

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

Т. Б. Кузенко

Н. В. Сабліна

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

Навчальний посібник

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2018**

УДК 658.15(075.034)

K89

Авторський колектив: канд. екон. наук, доцент Кузенко Т. Б. – вступ, розд. 1 – 6;
канд. екон. наук, доцент Сабліна Н. В. – розд. 7 – 11, загальна редакція.

Рецензенти: завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Харківського навчально-наукового інституту ДВНЗ "Університет банківської справи", д-р екон. наук, професор *Г. М. Азаренкова*; завідувач кафедри економіки повітряного транспорту НАУ (м. Київ), д-р екон. наук, професор *О. В. Ареф'єва*.

Рекомендовано до видання рішенням ученої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 8 від 03.05.2018 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Кузенко Т. Б.

K89   Фінанси підприємств [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – 219 с.

ISBN 978-966-676-779-3

Подано сукупність необхідних знань як цілісну навчальну дисципліну економічного профілю. Розглянуто теми, які відповідають робочій програмі навчальної дисципліни "Фінанси підприємств" для факультетів економічних спеціальностей закладів вищої освіти. До розділів наведено практикум, який містить запитання для самоперевірки, тестові та практичні завдання.

Рекомендовано для студентів закладів вищої освіти.

УДК 658.15(075.034)

© Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна, 2018

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2018

ISBN 978-966-676-779-3

Зміст

Вступ.....	5
Розділ 1. Основи фінансів підприємств	7
1.1. Фінанси підприємств як складова фінансової системи країни....	8
1.2. Сутність фінансових ресурсів підприємств.....	12
1.3. Особливості формування статутного фонду підприємств	15
1.4. Принципи організації фінансів підприємств.....	18
1.5. Завдання управління фінансами підприємств.....	20
Практична частина.....	23
Розділ 2. Організація грошових розрахунків підприємств.....	25
2.1. Поняття грошового обороту підприємств	25
2.2. Безготівкові та готівкові розрахунки	28
2.3. Рахунки підприємств у банківських установах.....	35
2.4. Розрахунково-платіжна дисципліна	38
Практична частина.....	39
Розділ 3. Грошові надходження підприємств	45
3.1. Поняття грошових надходжень підприємств	45
3.2. Методи визначення доходу (виручки) від реалізації продукції підприємства	48
3.3. Доходи від фінансово-інвестиційної та іншої діяльності.....	52
3.4. Формування валового та чистого доходу	55
Практична частина.....	56
Розділ 4. Формування та розподіл прибутку.....	61
4.1. Поняття економічного та бухгалтерського прибутку	61
4.2. Чинники, які впливають на прибуток підприємства	66
4.3. Методи планування прибутку від реалізації продукції	69
4.4. Економічна змістовність і значення розподілу прибутку підприємства.....	71
Практична частина.....	75
Розділ 5. Оподаткування підприємств	81
5.1. Сутність оподаткування підприємства та податкова система....	81
5.2. Оподаткування прибутку підприємств	84
5.3. Непрямі податки, сплачувані підприємствами.....	87
5.4. Місцеві податки та збори	91
Практична частина.....	92

Розділ 6. Оборотні кошти	95
6.1. Сутність і основи організації оборотних коштів	96
6.2. Визначення потреби в оборотних коштах.....	101
6.3. Показники стану та використання оборотних коштів	104
Практична частина	106
Розділ 7. Кредитування підприємства	111
7.1. Індивідуальний кругообіг коштів підприємств.....	112
7.2. Класифікація банківських кредитів.....	116
7.3. Змістовність фінансової роботи із залучення банківського кредиту.....	121
7.4. Сутність комерційного кредиту, його переваги та недоліки порівняно з банківським кредитом	127
Практична частина	130
Розділ 8. Фінансове відтворення основних засобів підприємства	133
8.1. Сутність основних засобів та їх відтворення	134
8.2. Знос і амортизація основних засобів	141
8.3. Показники стану та використання основних засобів	147
Практична частина.....	152
Розділ 9. Оцінювання фінансового стану підприємств	156
9.1. Оцінка фінансового стану, її необхідність і значення.....	157
9.2. Показники фінансового стану підприємств.....	162
9.3. Інформаційне забезпечення оцінювання фінансового стану підприємств	168
Практична частина.....	171
Розділ 10. Фінансове планування на підприємстві	174
10.1. Фінансова стратегія підприємства.....	175
10.2. Методи фінансового планування	180
10.3. Зміст і структура фінансового плану підприємства.....	185
10.4. Необхідність оперативного фінансового планування на підприємствах	187
Практична частина.....	189
Розділ 11. Фінансова санація підприємства	194
11.1. Фінансова санація, її економічна змістовність і порядок проведення.....	195
11.2. Форми та види фінансової санації підприємства	200
11.3. Порядок оголошення підприємства банкрутом	203
Практична частина.....	205
Рекомендована література.....	210

Вступ

У сучасному світі найважливішою проблемою, що спричиняє значні ризики, є обмеженість усіх видів ресурсів. Відповідно, ефективна діяльність підприємства залежить від характеру джерел та раціонального використання власних ресурсів і залучених коштів, а також від оптимальної взаємодії всіх видів ресурсів. За рахунок фінансів підприємств формуються значна частина бюджетних фондів, ефективно функціонування забезпечує потреби працівників підприємства і ці чинники сприяють економічному зростанню країни.

Фінанси підприємств відіграють особливу роль у життєдіяльності країни оскільки саме в цій ланці фінансової системи відбувається формування основної частини фінансових ресурсів. Господарський кодекс України визначає фінанси суб'єктів господарювання як самостійну сферу національної фінансово-кредитної системи з індивідуальним кругообігом коштів, що забезпечує покриття витрат виробництва продукції (робіт, послуг) і отримання прибутку.

Вивчення дисципліни "Фінанси підприємств" особливо актуальне в умовах економічних перетворень в Україні, оскільки фінанси підприємств є основою фінансової системи країни й у значній мірі впливають на фінансовий стан країни. Чим стійкіше фінансове становище підприємств, тим забезпеченіше держава та її структури, тим повніше задовільнюються соціальні й інші потреби суспільства.

Роль і значення фінансів підприємств обумовлені ще й тим, що вони обслуговують сферу матеріального виробництва, у якій створюються внутрішній валовий продукт і національний дохід, а отже, і можливості країни стосовно надходження коштів у бюджет і їхні витрати. Для формування й ефективного функціонування суб'єктів господарювання необхідна підготовка висококваліфікованих фахівців, які мають глибокі знання, практичні навички, високий рівень сформованих компетентностей і професіоналізму в сфері фінансів. Важливе значення у підготовці таких фахівців має навчально-методичне забезпечення навчальної дисципліни, зокрема навчальний посібник "Фінанси підприємств".

Тому завданням вищої школи стає підготовка висококваліфікованих спеціалістів для національного господарства.

Навчальна дисципліна "Фінанси підприємств" є базовою навчальною дисципліною професійного циклу для підготовки бакалаврів. Її вивчення ґрунтується на засвоєнні економічних механізмів та оволодінні знань з фінансів підприємств. Об'єктом вивчення є система економічних відносин, пов'язаних з рухом коштів, формуванням і використанням грошових фондів; предметом – економічні, організаційні та правові аспекти фінансової діяльності підприємств.

Навчальна дисципліна "Фінанси підприємств" вивчається згідно з навчальним планом підготовки фахівців освітнього ступеня "бакалавр" спеціальностей 072 "Фінанси, банківська справа та страхування", 051 "Економіка", 071 "Облік і оподаткування", 073 "Менеджмент", 075 "Маркетинг", 076 "Управління персоналом та економіка праці" для всіх форм навчання.

Навчальний посібник "Фінанси підприємств" дозволяє сформувати комплексну систему знань щодо: основних положень фінансів підприємств; порядку грошових розрахунків і його грошових надходжень підприємства, теоретичних основ формування та розподілу прибутку; розуміння засад оподаткування підприємства; механізму формування та використання обігових коштів; формування знань із кредитування підприємств; розуміння фінансового забезпечення відтворення основних засобів; формування навиків з оцінювання фінансового стану підприємства. Генерування теоретичних і практичних знань із питань фінансового планування, розуміння фінансової санації підприємства та інших важливих процесів створює коло необхідних компетентностей.

Структура навчального посібника відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України та робочій програмі навчальної дисципліни.

Навчальний посібник "Фінанси підприємств" спрямований на забезпечення навчальною літературою для належного викладання дисциплін фінансового напрямку з метою підготовки фахівців економічного профілю. Теоретичний матеріал закріплюється практичною частиною, яка містить запитання для самоперевірки, тестові завдання для перевірки знань студентів і практичні завдання до кожного з розділів.

Розділ 1

Основи фінансів підприємств

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо функціонування фінансів підприємств та їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Основні питання

- 1.1. Фінанси підприємств як складова фінансової системи країни.
- 1.2. Сутність фінансових ресурсів підприємств.
- 1.3. Особливості формування статутного фонду підприємств.
- 1.4. Принципи організації фінансів підприємств.
- 1.5. Завдання управління фінансами підприємств.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: понятійного апарату сутності, функцій фінансів підприємств, їх місця та ролі в системі розподільчих відносин; теоретичних основ фінансових відносин між підприємством і державою, банками, страховими компаніями, власниками та робітниками, що виникають у процесі функціонування підприємства; функцій фінансів підприємств, джерел формування та напрямів використання фондів фінансових ресурсів; особливостей формування статутного капіталу залежно від форм власності й організаційно-правової форми господарювання; принципів організації фінансів на підприємствах; основних завдань фінансових служб підприємства;

уміння: розуміти та визначати об'єктивну необхідність і суспільне призначення фінансів підприємств; використовувати фінансові категорії як інструмент наукового пізнання;

комунікації: аналізувати фінансові явища, процеси, що виникають на рівні підприємства;

автономність і відповідальність: знаходити шляхи вирішення фінансових суперечностей у діяльності підприємства в сучасних умовах.

Ключові терміни: фінанси підприємств, фінансові ресурси, джерела формування фінансових ресурсів, фонди фінансових ресурсів, функції фінансів підприємств, статутний (зареєстрований) капітал підприємства, фінансовий механізм, фінансова робота.

1.1. Фінанси підприємств як складова фінансової системи країни

У сучасних умовах господарювання фінанси країни формують її складові, серед яких найважливіше місце належить фінансам підприємств. Провідна роль фінансів підприємства визначається їх значущістю в структурі фінансових відносин, адже в цій сфері генеруються такі системоутворювальні показники доходу нації, як ВВП, національний дохід і національне багатство.

Фінанси підприємств є відносно самостійною складовою системи фінансів країни, яка акумулює значну частину всіх грошових відносин, зв'язаних з функціонуванням капіталу, отриманням і розподілом доходів, створенням грошових фондів у процесі кругообігу фінансових коштів. У сфері фінансів підприємств формується значна частина доходів, які надалі перерозподіляються за різними каналами у господарському комплексі та слугують основним джерелом економічного зростання і соціального розвитку суспільства. Фінанси підприємств безпосередньо пов'язані з виробництвом і відображають стан економіки країни.

Категорії "фінанси" та "фінанси підприємства" слід розрізняти за призначенням у застосуванні: фінанси націлені на виконання функцій і завдань державного значення, тоді як фінанси підприємств за мету мають зростання ринкової вартості підприємства та максимізацію прибутку його власника.

Отже, **фінанси підприємств** – це економічні відносини, пов'язані з рухом грошових потоків, з формуванням, розподілом і використанням доходів та грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення [3, с. 6].

Завданнями фінансів підприємств, незалежно від організаційно-правової форми господарювання, є:

формування, підтримка оптимальної структури та нарощування виробничого потенціалу;

забезпечення поточної фінансово-виробничої діяльності;

забезпечення конкурентоспроможності;

забезпечення участі підприємства в здійсненні соціальної політики;

забезпечення підвищення ринкової вартості.

Фінанси підприємств виконують функції, які відображають формування, розподіл і використання грошових фондів і доходів у процесі відтворення [2] (рис. 1.1).

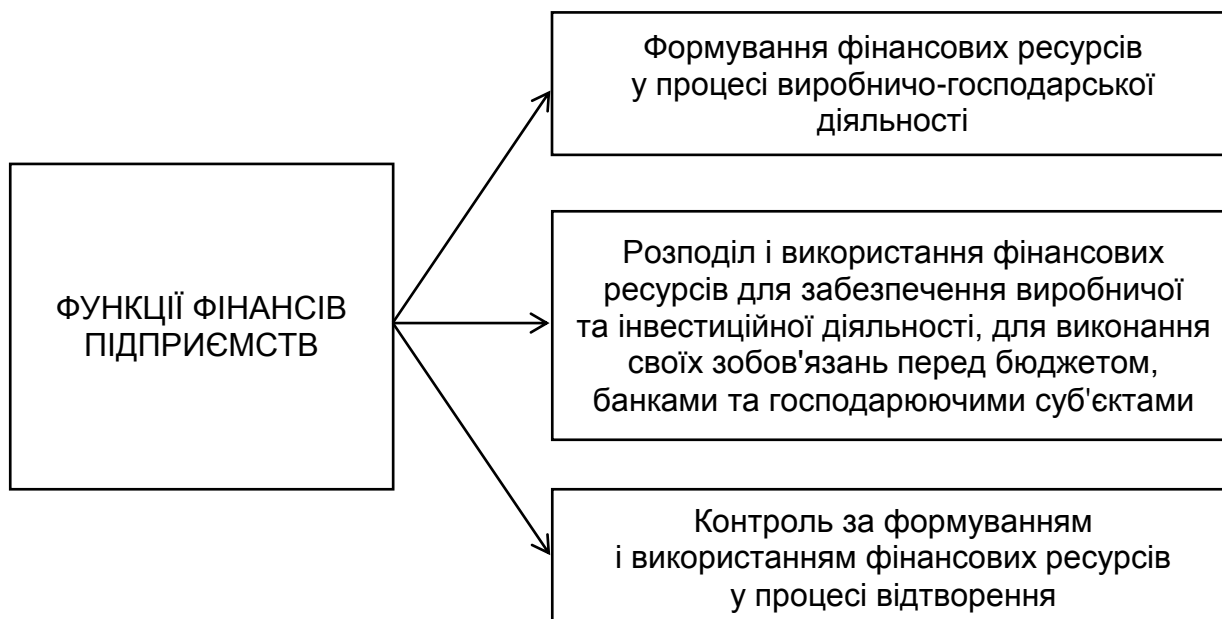

Рис. 1.1. **Функції фінансів підприємства**

Фінансово-господарська діяльність підприємства пов'язана з фінансовими відносинами із:

бюджетом і фондами спеціального призначення з приводу податкових надходжень до бюджету та фондів спеціального призначення;

засновниками підприємства з приводу формування статутного капіталу;

фінансово-кредитною системою та страховими компаніями з приводу отримання та погашення кредиту та в зв'язку зі страховими платежами та відшкодуванням за різними видами страхування;

фізичними особами та робітниками з приводу внутрішньовиробничого розподілу доходів (виплата заробітної плати, матеріальної допомоги, стягнення штрафів);

контрагентами (постачальниками та споживачами продукції, інші підприємства) (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Групи фінансових відносин

Але сучасні умови господарювання характеризуються великою кількістю ризиків і небезпек, які виникають як і ззовні, так і всередині самого підприємства, що не дозволяє вирішувати всі поставлені завдання. Тому на перше місце висуваються проблеми забезпечення безперебійного процесу виробництва, максимально можлива мінімізація витрат, реалізація товарів за цінами, що дозволяють отримати прибуток.

Усі загрози та небезпеки, що впливають на ефективність функціонування підприємства, розподіляють на два види:

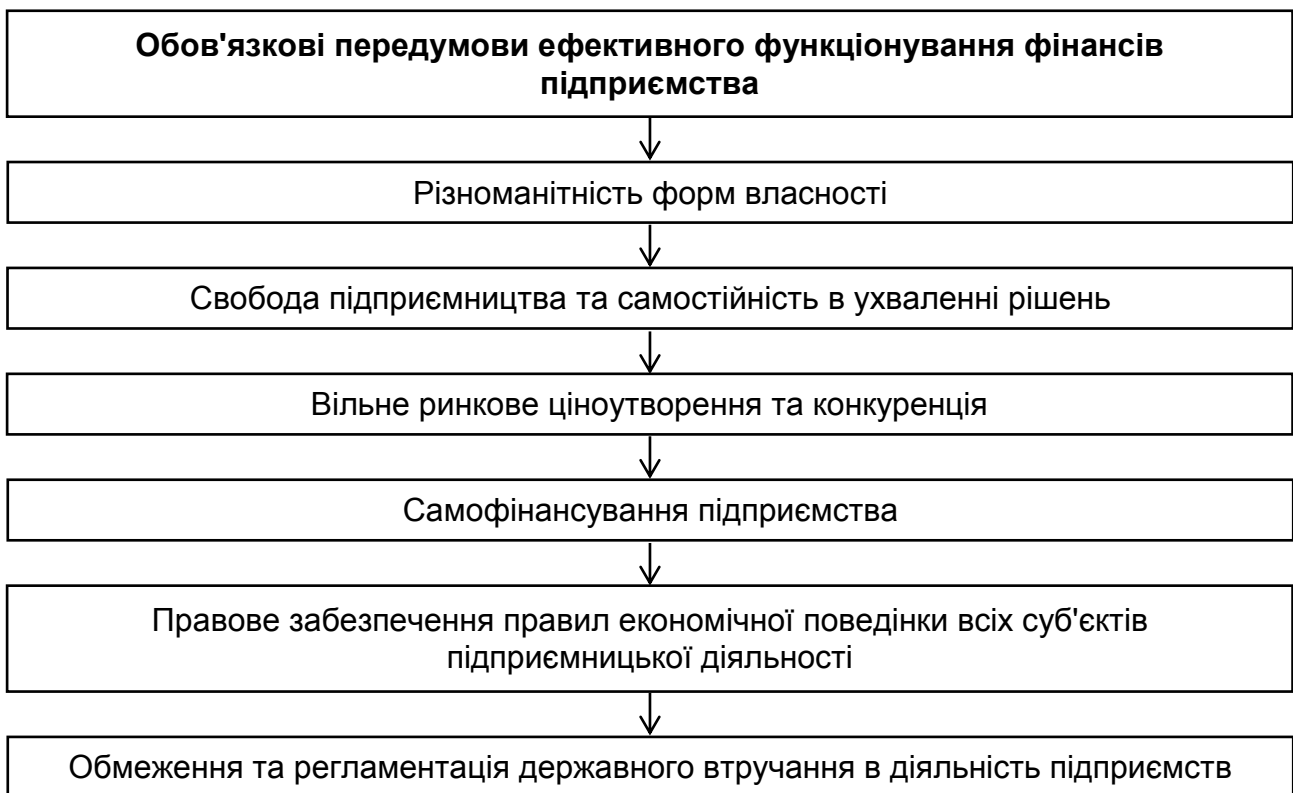
внутрішні, які виникають усередині самого підприємства та на які підприємство має можливість здійснювати вплив;

зовнішні, які існують відокремлено, підприємство не в змозі впливати на них, а може тільки адаптуватися до їх впливу.

До внутрішніх небезпек слід віднести неефективний фінансовий менеджмент, амортизаційну політику, інвестиційну політику і т. ін.

До зовнішніх небезпек відносять: нестабільну політичну й економічну ситуацію в країні та за її межами; стрімкий темп інфляції; географічне розташування, недобросовісну конкуренцію та ін.

Для ефективного та безперебійного функціонування фінансів підприємств необхідна наявність обов'язкових передумов, які відображені на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Обов'язкові передумови ефективного та стабільного функціонування фінансів підприємств

Ринкова система дає можливість підприємству адаптуватись до змін у зовнішньому середовищі й адекватно реагувати на них.

1.2. Сутність фінансових ресурсів підприємств

Місце фінансових ресурсів обумовлене їх функціонуванням у всіх сферах виробництва та на всіх рівнях управління фінансами підприємств.

Під **фінансовими ресурсами** підприємства слід розуміти грошові кошти, що є в розпорядженні підприємства. Отже, до фінансових ресурсів належать грошові фонди і та частина грошових коштів, яка використовується в нефондовій формі [3].

Фінансові ресурси, задіяні підприємством у виробничо-господарської діяльності, перебувають у постійному русі й існують у грошовій формі тільки як залишки грошових коштів на рахунках у банку та в касі підприємства.

За своїм походженням фінансові ресурси підприємства можуть бути внутрішні та зовнішні (рис. 1.4).

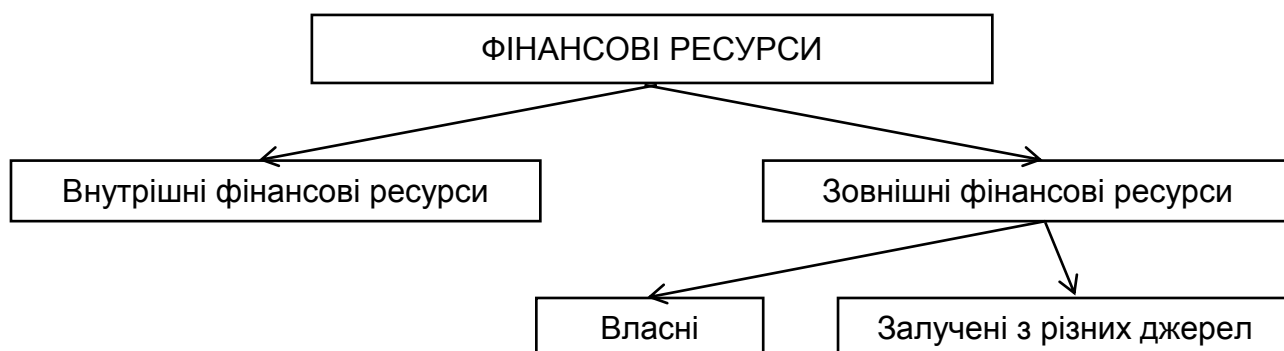

Рис. 1.4. Фінансові ресурси підприємства

Внутрішні фінансові ресурси формуються за рахунок чистого прибутку й амортизаційних відрахувань. Ці ресурси завжди є власними джерелами фінансування.

Зовнішні фінансові ресурси розрізняють на власні та залучені.

Власні зовнішні фінансові ресурси – це фінансові ресурси, які формуються в момент заснування підприємства, коли утворюється статутний капітал і перебувають у його розпорядженні. Ці умови є життєво необхідними для забезпечення збалансованості всієї економічної системи. Така частина фінансових ресурсів має назву "капітал підприємства".

До залучених коштів, прирівняних до власних, відносять кошти, що не належать підприємству, але тимчасово перебувають у його обігу в силу особливості розрахунків.

Позикові фінансові ресурси виражені у формі банківських кредитів і позик, коштів від продажу цінних паперів підприємства, позик від інших небанківських суб'єктів ринку.

Джерела формування фінансових ресурсів надано на рис. 1.5.

Процес формування грошових коштів починається саме в момент створення підприємства, коли формується його статутний капітал. Надалі ці кошти забезпечують безперебійний процес виробництва, дають можливість виготовляти та реалізовувати вироблену продукцію, у такий спосіб забезпечуючи отримання доходу. Усі кошти, набуті підприємством, зберігаються на рахунках у банківських установах і можуть знаходитися у касі підприємства.

Крім виручки від реалізації продукції, на підприємство надходять грошові кошти від фінансово-інвестиційної діяльності. У процесі функціонування підприємства частина цих коштів відраховується у бюджет (сплата акцизного збору та податку на додану вартість), а також на здійснення фінансових зобов'язань перед банками, страховими компаніями та іншими підприємствами.

На підприємстві утворюються грошові фонди. Грошові фонди, на думку А. М. Поддєрьогіна [80], – це частина грошових коштів, які мають цільове спрямування. До грошових відносять фонди: статутний, амортизаційний, оплати праці, резервний та ін.

Статутний фонд використовується безпосередньо для організації процесу виробництва; фонд заробітної плати – для виплати заробітної плати працівникам підприємства; амортизаційний призначений для нагромадження амортизаційних відрахувань з метою фінансування відтворення основних засобів; резервний фонд створюють для покращення несприятливої ситуації, викликані збитками та тимчасовими фінансовими ускладненнями.

У сучасних умовах обмеженості ресурсів проблема пошуку фінансових джерел фінансових ресурсів і визначення їх оптимальної структури набуває особливої значущості.

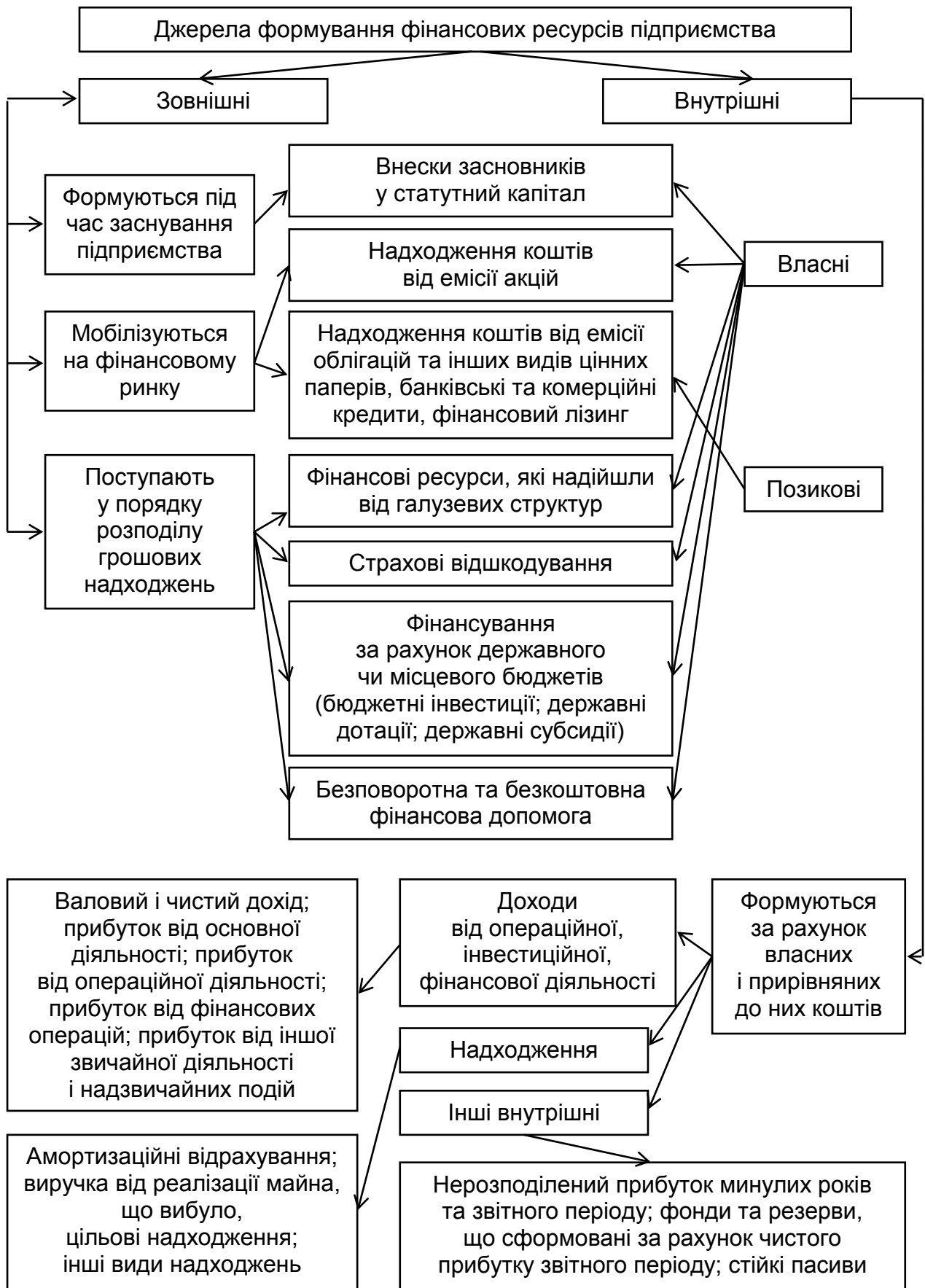

Рис. 1.5. Джерела формування фінансових ресурсів підприємства [11; 37]

Значна частка власних коштів у загальному обсязі має позитивний вплив на ефективність фінансової діяльності, а висока частка залучених коштів знижує ліквідність підприємства, оскільки виникає потреба додаткових витрат на оплату відсотків за банківські кредити, дивідендів на акції та т. ін. Тому кожне підприємство має ретельно формувати структуру фінансових ресурсів у кожному конкретному випадку.

1.3. Особливості формування статутного фонду підприємств

Будь-яка фінансово-господарська діяльність підприємства починається з формування статутного фонду. **Статутний капітал** – це виділені підприємству або залучені ним на засадах, визначені законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, що закріплені за підприємством на праві власності або повного господарського відання. За рахунок статутного капіталу підприємство формує свої власні (основні й оборотні) кошти.

В Україні функціонують підприємства різних типів та організаційно-правових форм власності. У момент створення підприємства статутний (зареєстрований) капітал формується за рахунок внесків його засновників; у процесі господарської діяльності він може поповнюватися, зокрема за рахунок додаткових внесків учасників. Ці внески можуть бути у вигляді коштів, усіх видів майна, майнових прав, ноу-хау та ін.

Розмір та оцінювання вкладів до статутного капіталу кожного засновника регламентується засновницькими документами. Якщо внеском до статутного капіталу є майно, то його вартість визначається як у вітчизняній, так і в іноземній валюті за цінами, чинними на момент створення підприємства.

Кожний із учасників підприємства, яке є товариством із обмеженою відповідальністю, вносить не менше 30 % коштів від суми, зазначеної в засновницьких документах і підтверджених банківською установою. Протягом року з моменту реєстрації підприємства всі засновники мають у повному обсязі внести свої вклади до статутного капіталу.

У разі невиконання цих зобов'язань передбачено виплату 10 % річних від недовнесеної суми, якщо засновницькими документами не передбачене інше.

Законом допускаються зміни обсягу статутного капіталу, але за умови, що всі учасники повністю внесли свої вклади.

Товариство з обмеженою відповідальністю створює статутний капітал, розмір якого має становити не менше суми, еквівалентної ста мінімальним заробітним платам. Він може бути збільшений за рахунок додаткових внесків учасників, дивідендів, які належать учасникам, і нерозподіленого прибутку.

Товариство з додатковою відповідальністю має статутний капітал, розділений на частки, розмір яких визначений установчими документами. Відповідальність за боргами підприємства несуть усі учасники товариства своїми внесками, у випадку браку сум – додатковим майном у кратному до внесків розмірі.

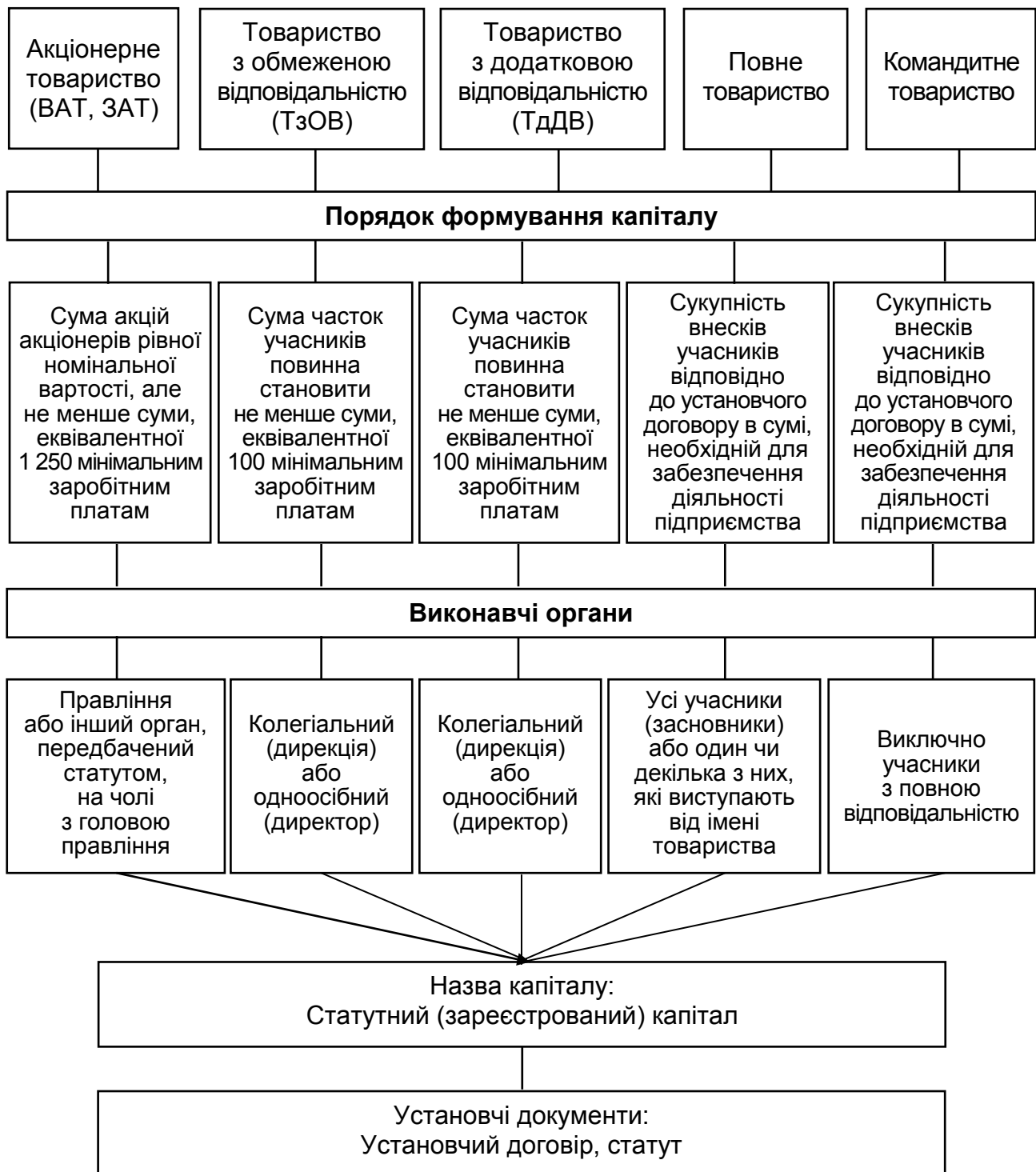
Повні товариства формують свій капітал із всієї сукупності внесків його учасників. Особливістю цього товариства є те, що всі учасники проводять спільну фінансово-господарську діяльність і несуть солідарну відповідальність усім своїм майном.

У *командитному товаристві* разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників) [3]. Тому формування капіталу здійснюється аналогічно з механізмом повного товариства.

Порядок формування капіталу й основні положення регулюється Законом України "Про господарські товариства" (рис. 1.6).

Згідно із Законом [23] "акціонерним визнається товариство, яке має статутний (вкладений) капітал, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства. Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій. У випадках, передбачених статутом, акціонери, які не повністю оплатили акції, несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства також у межах несплаченої суми".

Рис. 1.6. Формування капіталу й основні положення формування щодо підприємства

Мінімальний розмір статутного капіталу регламентується законодавством України, нижче цього рівня реєстрація підприємства стає неможливою. Але цей мінімальний розмір не є постійною величиною. Він змінюється під впливом інфляції у законодавчому порядку. Підприємства

будь-якої форми власності мають право зменшувати свої статутні капітали та повертати частину внесків засновникам.

1.4. Принципи організації фінансів підприємств

Організація системи фінансових відносин в економіці країни спрямована на забезпечення стійкого та перманентного розвитку всієї системи ринкових відносин. В основу такої організації покладено принципи, що є базою для її розвитку.

Принципи організації фінансів підприємств – це методологічні засади управління фінансово-господарською діяльністю підприємств, яка включає такі базові елементи: загальні принципи організації фінансів підприємств, фінансові методи, фінансові інструменти, організаційну структуру управління фінансами, фінансові показники діяльності підприємства.

Організація фінансів фундується на таких принципах:

принцип самоокупності проявляється в спроможності підприємства покривати свої витрати, пов'язані з виробничим процесом, результатами діяльності;

принцип саморегулювання базується на самостійному з боку підприємства ухваленні рішення щодо способів виготовлення продукції та вибору категорії споживачів. У цьому підприємство керується тільки одним показником – прибутком і нормативно-законодавчими актами, чинними на території України;

принцип самофінансування передбачає пріоритет власних джерел фінансування як стратегію управління фінансовими ресурсами підприємства з метою збільшення капіталу для фінансування розширеного відтворення.

Цим принципам відповідає комерційний розрахунок, оскільки в його основу покладено постійне порівняння у грошовій формі затрат і результатів діяльності підприємства (рис. 1.7). Підприємство у своїй діяльності має дотримуватися правил економічної поведінки й ухвалювати рішення в рамках чинних законодавчих актів.

Підприємство несе економічну відповідальність за результати своєї діяльності та власним майном відповідає за свої зобов'язання перед бюджетом, банками, страховими компаніями, постачальниками та споживачами.

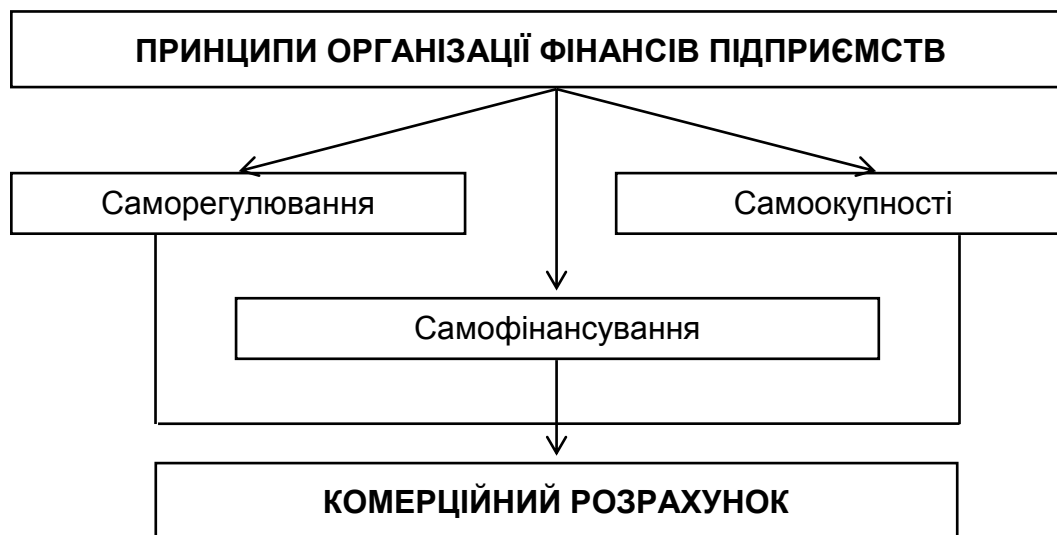

Рис. 1.7. Основні принципи організації фінансів підприємств

На думку Г. М. Азаренкової, сучасні принципи організації фінансів підприємства такі [7]:

принцип плановості забезпечує відповідність обсягу продажів та витрат;

принцип фінансового співвідношення строків забезпечує мінімальну різницю у часі між отриманням і використанням коштів, особливо в умовах інфляції та коливання курсів валют;

принцип гнучкості (маневрування) забезпечує спроможність маневру в разі недоотримання планових об'ємів продаж, перевищення планових витрат за поточною та інвестиційною діяльністю;

принцип мінімізації фінансових витрат – фінансування фінансових інвестицій та інших витрат має здійснюватись "дешевим" засобом;

принцип раціональності – вкладення капіталу в інвестиції повинно мати високу ефективність і забезпечувати мінімальні ризики;

принцип фінансової стійкості – забезпечення фінансової незалежності та платоспроможності підприємства, тобто здатність забезпечити свої короткострокові зобов'язання;

принцип зацікавленості у результатах діяльності підприємства – всі види виплат і доходів самостійно запроваджуються підприємством;

принцип матеріальної відповідальності – за порушення договірних, кредитних і податкових зобов'язань підприємство несе матеріальну відповідальність;

принцип контролю за фінансово-господарською діяльністю вимагає перевірки законності, доцільності та результативності фінансової діяльності підприємства;

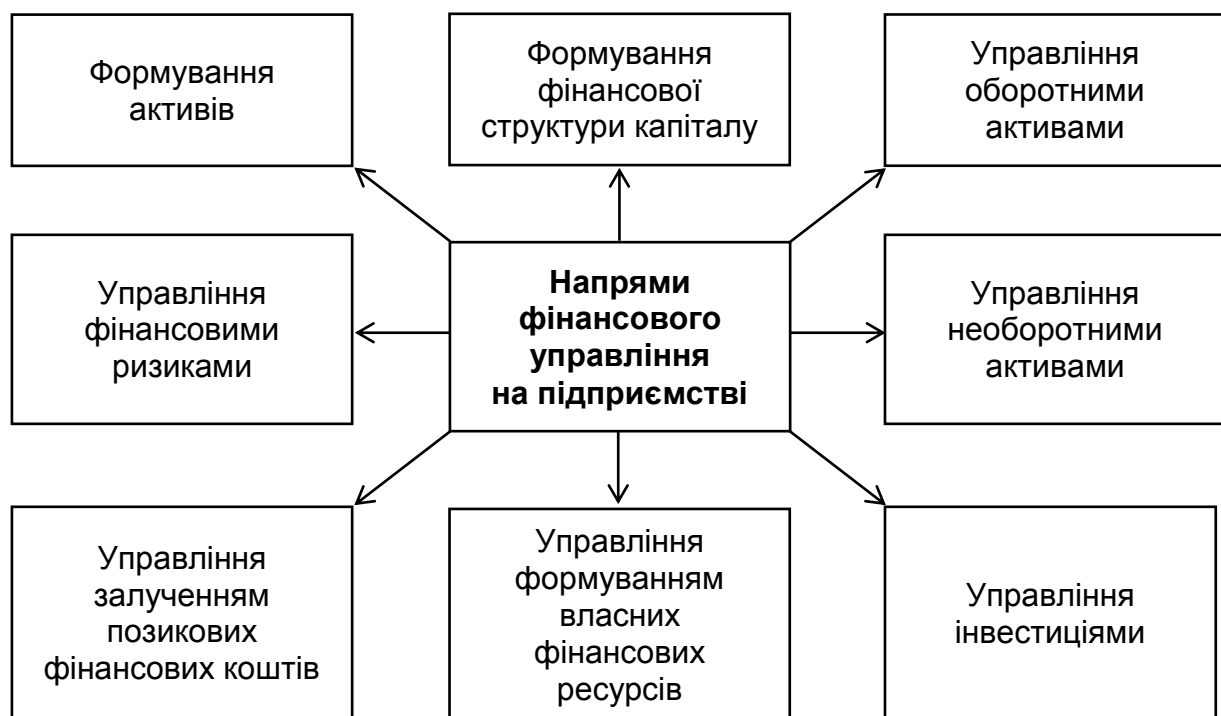
принцип створення фінансових резервів забезпечує захищеність підприємства в умовах ринку, інфляції, фінансових і страхових ризиків.

На організацію фінансів підприємства впливають такі чинники: організаційно-правова форма господарювання підприємства; галузева підпорядкованість; напрями та сфера діяльності.

В умовах ринкової економіки основною формою господарювання є акціонерні товариства.

1.5. Завдання управління фінансами підприємств

Фінансове управління на підприємстві має систему конкретних об'єктів, відповідно до яких розрізняють напрями, характерні для підприємств усіх типів і форм (рис. 1.8) [7].

Рис. 1.8. Напрями фінансового управління на підприємстві

З метою забезпечення ефективного фінансового управління на підприємстві фінансові менеджери повинні працювати в таких напрямках [4]:

- формування мети функціонування підприємства, узгодженої з фінансовою стратегією розвитку з урахуванням усіх видів загроз;
- оптимальний підхід до формування співвідношення власних і позикових коштів підприємства й ефективне їх використання;
- розроблення політики управління активами підприємства;
- визначення стратегічних напрямів інвестиційної політики;
- неухильне виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, банками, страховими компаніями, підприємствами-контрагентами, працівниками та власниками підприємства;
- оптимальна організація розрахунків;
- моніторинг фінансового стану підприємства;
- контроль за реалізацією прийнятих управлінських рішень у сфері фінансового менеджменту.

З метою ефективного управління фінансами застосовується фінансовий механізм – система управління фінансами підприємств, спрямована на організацію взаємодії фінансових відносин і фондів грошових коштів з метою їх ефективної дії на кінцеві результати виробництва. Фінансовий механізм підприємств має сприяти повній та ефективній реалізації фінансами своїх функцій.

До основних елементів фінансового механізму відносять:

- фінансові методи;
- фінансові важелі;
- правове забезпечення;
- нормативне забезпечення;
- інформаційне забезпечення.

Змістовність фінансового менеджменту полягає в ефективному використанні фінансового механізму для досягнення стратегічних і тактичних цілей підприємства (табл. 1.1).

Фінансовий механізм

Фінансові методи	Планування, прогнозування, кредитування, оподаткування, інвестування, система розрахунків, матеріальне стимулювання і відповідальність, страхування, оренда та лізинг, факторинг, взаємовідносини з засновниками, суб'єктами господарювання
Фінансові важелі	Дохід, прибуток, ціна, відсотки, амортизаційні відрахування, ставки податку, ставка дисконту, ліміти, форми розрахунку, види кредитів, фінансові санкції, пені
Правове забезпечення	Закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, накази та листи міністерств і відомств, статутні документи, інструкції, норми
Нормативне забезпечення	Інструкції, нормативи, норми. Методичні вказівки, інша нормативна документація
Інформаційне забезпечення	Звітні дані підприємства, статистичні дані, дані одноразових обстежень

На фінансовий механізм ухвалення рішень, щодо управління фінансами підприємства, впливають внутрішні та зовнішні чинники [38, с. 131].

До *внутрішніх чинників* відносять:

- стан фінансової звітності та бухгалтерського обліку на підприємстві;
- рівень ведення управлінського обліку;
- кадрове забезпечення реалізації завдань фінансового менеджменту.

До *зовнішніх чинників* належать:

- стабільність законодавства;
- рівень економічної активності країни;
- розвиненість фінансового ринку;
- рівень інфляції;
- рівень податкового навантаження;
- рівень конкуренції.

На сучасному етапі розвитку економіки необхідно вирішувати завдання зі вдосконалення фінансового механізму, оскільки через раціональне використання доходів, накопичень і фондів відбувається дія фінансового механізму на кінцеві результати виробництва.

Фінансовий механізм пронизує всі аспекти виробничих відносин суспільства. Тому за допомогою дієвого, добре налагодженого фінансового механізму можна активно впливати на виробництво, підвищувати його ефективність, забезпечуючи економіку країни фінансовими ресурсами для її зростання.

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Сформулюйте визначення поняття "фінанси підприємств".
2. Окресліть місце фінансів підприємства на сучасному етапі розвитку економіки.
3. Які функції виконують фінанси підприємств? Надайте їм характеристику.
4. Назвіть організаційно-правові форми господарювання.
5. Як формується статутний капітал підприємства?
6. Назвіть основні принципи організації фінансів підприємства.
7. Охарактеризуйте джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
8. Розкрийте змістовність і завдання управління фінансами підприємства.
9. Розкрийте сутність поняття "фінансовий механізм" підприємства.
10. Опишіть чинники впливу на фінансовий механізм підприємства.

Тестові завдання

1. *Фінансові ресурси – це:*

- а) грошові кошти, що є в розпорядженні підприємства;
- б) складова фінансового механізму;
- в) кошти, що використовують у нефондовій формі;
- г) прибуток від звичайної діяльності й амортизаційні відрахування.

2. *Дайте визначення понять:*

- а) фінанси підприємства;
- б) організація фінансів підприємств;
- в) операційна діяльність підприємств;
- г) джерела формування фінансових ресурсів.

3. *З яких надходжень формується власні та притримані до власних фінансові ресурси:*

- а) статутний капітал;
- б) цільові внески юридичних і фізичних осіб;

- в) короткострокові банківські кредити;
- г) субсидії бюджетні;
- д) страхові відшкодування?

4. До складу залучених джерел формування фінансових ресурсів підприємства не належать:

- а) дебіторська заборгованість;
- б) довгострокові банківські кредити;
- в) кошти, мобілізовані на фінансовому ринку;
- г) прибуток підприємства.

5. Основні елементи фінансового механізму – це:

- а) фінансові методи;
- б) фінансові важелі;
- в) правове забезпечення;
- г) нормативне забезпечення;
- д) інформаційне забезпечення;
- е) усі відповіді правильні.

Література: [1; 2; 3; 7; 11; 14; 18; 22; 33; 37; 38].

Розділ 2

Організація грошових розрахунків підприємств

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок визначення сутності організації грошових розрахунків підприємств.

Основні питання

- 2.1. Поняття грошового обороту підприємств.
- 2.2. Безготівкові та готівкові розрахунки.
- 2.3. Рахунки підприємств у банківських установах.
- 2.4. Розрахунково-платіжна дисципліна.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: економічної змістовності грошового обороту підприємств, рахунків підприємства у банківських установах, видів і характеристики безготівкових розрахунків, виявлення сфери застосування готівково-грошових розрахунків на підприємстві, видів фінансових санкцій;

уміння: працювати з нормативно-правовою базою з питань відкриття рахунків підприємств у банківських установах, застосування безготівкових і готівкових розрахунків; визначати види фінансових санкцій за порушення платіжної дисципліни;

комунікації: здатність використовувати сучасні інформаційні технології для ухвалення оптимальних фінансових рішень; здатність доносити власні висновки щодо прийнятого управлінського рішення в галузі фінансів, здійснювати презентацію результатів дослідження;

автономність і відповідальність: здатність самостійно визначати сферу застосування безготівкових розрахунків, відповідальність за якість ухвалених рішень.

Ключові терміни: грошовий оборот, безготівкові розрахунки, платіжне доручення, вексель, чек, акредитив; поточний, депозитний, кредитний рахунки; пені, штрафи, неустойки.

2.1. Поняття грошового обороту підприємств

Кожне підприємство здійснює операції зі своїми контрагентами, бюджетом, робітниками, власниками. Головну роль у розрахункових

операціях відіграють розрахунки за сировину, матеріали та за реалізовану продукцію.

Отже, в економіці країни відбувається постійний кругообіг коштів як у сфері діяльності підприємства, так і в економіці загалом, що обумовлено об'єктивними причинами життєдіяльності. Основними елементами цього кругообігу виступають грошові надходження та грошові витрати підприємства. Грошовий оборот відображає відносини між учасниками процесу виробництва, розподілу, споживання, а тому має свої специфічні важелі впливу на хід і результати виробничо-господарської діяльності підприємства [35, с. 79].

Грошовий оборот – це виявлення сутності грошей у русі. Він охоплює процеси розподілу й обміну. Усі гроші, що перебувають в обороті мають дві форми: готівкову та безготівкову; цей розподіл є інструментом регулювання всього грошового обороту. Найбільш розповсюдженим є безготівковий оборот, який застосовується в усіх сферах господарських відносин підприємств та організацій, банківських і фінансових установ, населення [3, с. 22].

Напрями грошового обороту надано на рис. 2.1.

Під **розрахунками** слід розуміти систему грошових відносин, пов'язаних з оплатою товарів, послуг і виконанням інших фінансово-кредитних зобов'язань підприємств, організацій [29].

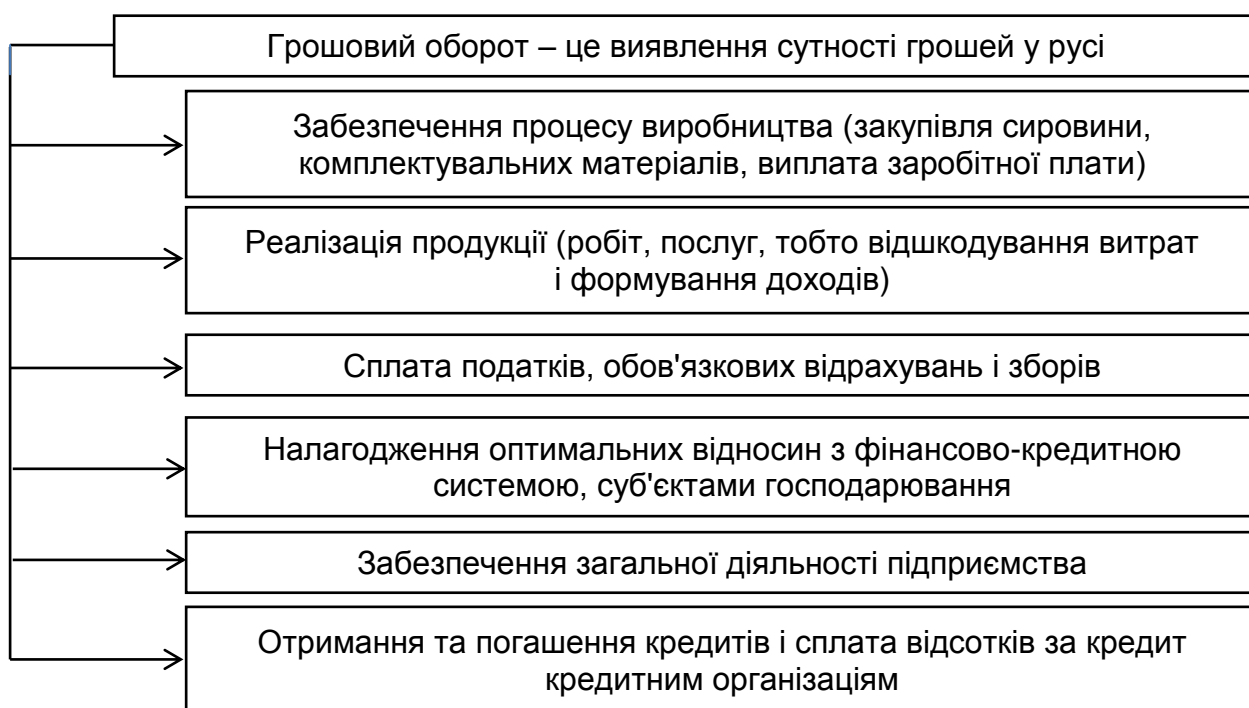
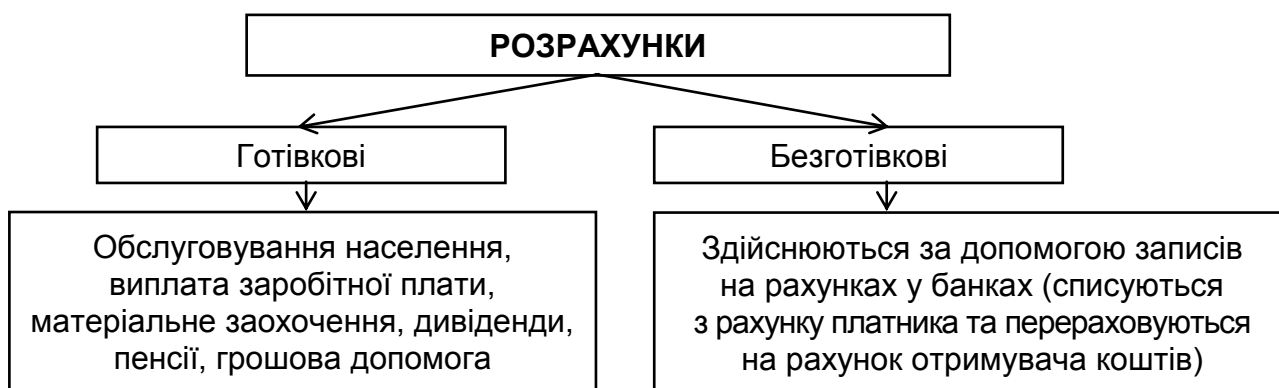

Рис. 2.1. **Грошовий оборот підприємства та його напрями** [3, с. 22]

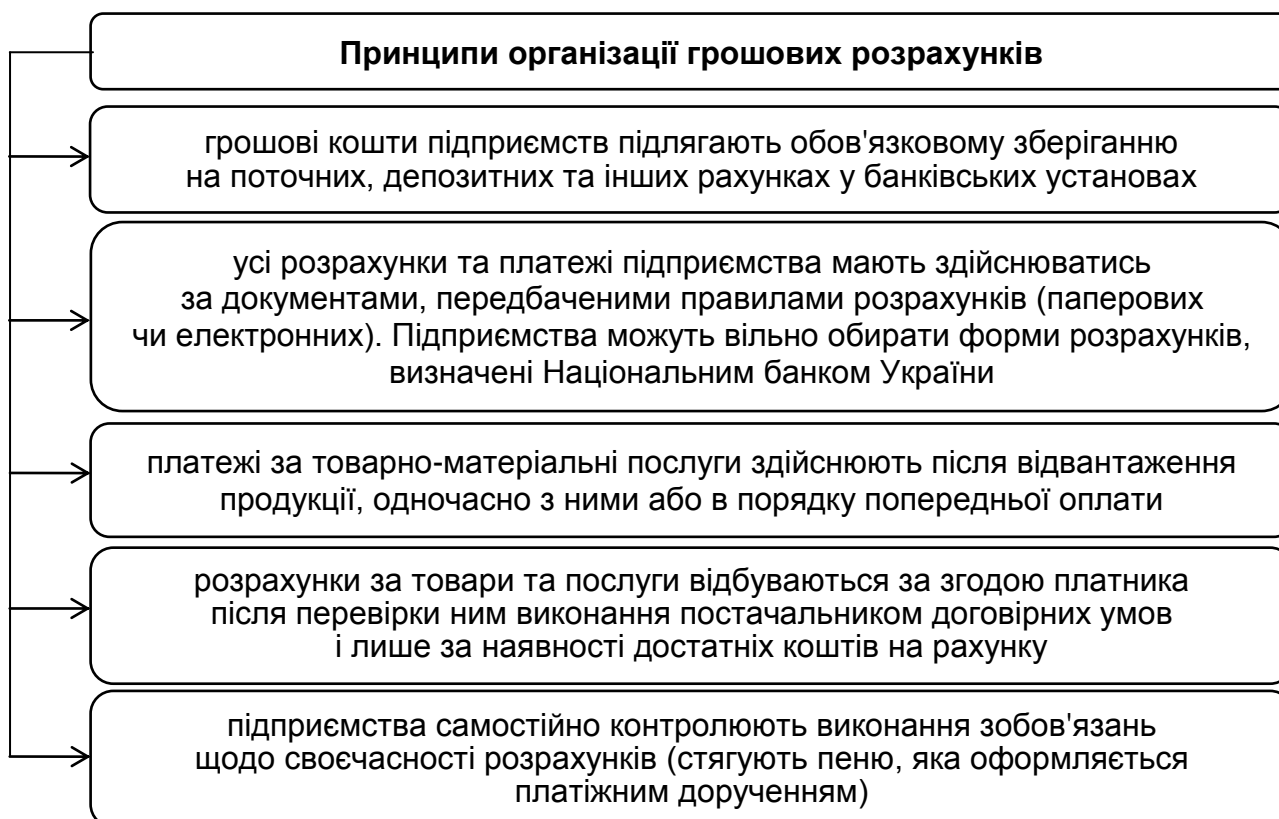
Грошовими розрахунками називають сукупність платежів суб'єктів господарювання за реалізовану продукцію, виконані роботи, надані послуги та за операції, які не пов'язані з реалізацією продукції [9, с. 69].
Форми грошових розрахунків подано на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Форми розрахунків

Основні принципи грошових розрахунків подано на рис. 2.3.

Сучасні промислові підприємства у своїй діяльності у більшій частині грошового обороту використовують безготівкову форму, у такий спосіб досягається значна економія витрат на її здійснення.

Рис. 2.3. Принципи організації грошових розрахунків

Основна мета безготівкових розрахунків – заміна готівки в грошовому обороті.

2.2. Безготівкові та готівкові розрахунки

У сучасних умовах господарювання підприємство має можливість застосовувати як безготівкові, так і готівкові розрахунки. Сфера застосування та вимоги здійснення готівкових розрахунків базується на "Положенні про ведення касових операцій у національній валюті", яке знало чинності з 05.01.2018 р. (надалі – Положення). У цьому Положенні зазначено, що **готівкові розрахунки** слід розуміти як платежі готівкою від суб'єктів господарювання і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Підприємства у своєму платіжному обороті мають дві частини: розрахунки за товарними операціями та розрахунки за нетоварними операціями (рис. 2.4) [3, с. 21–22].

Рис. 2.4. Види грошових розрахунків

Готівкові розрахунки передбачають виплати не лише за реалізовану продукцію, а й за позареалізаційними операціями. Для підприємств

передбачена можливість використовувати розрахунки за грошовими зобов'язаннями у готівковій формі, з урахуванням того, що ці підприємства зберігають свої власні кошти на поточних рахунках у банківських установах. Відповідно до Положення, підприємства мають можливість застосовувати розрахунки готівкою між собою і фізичними особами як коштами у формі готівкової виручки, так і коштами, отриманими із банків [48].

Касові операції – це операції суб'єктів господарювання між собою та з фізичними особами, пов'язані з прийманням і видачею готівки під час проведення розрахунків через касу з відображенням цих операцій у відповідних книгах обліку [48].

Для приймання, зберігання та витрачання готівки підприємства повинні мати **касу**. Відповідальною особою в касі підприємства є **касир**, який відповідає за збереження та рух готівки у касі підприємства. З цією метою на підприємстві застосовуються *книги обліку*: касова, обліку виданої та прийнятої старшим касиром готівки, обліку розрахункових операцій, обліку доходів і витрат [48].

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, іншими касовими документами, які згідно із законодавством України підтверджують факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівки [48].

Касир здійснює записи в касовій книзі за операціями отримання або видачі готівки за кожним касовим ордером і видатковою відомістю в день її надходження або видачі. За відсутності руху готівки в касі протягом робочого дня записи в касовій книзі в цей день не здійснюються.

Касир щоденно в кінці робочого дня підсумовує операції за день, виводить залишок готівки в касі на початок наступного дня і передає до бухгалтерії як звіт касира другі примірники, що є відривною частиною аркуша касової книги (копію записів у касовій книзі за день), з прибутковими та видатковими касовими ордерами під підпис у касовій книзі [48].

Підприємства мають право тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) в межах, що не перевищують самостійно встановлений ними ліміт каси. *Ліміт залишку готівки в касі* – це граничний розмір суми готівки, що може залишатися в касі в позаробочий час і забезпечити роботу на початку наступного робочого дня. Готівкова виручка (готівка), що перевищує самостійно встановлений ліміт каси, здається

до банків для її зарахування на банківські рахунки. Відокремлені підрозділи установ/підприємств мають право здавати готівкову виручку (готівку) безпосередньо до кас юридичних осіб або банку чи небанківської фінансової установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку для її переказу та зарахування на банківські рахунки юридичних осіб [48].

Безготівкові розрахунки здійснюються відповідно до порядку їх організації та залежать від форми розрахункових документів, що застосовуються.

Безготівкові розрахунки мають різні форми, основними з яких є:

- з використанням платіжних доручень;
- з використанням платіжних вимог-доручень;
- з використанням платіжних вимог або інкасових доручень (у випадку безакцептного списання боргових зобов'язань);
- з використанням розрахункових чеків (чекова форма розрахунків);
- з використанням банківських платіжних карток;
- акредитивна форма розрахунків;
- вексельна сума розрахунків [30, с. 34].

Система безготівкових розрахунків має бути у найтісніший спосіб пов'язаною з реальним товарним оборотом. Тільки за такої умови забезпечуватиметься безперебійний кругообіг коштів господарських суб'єктів і, як результат, розвиватиметься та якісно вдосконалюватиметься виробництво.

Нормалізація системи безготівкових розрахунків сприятиме становленню нормальних ринкових відносин. Проблема органічного зв'язку системи безготівкових розрахунків з ринковим середовищем, що формується у вітчизняному народному господарстві, набуває сьогодні особливої актуальності.

2.2.1. Розрахунки з використанням платіжних доручень

Платіжне доручення – це унікальний розрахунковий документ, оскільки він єдиний не має затвердженої форми та складається в довільній формі. Сутність розрахунків за допомогою платіжного доручення полягає в перерахуванні відповідної суми, визначеної платником, зі свого рахунку на рахунок отримувача коштів. Ці дії підтверджуються письмовим дорученням.

Банк приймає платіжне доручення відповідно до суми коштів на розрахунковому рахунку, крім доручень на перерахування платежів до бюджету, тобто податкових і прирівняних до них платежів.

Якщо одержувач коштів не має рахунку в банку, підприємство за допомогою установ зв'язку здійснює розрахунок гарантованим платіжним дорученням (виплата зарплати, пенсій).

Особливістю розрахунків платіжними дорученнями є можливість застосовувати їх за товарними та нетоварними операціями.

На рис. 2.5 відображено визначення та напрями розрахунків платіжними вимогами-дорученнями [31].

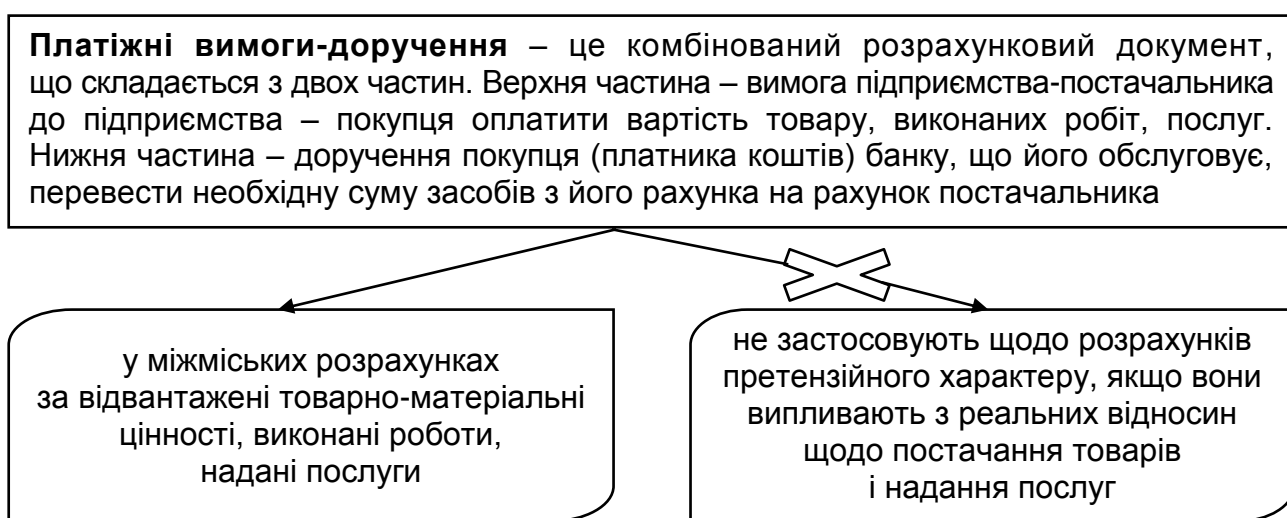

Рис. 2.5. Платіжні вимоги – доручення та їх використання

Платіжна вимога – це платіжний документ, в основу якого закладено примусове списання коштів з рахунків платників стягувачами, яким закон надає право на такі дії. Ці операції виконують лише на підставі виконавчих документів, рішень податкових органів у межах залишку коштів на рахунку [31, с. 36].

Платіжні вимоги-доручення використовують у товарних розрахунках.

2.2.2. Розрахунки з використанням чеків

Розрахункові чеки – документи, що містять письмове розпорядження платника (чекодавця) своєму банку сплатити пред'явнику чека зазначену в чеку грошову суму. Грошові чеки застосовують тільки для отримання готівки в банківських установах.

У розрахунках між підприємствами використовують розрахункові чеки. Розрахунки чеком провадять з використанням чекових книжок, строк дії яких – 1 рік.

Розрахунковий чек не може бути переданий іншій особі; видачу розрахункових чеків на пред'явника в Україні не передбачено (рис. 2.6).

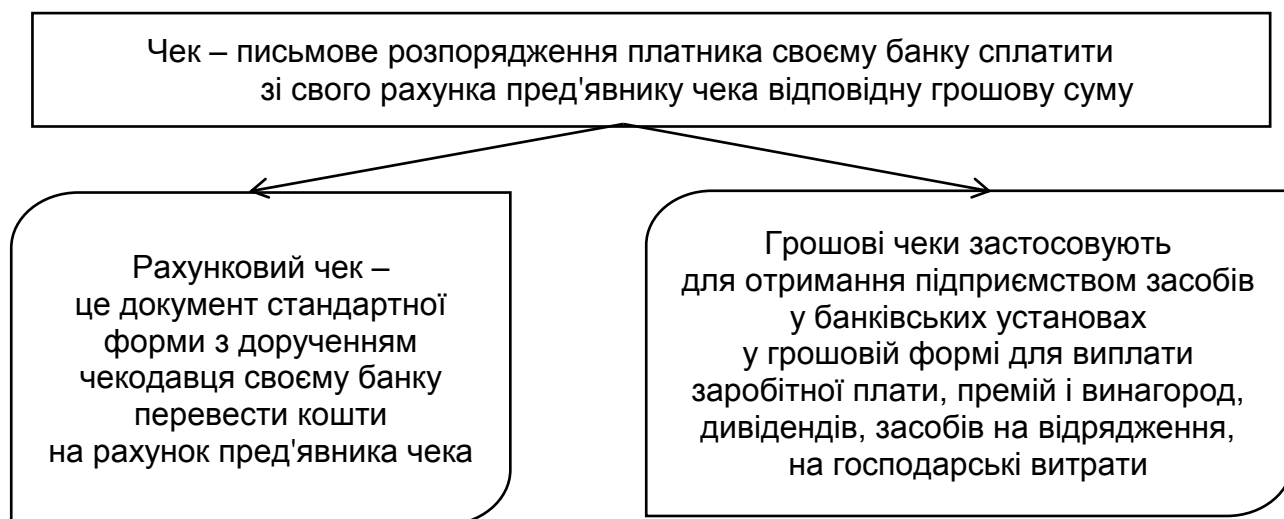

Рис. 2.6. Чек та його види

Перевагами чекової форми розрахунків є такі:

для постачальника – висока швидкість розрахунків; високий ступінь гарантованості; значна швидкість надходження грошей на рахунок чекодержателя і, відповідно, пришвидшення обігу капіталу та зменшення дебіторської заборгованості;

для покупця – високий ступінь гарантованості отримання товару, оскільки чек виписують або передають у момент отримання товару (послуг). Однак оформлення звичайного чека дещо ускладнено [30, с. 36].

2.2.3. Розрахунки з використанням акредитивів

Акредитив – це договір, що регламентує взаємовідносини між клієнтом (заявником акредитива), банком-емітентом, бенефіціаром і виконавчим банком з приводу обміну документів, які відповідають умовам акредитива на платіж на користь його заявника [48].

Акредитивна форма розрахунків обумовлюється угодою між сторонами та використовується переважно для забезпечення гарантованості здійснення платежів. Акредитив відкривається або в банківській установі,

що обслуговує постачальника-отримувача коштів (за рахунок задепонованих платником з цією метою коштів), або в банківській установі, що обслуговує платника. Акредитив не може відкриватися одразу для кількох постачальників (рис. 2.7) [29].

Акредитив – це розрахунковий документ із дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити за рахунок спеціально задепонованих коштів оплату товарно-транспортних документів за відвантаженим товар

Покритий акредитив – це акредитив, що передбачає попереднє депонування коштів у банку бенефіціара. Як недолік – кошти платника попередньо бронюються, отже, вилучаються з його грошового обігу

Непокритий акредитив – це платежі постачальнику, що гарантує банк платника. Відкриваючи гарантований акредитив, банк-емітент дає право банку-виконавцю списувати платежі на користь отримувача коштів зі свого кореспондентського рахунка. Оплата за непокритим акредитивом за відсутності коштів на рахунку платника здійснюється банком-емітентом акредитива за рахунок кредиту

Відзивний акредитив – це акредитив, що може бути змінений або анульований банком-емітентом на вимогу покупця-платника без попереднього погодження з постачальником-отримувачем коштів. Але банк-виконавець повинен оплатити документи, що надійшли до отримання повідомлення про відзив

Безвідзивний акредитив – це акредитив, який не можна змінити чи анулювати без згоди постачальника, на користь якого був відкритий акредитив

Рис. 2.7. Акредитив та його види

Для відкриття акредитиву платник подає в банк заяву встановленого зразка з такими реквізитами: номер договору, згідно з яким відкривається акредитив; термін чинності акредитиву; банк платника; умови акредитиву; сума акредитиву. Термін дії акредитиву – 15 днів. За домовленістю, цей термін можна продовжити ще на 10 днів.

Оплата за акредитивом може здійснюватися одразу в повній сумі акредитива або частково – в кожному окремому випадку. У разі неповного використання акредитива кошти в невикористаній сумі повертаються покупцеві та зараховуються на рахунок, з якого виставлявся акредитив. Акредитив закривається, якщо кошти за ним використані повністю або термін його дії закінчився. Достроково акредитив може закрити банк платника в разі порушення постачальником його умов за заявою постачальника, якщо це безвідзивний акредитив.

Акредитивна форма розрахунків застосовується, якщо між постачальником і покупцем немає постійних господарських зв'язків щодо купівлі товарів і надання послуг або коли угода має разовий характер [29, с. 40].

2.2.4. Розрахунки з використанням векселів

Вексельна форма розрахунків – це розрахунки з відстроченням платежу, які оформлюються векселем (рис. 2.8).

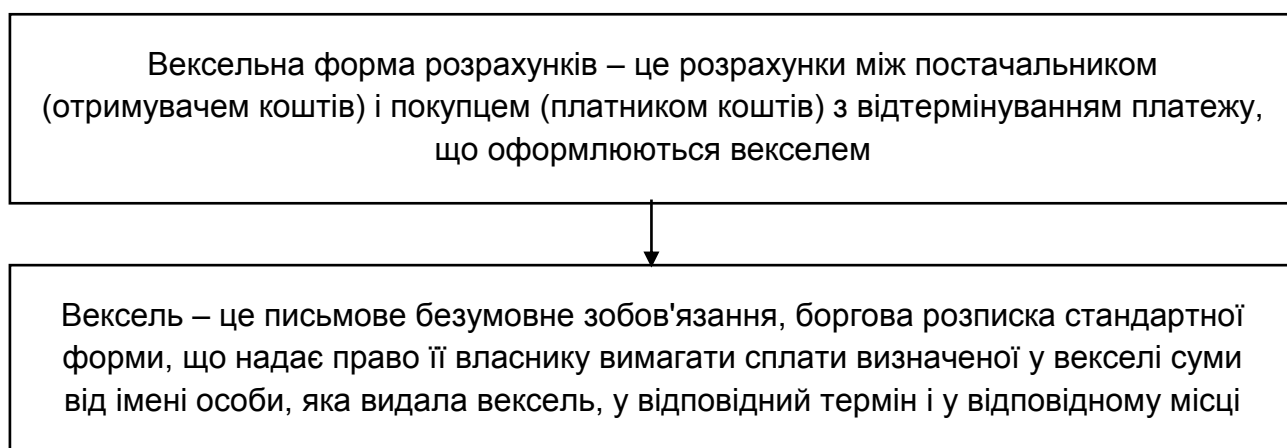

Рис. 2.8. Вексельна форма розрахунків

Вексель – це письмове безумовне зобов'язання (боргова розписка) стандартної форми, що дає право її власнику вимагати сплати визначеної у векселі суми від особи, яка є платником за векселем, у відповідний строк і у відповідному місці. Предметом вексельного зобов'язання можуть бути тільки гроші [30, с. 36].

Відповідно до законодавства України передбачено такі види векселів:

простий (соло-вексель) – це вексель, який містить зобов'язання векселедавця сплатити у визначений термін визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю);

переказний (тратта) – це вексель, який містить письмовий наказ однієї особи (юридичної або фізичної) іншій сплатити у зазначений термін визначену суму грошей "третьої" особі;

доміцильований – вексель, у якому зазначене місце оплати не збігається з місцем проживання векселедержателя;

місцевий – вексель, який підлягає оплаті в місцезнаходженні векселедержателя;

опротестований – вексель, до якого векселедержатель нотаріально засвідчив відмову боржника від оплати (акцепту) цього векселя [30, с. 40].

Відповідно до ознак векселі класифікують у певний спосіб (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Класифікація векселів за різними ознаками

Ознаки класифікації	Види векселів
Емітент	Казначейські; приватні
Обслуговувані угоди	Фінансові; товарні (комерційні)
Наявність застави	Забезпечений; незабезпечений
Порядок платежу	На пред'явника; терміновий
Можливість передання іншій особі	Такий, що передається (переказний); такий, що не передається (простий)
Форма пред'явлення	Правова; безправова

Застосовувати вексельну форму розрахунків неможливо без відображення цих намірів в угоді, що має письмову форму. Якщо угода відсутня, застосування вексельної форми розрахунку призведе до вилучення у бюджет усієї суми, вказаної у векселі, й ануляції договору між постачальником і покупцем.

Вексель не може бути застосований як внесок до статутного капіталу підприємства. Податкове законодавство обмежує право підприємців зі спрощеною формою оподаткування прибутку у використанні цієї форми розрахунку. Це пояснюється специфікою бази оподаткування для сплати єдиного податку.

2.3. Рахунки підприємств у банківських установах

Усі підприємства, які здійснюють свою діяльність на території України, відповідно до законодавства та Інструкції НБУ про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах

можуть відкривати рахунки в банківських установах. Умови відкриття рахунку й особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом [50].

Підприємства можуть відкривати поточні рахунки на договірній основі. Такі рахунки призначені для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України [50]. Підприємство може відкривати два та більше поточних рахунків у національній валюті та рахунки в іноземній валюті.

Банк зобов'язаний надіслати повідомлення до відповідного контролюючого органу про відкриття або закриття рахунку клієнта – платника податків і проводити видаткові операції за рахунком такого клієнта [50]. Операції із зарахування або списання коштів з рахунку підприємства повинні здійснюватися після підтвердження податкового органу щодо постановки цих рахунків на облік.

У випадку, коли підприємство має більше двох поточних рахунків, його керівництво має вибрати серед них основний рахунок і повідомити про це податковий орган та інші установи банків, де підприємство має інші рахунки в національній та іноземній валюті. Ці рахунки є *додатковими*. Банки також мають сповіщати банк, у якому відкрито основний рахунок, про відкриття у них додаткових рахунків у національній і іноземній валютах. Види банківських рахунків, відкритих відповідно до законодавства, в національній валюті показано на рис. 2.9.

Рис. 2.9. Банківські рахунки в національній валюті

Для відкриття поточного рахунку підприємства в установу банку, яка його обслуговує, подають такі документи:

заяву про відкриття поточного рахунку, підписану керівником юридичної особи або іншою уповноваженою на це особою;

копії у належний спосіб зареєстрованого установчого документа (статуту / засновницького договору / установчого акта / положення);

картки зі зразками підписів.

Під час відкриття поточного рахунку для формування статутного капіталу підприємством надають такі документи:

заява про відкриття поточного рахунку, що підписана особою, уповноваженою на відкриття рахунку засновниками (учасниками) новостворюваної юридичної особи;

один примірник оригіналу установчого документа або його копія, засвідчена нотаріально. У разі відкриття рахунку для формування (статутного капіталу) акціонерного товариства замість установчого документа подається договір/рішення про створення акціонерного товариства або його копія, засвідчена нотаріально;

рішення засновників (учасників) про визначення особи, якій надається право відкриття та розпорядження рахунком новостворюваної юридичної особи, оформлене у формі довіреності, засвідченої нотаріально, якщо хоча б одним із засновників (учасників) є фізична особа. Замість оригіналу довіреності до банку може бути подана її копія, засвідчена нотаріально [50].

Види банківських рахунків у іноземній валюті подано на рис. 2.10.

Рис. 2.10. Банківські рахунки в іноземній валюті

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається суб'єкту господарювання для: зберігання грошей і проведення розрахунків у межах законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті; здійснення поточних операцій, визначених законодавством України; здійснення інвестицій за кордон; розрахунків за купівлю-продаж облігацій зовнішньої державної позики України; зарахування, використання і погашення кредитів (позик, фінансової допомоги) в іноземній валюті; надходження іноземних інвестицій в Україну відповідно до законодавства України; проведення операцій, передбачених генеральною ліцензією Національного банку на здійснення валютних операцій [50].

2.4. Розрахунково-платіжна дисципліна

Усі підприємства мають дотримуватися правил розрахунково-платіжної дисципліни, оскільки це дає можливість своєчасно погашати зобов'язання перед контрагентами, банками та страховими компаніями. Ці розрахунки підприємство здійснює за допомогою безготівкових розрахунків через банківські установи та під їх контролем (рис. 2.11).

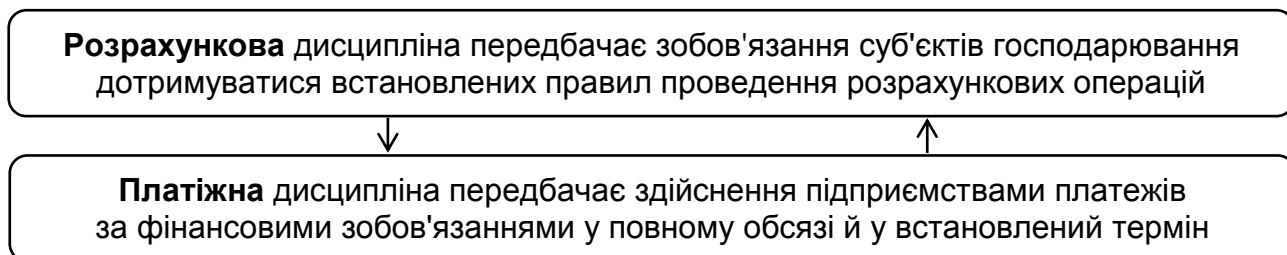

Рис. 2.11. Розрахунково-платіжна дисципліна

За порушення підприємствами розрахунково-платіжної дисципліни до них можуть застосовуватись санкції (рис. 2.12).

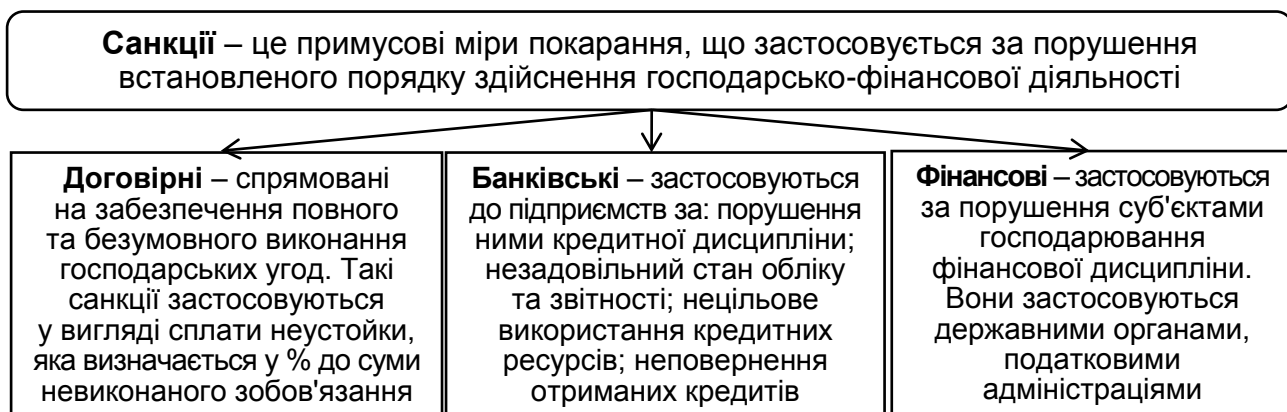

Рис. 2.12. Види санкцій для підприємства [20, с. 105]

У разі порушення підприємствами норм з урегулювання обігу готівки в національній валюті до них, відповідно до указу Президента України "Про застосування штрафних санкцій за порушення норм по регулюванні обігу готівки", застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафів у таких розмірах:

за перевищення встановлених лімітів залишку готівки в касах – у двократному розмірі сум виявленої понадлімітної готівки за кожний день;

за неоприбуткування (неповне та/або несвоєчасне оприбуткування) у касах готівки – у п'ятикратному розмірі неоприбуткованої суми;

за витрачання готівки з виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) та інших касових надходжень (крім коштів, отриманих із кас установ банків) на виплати, що пов'язані з оплатою праці (за винятком екстрених/невідкладних обставин – соціальних виплат громадянам на поховання, допомоги з народженням дитини, самотнім і багатодітним матерям, на лікування в разі хвороби, компенсацій особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи), за наявності податкової заборгованості;

за проведення готівкових розрахунків без подання отримувачем коштів платіжного документа (товарного або касового чека, квитанції до прибуткового ордера, іншого письмового документа), який би підтверджував сплату покупцем готівкових коштів, – у розмірі сплачених коштів;

за використання отриманої в установах банку готівки не за цільовим призначенням – у розмірі витраченої суми;

за перевищення встановлених термінів використання виданої під звіт готівки, а також за видачу готівкових коштів під звіт без повного звітування щодо раніше виданих коштів – у розмірі 25 % виданих під звіт сум.

Крім того, чинним законодавством і договорами можуть бути передбачені додаткові санкції за окремі порушення виконання грошових зобов'язань.

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Розкрийте сутність грошових розрахунків підприємства.
2. Назвіть напрями, з якими пов'язаний грошовий обіг на підприємстві.
3. Надайте порівняльну характеристику розрахунків за товарні та нетоварні операції.

4. У чому полягає особливість здійснення розрахунків готівкою?
5. Надайте характеристику принципам організації грошових розрахунків.
6. У чому полягають особливості розрахунків за платіжними дорученнями?
7. Яка відмінність платіжної вимоги-доручення від платіжного доручення?
8. Визначте особливості розрахунків чеками.
9. Визначте сутність акредитиву та надайте характеристику його видам.
10. Назвіть переваги та недоліки акредитивної форми розрахунків для покупця та продавця.
11. Визначте сутність вексельної форми розрахунків.
12. Надайте характеристику видів векселів за класифікаційними ознаками.
13. Надайте порівняльну характеристику простому та переказному векселям.
14. Що передбачає розрахункова дисципліна на підприємстві?
15. Що передбачає платіжна дисципліна на підприємстві?
16. Які заходи застосовують до підприємств за порушення ними розрахунково-платіжної дисципліни?

Тестові завдання

1. Грошовий оборот підприємства – це:

- а) розподіл виручки від реалізації продукції;
- б) формування та розподіл фінансових ресурсів;
- в) процес реалізації продукції;
- г) виявлення сутності грошей у русі;
- д) правильної відповіді немає.

2. Готівкові розрахунки – це:

- а) розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках;
- б) розрахунки, які здійснюються векселем;
- в) виплата заробітної плати;
- г) розрахунки за допомогою чеків;
- д) правильної відповіді немає.

3. Місцеві розрахунки – це:

- а) розрахунки між покупцем і постачальником через банки, що знаходяться у різних регіонах;
- б) розрахунки між покупцем і постачальником, якщо їх обслуговує одна установа банку або банки покупця і постачальника знаходяться в одному населеному пункті;
- в) розрахунки між покупцем і постачальником, які здійснюються за операціями купівлі – продажу через банк постачальника, яким є зарубіжний банк;
- г) правильної відповіді немає.

4. Поточний рахунок призначений для:

- а) цільового використання коштів за рахунок державного або місцевого бюджетів;
- б) зберігання грошових коштів і здійснення всіх видів банківських операцій;
- в) зберігання коштів на відповідний строк, з якого забороняється проведення розрахункових операцій і видача коштів готівкою;
- г) правильної відповіді немає.

5. Акредитив – це:

- а) розрахунковий документ, що містить вимогу постачальника та доручення платника;
- б) форма розрахунку, за якої банк-емітент на доручення свого клієнта повинен здійснити платіж третій особі;
- в) розрахунковий документ, що містить доручення банку від чекодавця банкові стосовно здійснення платежу;
- г) розрахунковий документ з дорученням однієї кредитної установи іншій здійснити оплату за рахунок спеціально за депонованих коштів;
- д) правильної відповіді немає.

6. Якщо платежі постачальнику гарантує банк, тоді такий акредитив слід вважати:

- а) безвідривним;
- б) безпокритим;
- в) акцептованим;
- г) покритим;
- д) правильної відповіді немає.

7. Непокритий акредитив – це акредитив:

- а) який не може бути зміненим або анульованим без згоди постачальника, для якого він був відкритий;
- б) який може бути анульованим банком-емітентом без попередньої згоди з постачальником;
- в) за яким платежі постачальнику гарантує банк;
- г) правильної відповіді немає.

8. Який вексель використовується для кредитування торговельних операцій:

- а) казначейський;
- б) приватний;
- в) фінансовий;
- г) комерційний;
- д) простий;
- е) правильної відповіді немає?

9. Акредитив відзивний – це такий, що його:

- а) можна змінити або анулювати без згоди постачальника;
- б) не можна змінити або анулювати без попереднього погодження з постачальником;
- в) гарантує банк;
- г) правильної відповіді немає.

10. Акредитив безвідзивний – це акредитив:

- а) який можна анулювати чи змінити, але тільки після згоди продавця, для якого його було відкрито;
- б) для якого попередньо резервуються кошти на окремому рахунку;
- в) який можна анулювати чи змінити з ініціативи платника або банку-емітента, але без згоди постачальника;
- г) правильної відповіді немає.

11. Вексельна форма розрахунків – це:

- а) розрахунки між постачальником і платником за товари (послуги) з відстроченням платежу;
- б) письмове розпорядження власника рахунка банку перерахувати відповідну суму зі свого рахунка на рахунок отримувача коштів;

- в) розрахунки між постачальником і платником за товари (послуги) з відстроченням платежу на підставі спеціального документа;
г) правильної відповіді немає.

12. Трасант – це особа, яка:

- а) є власником векселя;
б) переказує свій платіж на іншу особу;
в) має вексельні повноваження;
г) є платником за векселем;
д) правильної відповіді немає.

13. Трасат – це особа, яка:

- а) видала переказний вексель;
б) зобов'язана сплатити за переказним векселем;
в) переказує свій платіж на іншу особу;
г) правильної відповіді немає.

14. Тратта – це:

- а) простий вексель;
б) переказний вексель;
в) товарний вексель;
г) фінансовий вексель;
д) правильної відповіді немає.

*15. Вексель, що сплачується негайно після прийняття його дебі-
тором, – це:*

- а) забезпечений вексель;
б) вексель на пред'явника;
в) доміцильований вексель;
г) переказний вексель;
д) правильної відповіді немає.

16. Ремітент – це особа, яка:

- а) переказує свій платіж на іншу особу;
б) є власником переказного векселя;
в) є платником за векселем;
г) правильної відповіді немає.

Практичні завдання

Завдання 2.1. Підприємства "Онікс" і "Ліра" за договором поставки апаратури передбачили розрахунки за допомогою акредитивної форми розрахунку. Згідно з договором оплата послуг банку дорівнює 3,5 % від суми поставки.

Акредитив було відкрито 01 травня на суму 450 тис. грн. Апаратуру було поставлено через сім днів після відкриття акредитиву на суму 32 тис. грн. Решту апаратури було поставлено на дев'ятий день від моменту відкриття акредитиву.

Необхідно розрахувати, на яку суму було зроблено другу поставку та яку суму підприємство має заплатити банку за обслуговування акредитиву.

Завдання 2.2. Підприємство "Моноліт", що функціонує на будівельному ринку, 23 квітня мало такі грошові надходження:

виручку від реалізації продукції 345 тис. грн;

повернення готівки на суму 76 тис. грн.

Підприємство мало можливість у березні покласти тимчасово вільні кошти у сумі 25 тис. грн на депозитний рахунок на невизначений термін під 10 % річних. Але 23 квітня підприємство для виконання своїх фінансових зобов'язань закрило депозит і зняло кошти разом з нарахованими відсотками. Необхідно розрахувати суму коштів, що надійшли на поточний рахунок підприємства.

Література: [3; 9; 20; 29 – 31; 35].

Розділ 3

Грошові надходження підприємств

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо сутності грошових надходжень підприємства методами визначення виручки (доходу) від реалізації продукції, характеристики складу собівартості реалізованої продукції; ознайомлення з формуванням валового та чистого доходу.

Основні питання

3.1. Поняття грошових надходжень підприємств.

3.2. Методи визначення доходу (виручки) від реалізації продукції підприємства.

3.3. Доходи від фінансово-інвестиційної та іншої діяльності.

3.4. Формування валового та чистого доходу.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності поняття грошових надходжень підприємства, організації витрат на виробництво та збут продукції підприємства;

уміння: аналізувати формування валового та чистого доходу, планувати виручку від реалізації продукції, порядку нарахування податку на додану вартість, акцизів і мита;

комунікації: здатність установлювати особливості формування ринкових цін на продукцію підприємства;

автономність і відповідальність: здатність самостійно визначати й аналізувати показники грошових надходжень підприємств, відповідальність за якість проведених розрахунків та ухвалення рішень.

Ключові терміни: грошові надходження, дохід, ціна, операційна діяльність, фінансова діяльність, інвестиційна діяльність, виручка від реалізації, валовий і чистий доходи, чистий прибуток.

3.1. Поняття грошових надходжень підприємств

Формування доходів і грошових фондів неможливе без грошових надходжень. Своєю чергою, грошові фонди забезпечують необхідні умови для подальшої ефективної діяльності виробництва та реалізації продукції.

Усі грошові кошти акумулюються на рахунках підприємства в банківських установах і готівкою у касі підприємства [3]. Грошові надходження формуються за рахунок усіх вхідних грошових потоків. **Вхідні грошові потоки** підприємства – це рух вартості, пов'язаний із формуванням доходів (рис. 3.1). **Дохід підприємства** є сумою грошових коштів, отриманих у результаті здійснення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності за певний період [31, с. 37].

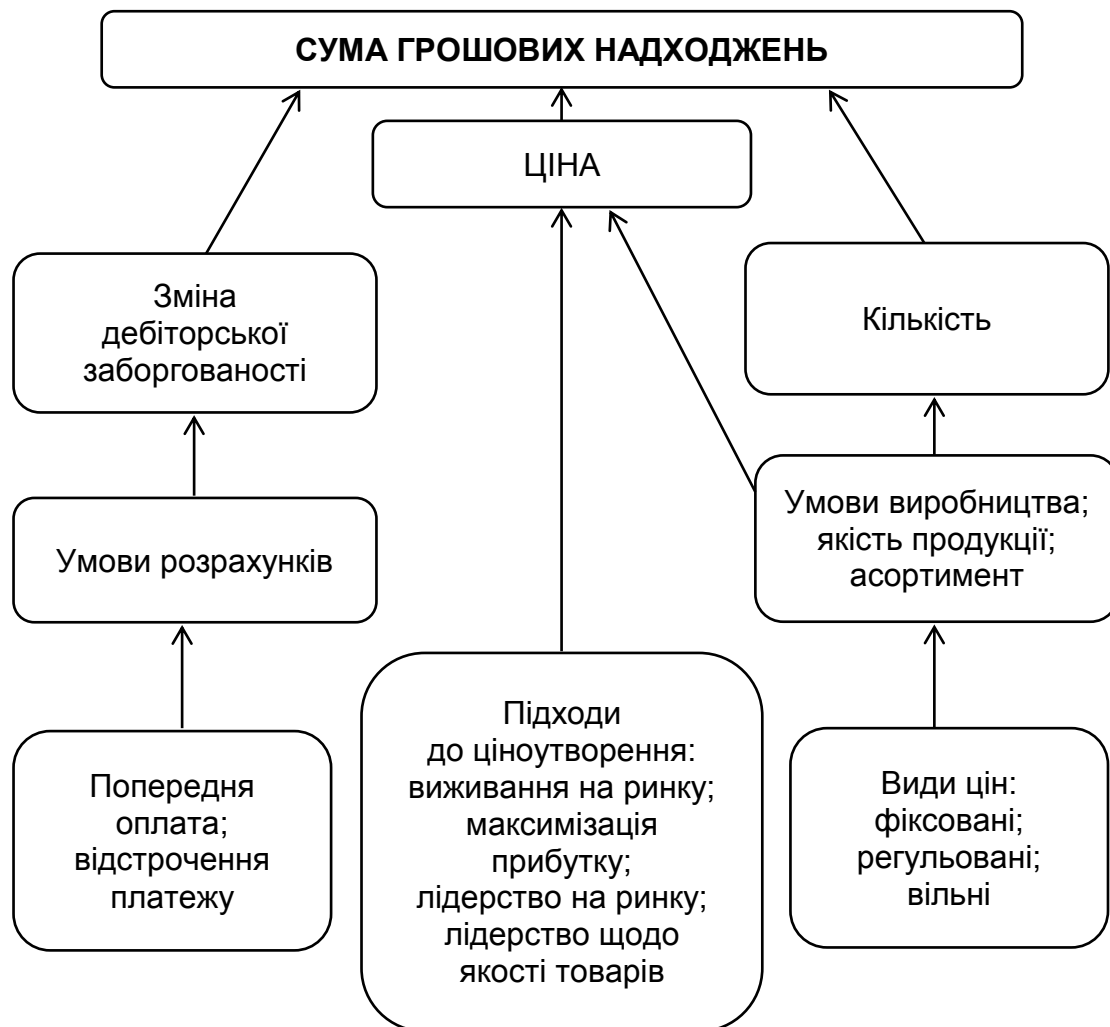

Рис. 3.1. Чинники впливу на суму грошових надходжень

Згідно з Національними стандартами бухгалтерського обліку в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства можуть також отримувати доходи від звичайної діяльності та доходи від надзвичайних подій.

Звичайна діяльність підприємства пов'язана з операційною (основною), фінансовою та інвестиційною; інакше кажучи, це діяльність підприємства загалом.

Операційна діяльність – це основна діяльність підприємства, а також усі види діяльності, крім інвестиційної та фінансової. *Основна діяльність* – це операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції, що забезпечують основну частку доходу підприємства. *Інвестиційна діяльність* – це сукупність операцій з придбання та продажу необоротних активів, які мають довготермінове використання.

Фінансова діяльність пов'язана з операціями на фінансовому ринку. Це сукупність операцій, які зумовлюють зміни величини і складу власного та позикового капіталів (випуск і викупівля акцій власної емісії, отримання позик, продаж викуплених акцій власної емісії).

У результаті здійснення всіх видів звичайної діяльності підприємство може отримувати:

- доходи від операційної діяльності;
- доходи від участі в капіталі;
- інші фінансові доходи;
- інші доходи (рис. 3.2) [31, с. 38].

Рис. 3.2. Доходи від звичайної діяльності підприємства

Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 3 "Звіт про фінансові результати" передбачено, що основним джерелом доходів від операційної (основної) діяльності підприємства є **виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)**. Виручка від реалізації продукції, робіт і послуг для підприємства є важливим джерелом покриття витрат на виробництва продукції та формування прибутку (рис. 3.3).

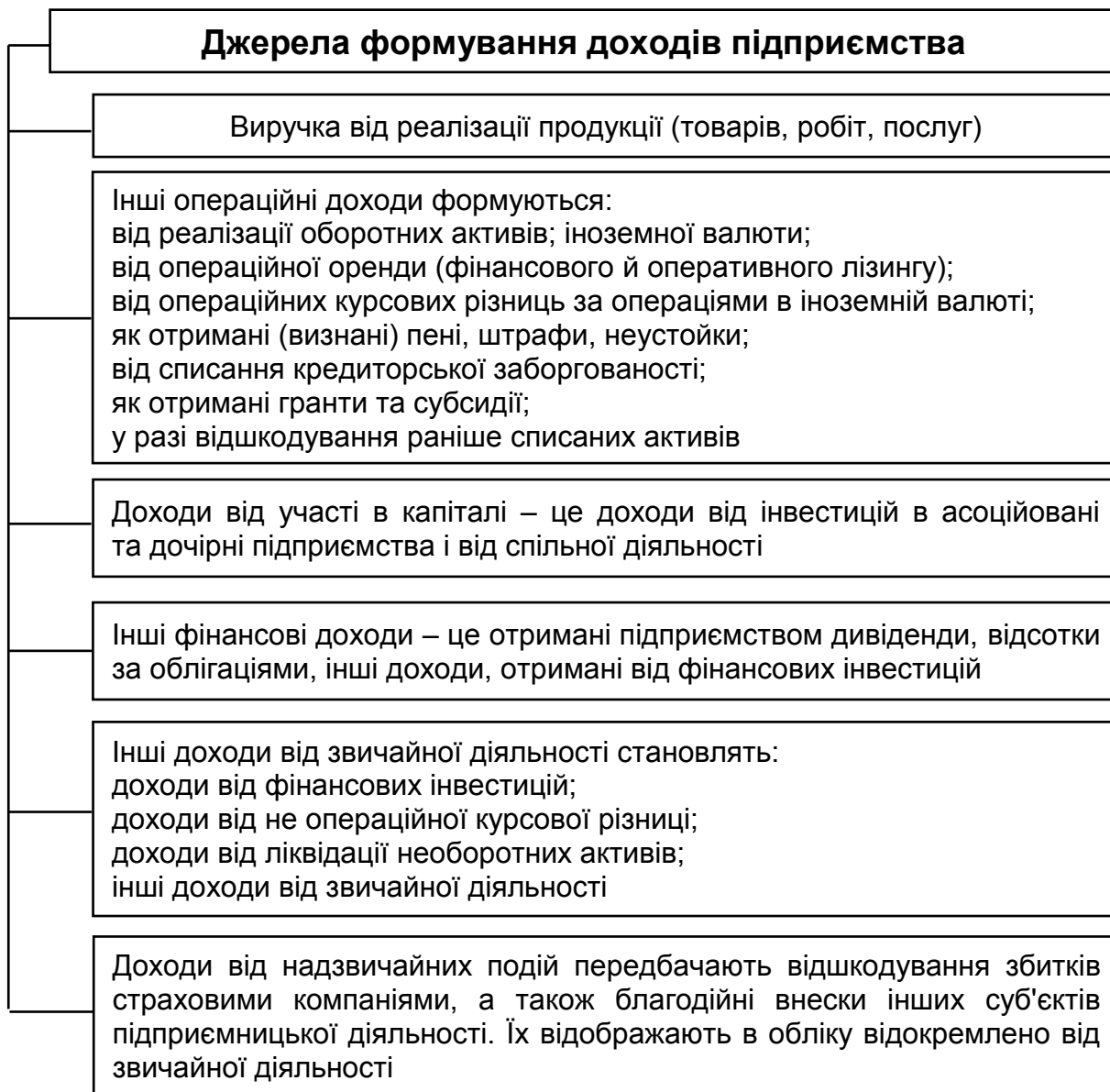

Рис. 3.3. **Джерела формування доходів підприємства** [31, с. 38]

Отже, формування доходів підприємства відбувається за рахунок багатьох джерел, що дозволяє підприємству максимізувати свій прибуток.

3.2. Методи визначення доходу (виручки) від реалізації продукції підприємства

Заключним етапом виробничого процесу є реалізація продукції. Факт реалізації свідчить про те, що продукція має споживчий попит і конкурентні переваги в порівнянні з іншими виробниками цієї продукції. У результаті реалізації продукції підприємство отримує виручку.

Виручка від реалізації продукції – це сума грошей, що надійшла на рахунок або в касу підприємства, за реалізовану продукцію (виконані роботи, надані послуги); визначається множенням ціни за одиницю продукції на кількість реалізованої продукції. Економісти виділяють і практики використовують такі методи визначення моменту реалізації продукції, як метод нарахування та касовий.

Касовий метод – це виручка від реалізації враховується тільки за фактом надходження коштів на рахунок підприємства у вигляді платежів за відвантажену продукцію, виконані роботи, надані послуги.

Метод нарахування – це виручка від реалізації визначається за вартістю відвантажених товарів на відповідну дату.

Відповідно до сфери діяльності, усі чинники, що впливають на розмір виручки від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг, розрізняють на: чинні в сфері виробництва й обігу; не залежні від діяльності (рис. 3.4).

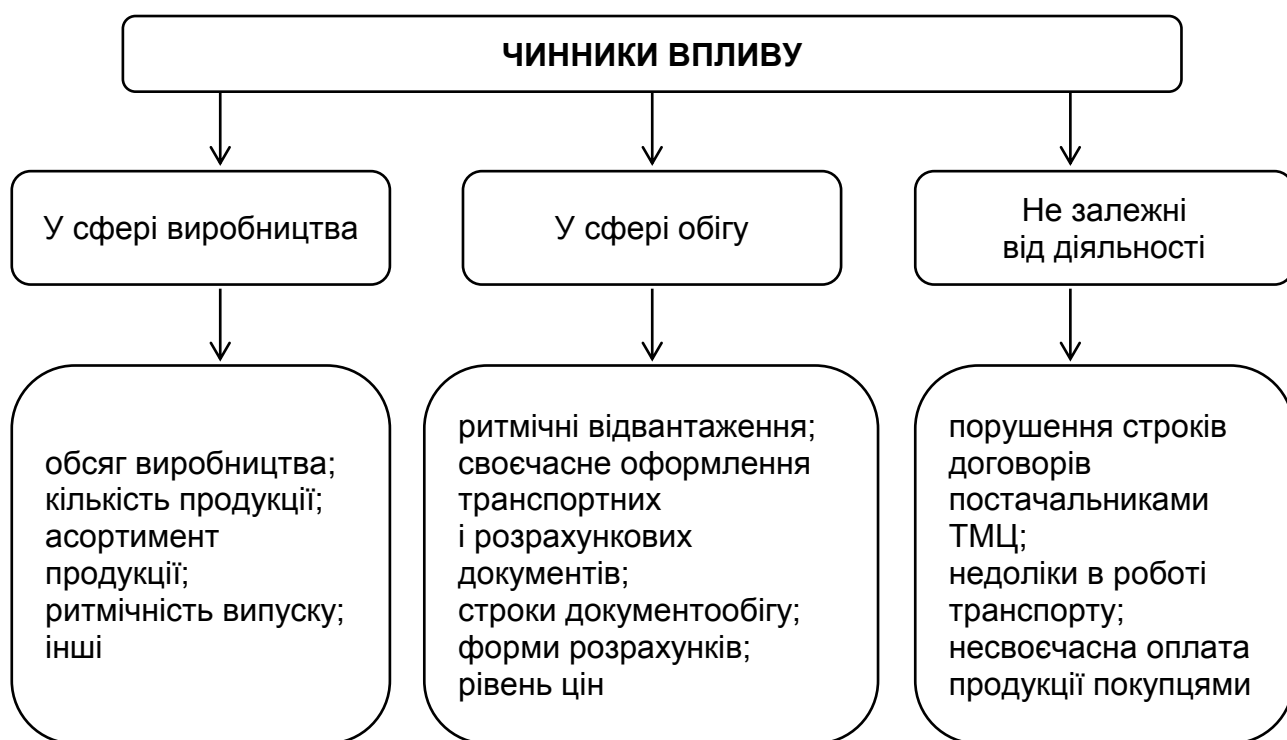

Рис. 3.4. Чинники впливу на розмір виручки [20, с. 131]

Як бачимо, прямий вплив на розмір виручки впливає рівень відпускних цін.

У сучасній економіці існують такі види цін: вільні, фіксовані та регульовані (рис. 3.5).

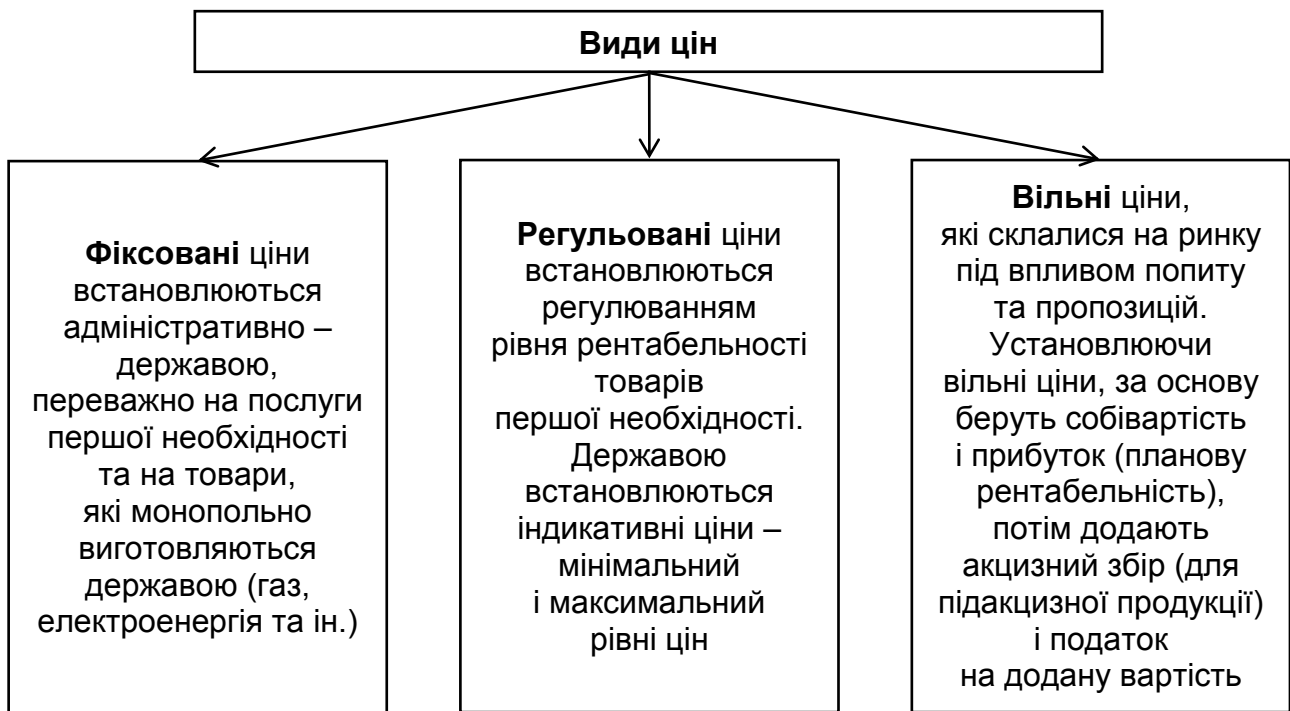

Рис. 3.5. Види цін у сучасній економіці

Відповідно до сучасних підходів, розрахунок ціни продукції відбувається за етапами, схематизованими на рис. 3.6.

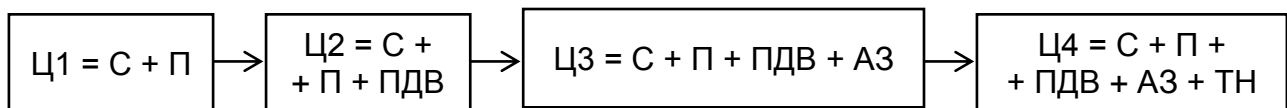

Рис. 3.6. Етапи формування роздрібної ціни

На рис. 3.6 використані такі умовні позначення:

Ц₁ – ціна продукції (ціна виробника продукції);

С – собівартість продукції;

П – прибуток;

Ц₂ – ціна продукції з податком на додану вартість;

ПДВ – податок на додану вартість;

Ц₃ – ціна продукції з акцизним збором і податком на додану вартість;

АЗ – акцизний збір;

Ц₄ – роздрібна ціна продукції;

ТН – торгова націнка [3, с. 56].

Цінам належить визначне місце в процесі господарювання, оскільки вони регулюють усі питання, що пов'язані з формуванням попиту та з напрямками регулювання процесу виробництва продукції.

На підприємствах використовують прямий і комбінований методи розрахунку планової виручки від реалізації продукції. *Метод прямого рахунку* передбачає визначення планової виручки від реалізації продукції множенням кількості реалізованих виробів на їхню реалізаційну ціну [3, с. 57].

Планову виручку від реалізації кожної номенклатури виробів визначають за формулою:

$$B = P \times Ц, \quad (3.1)$$

де B – виручка;

P – кількість реалізованих виробів;

$Ц$ – ціна реалізації кожного виробу.

Обсяг реалізації можна розрахувати з огляду на товарний випуск виробів у плановому періоді, додаючи залишки виробів на початок планового періоду та віднімаючи такі на кінець планового періоду. *Обсяг реалізованої продукції* можна розрахувати за формулою:

$$P = 31 + T - 32, \quad (3.2)$$

де P – обсяг реалізації в плановому періоді;

31 – залишки кожного виду готових виробів на складі та відвантажених на початок планового періоду;

T – випуск товарної продукції в плановому періоді;

32 – залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду [3, с. 57].

В умовах виробництва великого асортименту на підприємстві використовують *комбінований метод*. Розрахунок виручки від реалізації основних видів продукції визначають методом прямого рахунку, а для визначення виручки від реалізації продукції іншого асортименту застосовують укрупнений метод. Для розрахунку беруть товарний випуск за всією номенклатурою залишків виробів, додають до нього вартість залишків на початок планового періоду та віднімають очікувані залишки на кінець планового періоду за відпускними вільними цінами та за собівартістю [3, с. 58].

Виручка від реалізації продукції, робіт і послуг, впливаючи на формування прибутку, є базовою категорією для подальшої ефективної діяльності підприємства та забезпечення його стабільного поступового розвитку.

3.3. Доходи від фінансово-інвестиційної та іншої діяльності

З переходом до ринкових умов для фінансових служб підприємства набуває важливого значення ефективне використання вільних фінансових ресурсів. Метою є генерування високого рівня прибутку на вкладений капітал – більшого за прибуток, отриманий у результаті операційної діяльності.

Підприємство може отримувати доходи від діяльності на фінансовому ринку (рис. 3.7).

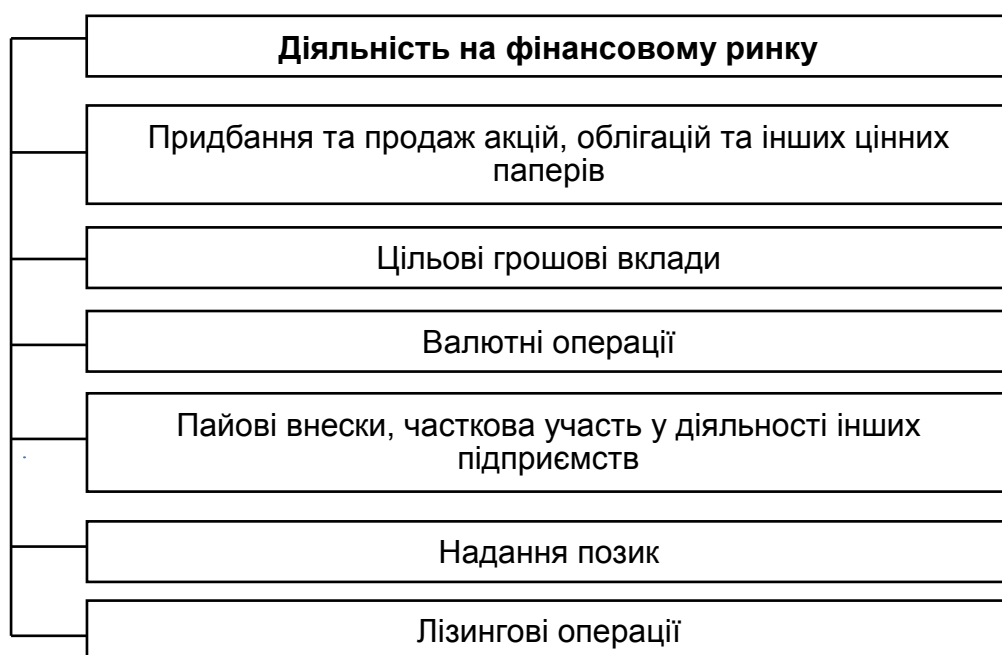

Рис. 3.7. Діяльність підприємства на фінансовому ринку

Рішення щодо купівлі акцій, облігацій інших підприємств фінансовий менеджер має приймати виважено, оскільки інвестувати можна тільки надлишкові фінансові ресурси з урахуванням коштів на випадок надзвичайних обставин.

Фінансова служба підприємства повинна ретельно вивчити діяльність і проаналізувати фінансові результати підприємства, акції якого

планується придбати. Цінність акцій визначається тим рівнем доходів, які підприємство очікує отримати в майбутньому. Окрім цього, необхідно знати загальну ситуацію в галузі, до якої належить обране підприємство.

Підприємство має можливість зберігати тимчасово вільні грошові кошти на депозитних рахунках в установах банків і здавати в оренду нерухоме майно за відповідну плату або здійснювати фінансовий лізинг [3, с. 60].

Лізинг – це довгострокова оренда основних засобів на період, зазначений у договорі, та на платній основі. Існує два види оренди майна, або лізингу: оперативний або фінансовий лізинг.

Оперативний лізинг – це лізинг, основою якого є час, на який укладається договір: цей термін менший за амортизаційний період майна. Після закінчення договору об'єкт лізингу повертається лізингодателю.

Оперативний лізинг є дуже привабливим для підприємств, оскільки: дозволяє зменшити прибуток до оподаткування, позаяк суму лізингового платежу лізингоодержувач відносить на валові витрати;

підприємство, що взяло майно в лізинг, після закінчення терміну договору має першочергове право купівлі цього майна;

сплачені лізингові платежі зменшують залишкову вартість майна;

треті особи мають право викупити предмет лізингу [6].

Фінансовий лізинг – це надання майна в користування на термін, який відповідає повній амортизації замовленого обладнання. Після закінчення терміну майно залишається у власності лізингоодержувача. Існує інша назва фінансового лізингу – лізинг майна з повною окупністю або з повною виплатою.

Фінансовий лізинг подібний до традиційного придбання у кредит, однак на відміну від нього має такі характерні риси:

метою лізингоодержувача є або придбання об'єкта лізингу, або користування ним протягом майже всього його терміну служби;

усі права й обов'язки, що впливають із права економічної власності на об'єкт лізингу, належать лізингоодержувачу;

лізингоодержувач має намір сплатити повну або майже повну вартість майна протягом терміну лізингу, а відтак, швидше отримати об'єкт лізингу у власність із закінченням терміну лізингу;

лізингоодержувач сам обирає об'єкт лізингу, а потім звертається до лізингодавця за коштами. Це важливо, оскільки лізингова компанія,

що фінансує угоду, не має нести відповідальність за якість і технічні характеристики, навіть якщо вона є його юридичним власником;

лізингоодержувач має право, а згідно з Законом України "Про лізинг" – зобов'язаний отримати об'єкт лізингу у власність [52, с.122].

Широкого розповсюдження в світовій практиці фінансовий лізинг набув завдяки перевагам, які надаються суб'єктам угоди. Для лізингоодержувача можна виокремити такі:

можливе використання нової, дорогої техніки, високих технологій без значних одноразових витрат;

фінансовий лізинг припускає 100 % кредитування і не завжди потребує негайного початку платежів;

лізингові платежі в повному обсязі відносять на собівартість продукції (робіт, послуг), виробленої лізингоодержувачем, і відповідно знижують оподатковуваний прибуток;

порядок здійснення лізингових платежів гнучкіший, ніж за кредитними угодами (лізингоодержувач може розрахувати надходження своїх доходів і разом із лізингодавцем розробити зручну схему платежів); платежі можуть бути щомісячними, щоквартальними тощо. У разі компенсаційного лізингу лізингоодержувач здійснює платежі в товарній формі, використовуючи продукцію, що вироблена на лізингованому обладнанні;

фінансовий лізинг доступний малим і середнім підприємствам; деякі лізингові компанії не вимагають від лізингоодержувача додаткових гарантій, оскільки забезпеченням угоди є саме устаткування (за невиконання орендарем своїх зобов'язань лізингова компанія забирає своє майно);

підвищується ліквідність підприємств лізингоодержувачів, тобто покращується такий важливий для ринкової економіки показник, як здатність своєчасно сплатити майбутні борги;

перевагою фінансового лізингу є також можливість придбання лізингоодержувачем устаткування за залишковою вартістю після завершення лізингової угоди;

укладаючи угоди фінансового лізингу, орендар може розраховувати на отримання від лізингодавців додаткових інформаційних, консультативних і юридичних послуг.

Проте окремі контрагенти підприємства порушують свої фінансові зобов'язання. У таких випадках до них застосовуються економічні санкції у вигляді штрафів, пені, неустойок. Ці виплати становлять додатковий

дохід підприємства. У підприємства у звітному році може з'явитися прибуток минулих років.

Види інвестиційної діяльності, від яких підприємство отримує дохід, показано на рис. 3.8.

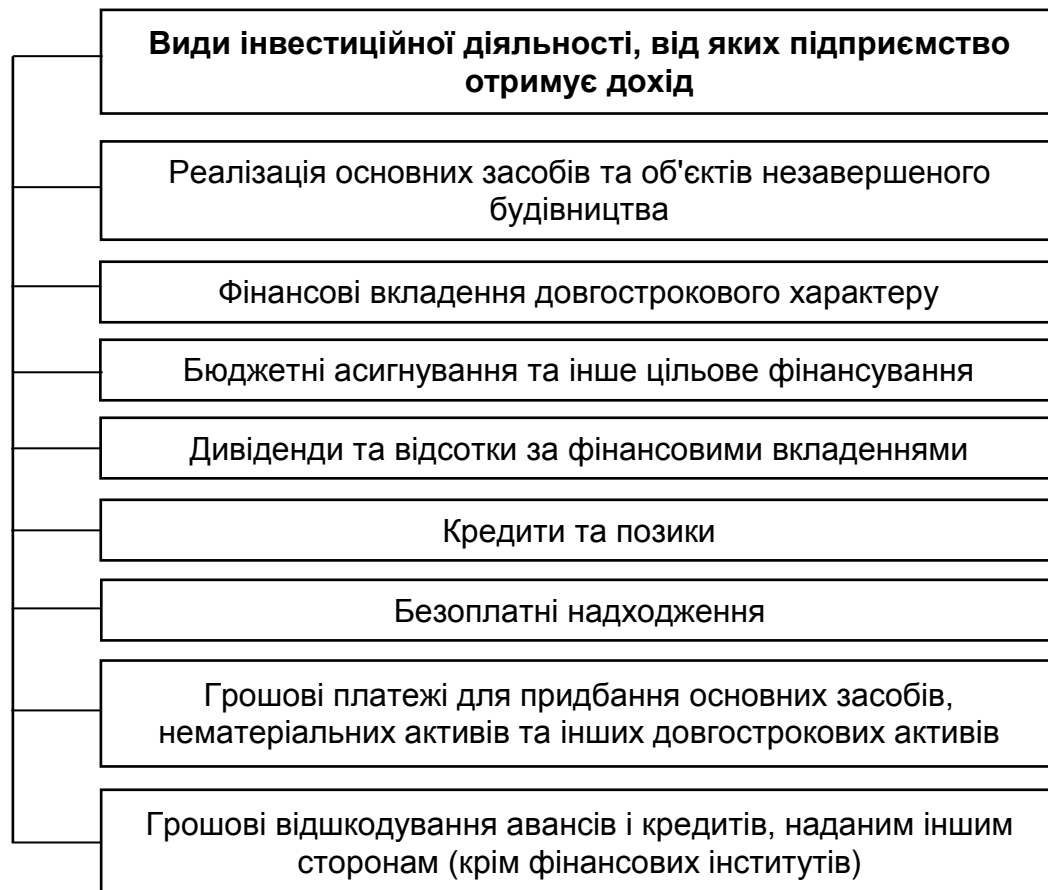

Рис. 3.8. Види інвестиційної діяльності, від яких підприємство отримує дохід

Отже, підприємство має різноманітні джерела своїх грошових доходів і формування прибутку.

3.4. Формування валового та чистого доходу

Ринкова економіка стимулює підприємство до підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції. Для цього підприємству необхідно мати постійний дохід. Вважається, що існування економіки неможливе, якщо підприємства не матимуть постійного доходу, який поповнює бюджет держави, збільшує капітал підприємства та його платоспроможність.

Валовий дохід підприємства – це сукупний його дохід, отриманий за визначений період, який включає виручку, грошові надходження від продажу товарів і послуг, від продажу майнових цінностей та інші грошові надходження.

Валовий дохід є узагальнювальним показником діяльності підприємства та характеризує його ефективність. Значення та перевага цього показника полягають у реальному відображенні підвищення рівня продуктивності праці. Валовий дохід – джерело формування фінансових ресурсів як підприємства, так і держави. Створюваний на підприємстві, він є джерелом оплати праці працівників сфери матеріального виробництва та накопичень, однією з форм яких є чистий дохід.

Чистий дохід – це частина вартості продукту, яка залишається після відшкодування витрат живої та уречевленої праці. Отже, чистий дохід є додатковим продуктом, що розраховується шляхом вирахування коштів на оплату труда з валового доходу. Чистий дохід, створюваний на підприємстві, розподіляють на дві частини. Одна з них вилучається в дохід бюджету через механізм цін; інша залишається на підприємстві та визначається як різниця між вартістю продукції та витратами на її виробництво. Ця частина чистого доходу є чистим доходом підприємства.

Чистий дохід підприємства, своєю чергою, складається з реалізованого чистого доходу та чистого доходу, який залишається в залишках продукції, призначеної для внутрішньогосподарського використання і визначається як різниця між вартістю продукції за цінами реалізації та її собівартістю [29].

Реалізований чистий дохід розраховується за проданою продукцією та тому тотожний прибутку підприємства, отриманого від продажу продукції.

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Надайте характеристику грошовим надходженням підприємства.
2. Дайте визначення виручки від реалізації продукції, робіт, послуг.
3. Як формується ціна на продукцію?
4. Надайте характеристику видам цін у ринкових умовах.

5. Від яких видів діяльності підприємство може отримувати дохід?
6. У чому полягає сутність фінансової діяльності підприємства?
7. Надайте визначення валового та чистого доходів.

Тестові завдання

1. Дохід від реалізації продукції, робіт, послуг належить до грошових доходів від:

- а) фінансової діяльності;
- б) операційної діяльності;
- в) інвестиційної діяльності;
- г) усі відповіді неправильні.

2. Ціни, що встановлюються адміністративно державою, – це:

- а) фіксовані ціни;
- б) регульовані ціни;
- в) вільні ціни;
- г) правильної відповіді немає.

3. Виплата дивідендів є елементом:

- а) операційної діяльності підприємства;
- б) фінансової діяльності підприємства;
- в) інвестиційної діяльності підприємства;
- г) правильної відповіді не має.

4. Не є чинником впливу виробничої сфери на виручку від реалізації продукції:

- а) несвоєчасна оплата продукції;
- б) асортимент продукції;
- в) строки документообігу;
- г) форми розрахунків;
- д) рівень цін.

5. Підхід до формування ціни, який забезпечує підприємству виживання на ринку, – це:

- а) реалізація товарів з дуже високою ціною;
- б) реалізація товарів з дуже низькою ціною;

- в) реалізація товарів з середньою ціною;
- г) пошук альтернативного варіанту з максимальним прибутком і вивчення співвідношення витрат і попиту.

6. Який показник є реальним відображенням росту продуктивності праці:

- а) прибуток;
- б) валовий дохід;
- в) чистий дохід;
- г) чистий прибуток?

7. Якщо (у тис. грн) валовий прибуток становить 400, фінансовий результат від операційної діяльності – 200, фінансові витрати – 10, то фінансовий результат до оподаткування становитиме:

- а) 190 тис. грн;
- б) 210 тис. грн;
- в) 390 тис. грн;
- г) 410 тис. грн.

8. Якщо (у тис. грн) валовий прибуток становить 50, адміністративні витрати – 10, операційні доходи – 5, операційні витрати – 7, то фінансовий результат від операційної діяльності становитиме:

- а) 38 тис. грн;
- б) 40 тис. грн;
- в) 48 тис. грн;
- г) 55 тис. грн.

9. Якщо дохід від реалізації продукції становить 500 тис. грн, то чистий дохід становитиме:

- а) 83,33 тис. грн;
- б) 100 тис. грн;
- в) 400 тис. грн;
- г) 416,67 тис. грн.

Практичні завдання

Ситуаційне завдання 3.1. ВАТ "Дон" станом на 20 травня отримало такі платежі:

виручку від реалізації на суму 2 350 грн;

попередню оплату за продукцію у сумі 1 570 грн;

комунальні платежі за передане в оренду приміщення – 590 грн.

Залишок коштів на поточному рахунку станом на 20 травня дорівнював 3 750 грн.

20 травня – термін, коли банк здійснює розрахунки за договором про касове обслуговування. Відповідно до цього договору послуги банку становлять 1 % від обороту по касі, оплата за перебування коштів на поточному рахунку – 0,5 % від обороту за поточним рахунком. Оборот по касі за звітний місяць становив 15 780 грн.

Протягом звітнього місяця на поточному рахунку підприємства щоденно в середньому перебувало коштів на суму 2 500 грн.

Платежів упродовж 20.05 підприємство не здійснювало.

Визначте залишок коштів на поточному рахунку станом на 21 травня.

Ситуаційне завдання 3.2. Залишки нереалізованих виробів ВАТ "Крокус" на початок року у відпускних цінах виробника становлять (у тис. грн) – 54, зокрема залишки виробів на складі, які будуть реалізовані у звітному році, – 18; товари відвантажені, термін оплати яких не настав (настане у звітному році), – 36.

Випуск продукції у відпускних цінах виробника у звітному році дорівнює 480 тис. грн.

Залишки нереалізованих виробів на кінець року у відпускних цінах (у тис. грн) виробника становлять 66, зокрема залишки виробів на складі – 28, товари відвантажені, термін оплати яких не настав – 38.

Протягом звітнього року підприємством здійснено такі операції:

продано обладнання, що використовувалось з низьким рівнем ефективності, на суму 84 тис. грн;

отримано дохід від продажу надлишків матеріальних цінностей – сировини – 28,8 і основних матеріалів – 25,2 тис. грн;

отримані дивіденди за облігаціями, раніше придбаними підприємством, – 9,4 тис. грн;

отримано штрафи від інших суб'єктів господарювання за порушення умов договорів на 8 тис. грн.

Визначте дохід від реалізації продукції за звітний період, використовуючи методи нарахувань і касовий. Розрахуйте податок на додану вартість і чистий дохід від реалізації продукції.

Ідентифікуйте види грошових надходжень підприємства згідно з чинними стандартами бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Розрахуйте обсяг грошових надходжень підприємства, враховуючи чисту виручку від реалізації продукції, визначену за касовим методом. Сформулюйте висновки.

Ситуаційне завдання 3.3. Навчальний центр "Ерудит" проводить тримісячні курси з підготовки бухгалтерів. Початок навчання – з 1 січня поточного року, курс навчання – 120 год. Загальна вартість навчання згідно з затвердженим кошторисом – 9 000 грн.

Надійшла оплата (у тис. грн) за навчання згідно з угодами про надання послуг: за перший місяць поточного року – 6,0, за другий місяць поточного року – 2,0, за третій місяць поточного року – 1,0. Усього отримано 9 000 грн (без ПДВ).

У січні було проведено занять загальним обсягом 40 год, у лютому – 30 год, у березні – 50 год.

Згідно з кошторисом витрат оплата викладачам за навчальну годину (включаючи податок на доходи фізичних осіб і нарахування на обов'язкове страхування) становить 20 грн, адміністративні та загальногосподарські витрати щомісяця – 1 500 грн.

Необхідно визначити валовий дохід навчального центру "Ерудит" за кожний місяць I кварталу поточного року за фінансовим і податковим обліком.

Література: [3; 5; 20; 29; 31; 34; 36; 37].

Розділ 4

Формування та розподіл прибутку

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо сутності економічного та бухгалтерського прибутку; визначення зовнішніх чинників, які впливають на прибуток підприємства; ознайомлення з методами планування прибутку від реалізації продукції та визначення економічної змістовності та значення розподілу прибутку підприємства.

Основні питання

- 4.1. Поняття економічного та бухгалтерського прибутку.
- 4.2. Зовнішні чинники, які впливають на прибуток підприємства.
- 4.3. Методи планування прибутку від реалізації продукції.
- 4.4. Економічна змістовність і значення розподілу прибутку підприємства.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності прибутку, зовнішніх чинників, що впливають на прибуток підприємства; методів планування прибутку від реалізації продукції; значення розподілу прибутку підприємств;

уміння: формулювати поняття економічного та бухгалтерського прибутку; розпізнавати зовнішні чинники, що впливають на прибуток підприємства; застосовувати методи планування прибутку від реалізації;

комунікації: формулювати проблеми формування та розподілу прибутку підприємства з метою його максимізації;

автономність і відповідальність: самостійне ухвалення рішень щодо методів планування прибутку від реалізації продукції.

Ключові терміни: прибуток, бухгалтерський прибуток, функції прибутку, економічний прибуток, чистий прибуток, розподіл прибутку.

4.1. Поняття економічного та бухгалтерського прибутку

Прибуток є однією з базових категорій економічної теорії, оскільки став головною метою усієї діяльності підприємств. Механізм його створення досліджувало багато науковців, серед яких були: Платон і Аристотель, Т. Манн, Д. Юм, А. Сміт, Д. Рикардо, К. Маркс, С. Джевонс, К. Менгер,

Дж. Кларк. Вагомий внесок у розвиток, теоретико- методологічних засад формування та розподілу прибутку зробили вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: І. А. Бланк, В. М. Гриньова, І. М. Зятковський, А. М. Поддєрьогін, В. В. Ковальов, О. С. Філімоненков, Г. Г. Кірейцев, В. З. Потій та ін.

Платон і Аристотель створили підґрунття для подальших досліджень, узгодивши сутність прибутку з накопиченням грошей у суспільстві.

Представники школи меркантилістів Т. Манн, Д. Юм, Ж. Кольбер, А. Монкритьє у своїх працях приділили увагу джерелам формування прибутку, в якості першеоснов вони виділяли зовнішньоторговельну діяльність, стверджуючи, що прибуток формується завдяки реалізації в інших країнах товарів за більш високими цінами, ніж усередині країни. Тому для забезпечення зростання прибутку у країні необхідно активно проводити протекціоністську політику з метою забезпечення позитивного сальдо торгового балансу [39].

Засновники класичної школи А. Сміт і Дж. Мілль за основу аналізу про походження прибутку взяли факт володіння землею або капіталом. Прибуток у А. Сміта мав трудове походження, оскільки "вартість, яку робітники прибавляють до вартості матеріалів, розпадається на дві частини, з яких одна іде на оплату їх заробітної плати, а друга – на оплату прибутку їх підприємства" [39, с. 305].

Д. Рикардо вважав працю робітників основною, а прибуток розглядав як перевищення цінності над заробітною платою. Тому головною для нього була проблема співвідношення прибутку із заробітною платою: "...прибуток буде високим чи низьким відповідно до того, низька чи висока заробітна плата" [39, с. 289].

Марксистичні вважали, що прибуток "є лише другорядною, похідною і трансформованою формою додаткової вартості, буржуазною формою, у якій стерлись сліди її походження" [39, с. 217].

Сучасні підходи до трактування сутності категорії "прибуток" теж мають свої особливості. А. М. Поддєрьогін стверджує, що прибуток – це частина додаткової вартості, виробленої, реалізованої та готової до розподілу. Підприємство набуває прибуток після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована та набере грошової форми [3, с. 64]. З позиції В. М. Гриньової та В. О. Коюди, прибуток є перевищенням доходів над витратами [5, с. 86]. В економічному аспекті прибуток – це різниця між грошовими надходженнями та грошовими витратами. З господарського погляду – це різниця між майновим станом підприємства на кінець і початок звітної періоду. Прибуток, обчислений

у бухгалтерському обліку, не відображає дійсного результату господарської діяльності. Це призвело до чіткого розмежування таких понять, як бухгалтерський та економічний прибуток. Перший є результатом реалізації товарів і послуг, другий – результатом роботи капіталу (рис. 4.1) [5].

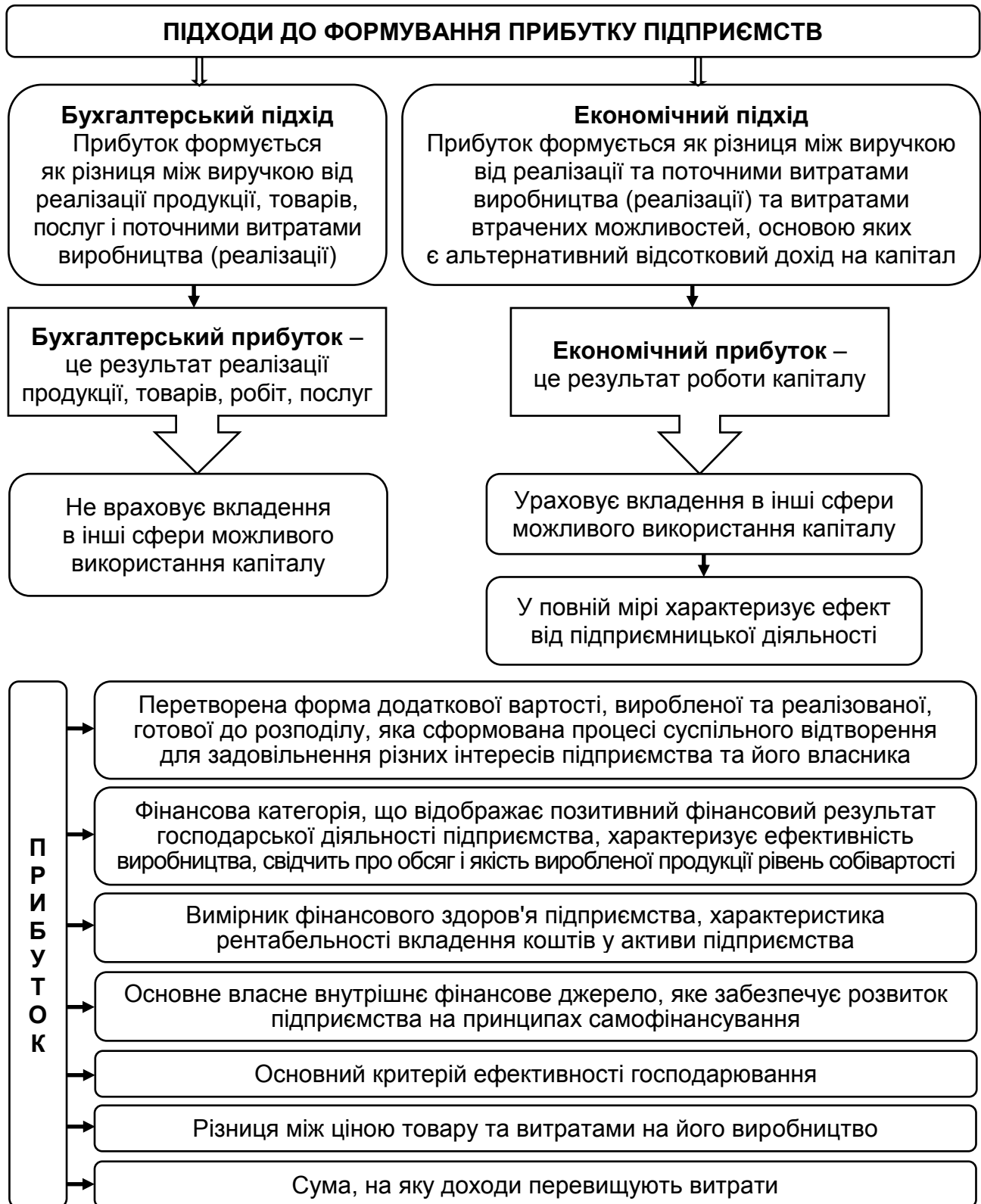

Рис. 4.1. Підходи до формування прибутку підприємств

О. С. Філімоненков вважає, що прибуток – це грошовий вираз вартості реалізованого чистого доходу, основна форма грошових накопичень господарюючих суб'єктів. Він характеризує дохідність підприємства від проведення відповідних заходів, окупленість вкладених витрат і використаного майна в результаті проведення заходів [5].

Згідно з Податковим кодексом України об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, він визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень цього Кодексу [23].

Отже, економічний прибуток є частиною додаткової вартості, яка залишається після покриття витрат на виробництво продукції, а бухгалтерський прибуток відображається у фінансовій звітності підприємства, є різницею грошових надходжень і грошових витрат, які обчислюються відповідно з чинним законодавством [39].

Визначення цих термінів наведено у ст. 14 розділу I Податкового кодексу України, а саме:

доходи – це загальна сума доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі у виключній (морській) економічній зоні, так і за їх межами (фактично термін збігається з визначенням валового доходу в Законі про прибуток);

витрати – це сума будь-яких витрат платника податку в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних для провадження господарської діяльності платника податку, в результаті яких відбувається зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, унаслідок чого зменшується власний капітал (крім зміни капіталу за рахунок його вилучення або розподілу власником).

Цей термін відрізняється від терміна "валові витрати", оскільки запроваджує "бухгалтерські" критерії визнання витрат "вибуття активів або збільшення зобов'язань";

Отже, для визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток застосовуватимуться не терміни "валовий дохід" і "валові витрати",

а просто "дохід" і "витрати", як у бухгалтерському обліку, а також "собівартість".

собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг – це витрати, прямо пов'язані з виробництвом та/або придбанням реалізованих протягом звітного податкового періоду товарів, виконаних робіт, наданих послуг, які визначаються відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку, що застосовуються в частині, яка не суперечить положенням розділу III Податкового кодексу [105].

Сутність прибутку також можна розкрити через його функції. Єдина думка стосовно функцій прибутку відсутня. Аналіз функцій прибутку підприємства у роботах [3; 5; 7; 9; 23; 30; 31]. дозволив зробити висновки, що найбільш доцільною є класифікація функцій прибутку, надана О. О. Непочатенко та Н. Ю. Мельничук (рис. 4.2) [20].

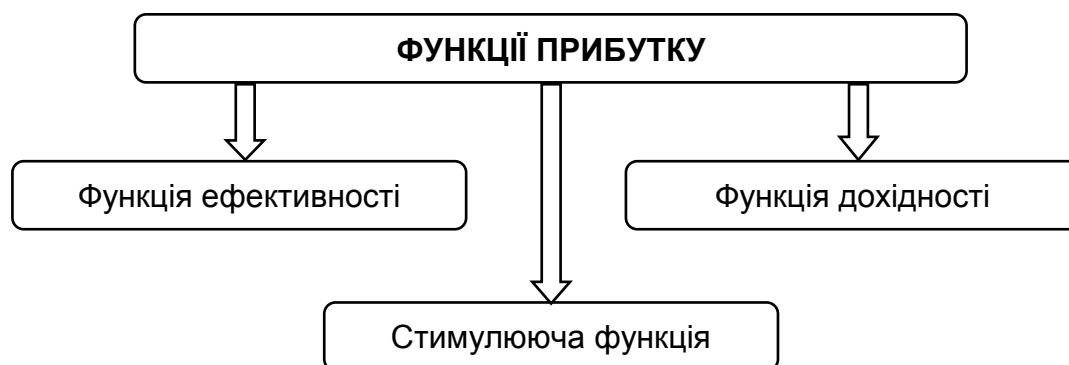

Рис. 4.2. **Функції прибутку підприємства**

Функція ефективності відображує професіоналізм колективу та керівництва підприємства в здійсненні прибуткової діяльності на ринку, забезпечення високого рівня прибутку порівняно з середньогалузевими показниками. Тобто вона є відображенням ефективності конкретної виробничої діяльності підприємства.

Стимулюючу функцію спрямовано на формування фінансових ресурсів, гарантує фінансовий розвиток підприємства, забезпечує зниження його потреби у залучених фінансових засобів.

Функція дохідності базується на госпрозрахунку, відповідно до якого господарська діяльність передбачає отримання прибутку, інакше виробництво не має сенсу [20, с. 214].

4.2. Чинники, які впливають на прибуток підприємства

У процесі функціонування підприємства на формування та величину прибутку впливають різноманітні чинники, які розподіляються на внутрішні та зовнішні.

До зовнішніх відносять чинники, що не залежать від діяльності підприємства і на які підприємство не може вплинути, а тільки пристосовується до їхнього впливу. Цей процес називається адаптацією до впливу зовнішнього середовища. Внутрішні чинники виникають безпосередньо на підприємстві в процесі фінансово-господарської діяльності та є прямим об'єктом впливу з боку фінансових менеджерів підприємства та джерелом збільшення прибутку. До них відносять: обсяги виробництва та реалізації продукції; структуру, собівартість, якість продукції, ціни та ін.

Внутрішні чинники розрізняють на виробничі та позавиробничі (рис. 4.3) [40].

Рис. 4.3. Чинники впливу на прибуток підприємства

Виробничі чинники, своєю чергою, розподіляють на:

екстенсивні (впливають на прибуток через кількісні зміни – обсяг матеріальних і фінансових ресурсів, кількість працівників);

інтенсивні – підвищення продуктивності праці, зниження матеріаломісткості продукції, підвищення оборотності оборотних активів, тобто такі, що впливають на величину прибутку через якісні зрушення [41].

Найбільший вплив на прибуток від реалізації продукції мають обсяги реалізації, повна собівартість, рівень цін та структура реалізованої продукції (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Характеристика впливу чинників на прибуток від реалізації продукції

Чинники безпосереднього впливу	Характеристика впливу
Обсяг реалізації окремого виду продукції	Збільшення (зменшення) обсягу реалізації прибуткової продукції викликає підвищення (зниження) розміру прибутку
Структура реалізованої продукції	Зі зростанням в обсягах реалізації питомої ваги низько прибуткової продукції зменшується загальна сума прибутку, та навпаки
Собівартість одиниці реалізованої продукції	Дія обернено пропорційна: збільшення собівартості знижує суму прибутку та навпаки
Рівень цін	Дія прямо пропорційна: зростання (зниження) ціни підвищує (зменшує) суму прибутку
Опосередковані. Післяпродажний сервіс	За наявності післяпродажного сервісу загальна сума прибутку збільшується, та навпаки
Маркетингова, зокрема рекламна, діяльність	Виважена маркетингова діяльність сприяє збільшенню прибутку підприємства
Стан зношення основних фондів	Вплив на прибуток прямо пропорційний: зношені основні фонди зменшують суму прибутку
Співвідношення між власним і запозиченим капіталом	Оптимальне співвідношення сприяє збільшенню суми прибутку

Внутрішньовиробничі є первинними і основними чинниками зростання прибутку. З підвищенням ефективності використання саме цих видів ресурсів пов'язана інтенсифікація виробництва, тому що елементи

процесу виробництва одночасно та в повному обсязі беруть участь у створенні продукту, але по-різному – в утворенні його вартості. Засоби праці переносять свою вартість на готовий продукт поступово, але в міру зношення, а предмети праці в живу працю – миттєво [42].

Зовнішні чинники не залежать від діяльності підприємства, до них належать: природні умови та умови транспортування, державне регулювання цін, тарифів, відсотків, податкових ставок і пільг, штрафних санкцій; конкуренція на ринку товарів. Чинники не залежать від роботи підприємства, його організаційної структури чи виду господарювання, але суттєво впливають на отриманий прибуток. Підприємство не може змінити чи уникнути їх впливу, маючи адаптуватись до створених ним умов.

Прибуток підприємств має такі основні ознаки:

стратегічна мета й основний мотив здійснення будь-якого виду підприємницької діяльності;

кінцевий позитивний фінансовий результат від звичайної діяльності підприємства;

форма доходу власників інвестованого капіталу та підтвердження факту досягнення певного комерційного успіху;

найважливіший показник рівня ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства: рівня його витрат, продуктивності праці працівників, обсягу та якості виробленої продукції; результат успішної організації менеджменту на підприємстві;

винагорода за ризик здійснення підприємницької діяльності;

вартісний показник, який визначається в грошовій формі;

пріоритетне джерело формування та відтворення власних фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його подальший розвиток;

необхідна умова підвищення рівня самофінансування підприємства, джерело його фінансової незалежності;

приріст капіталу: капіталізація частини отриманого прибутку, тобто її спрямування на приріст активів, є головним джерелом зростання ринкової вартості підприємства;

чинник часу: розрахунок величини очікуваного в майбутньому прибутку є вирішальним у прийнятті рішення щодо доцільності капіталовкладень;

джерело формування доходів державного та місцевих бюджетів, яке дає змогу державі виконувати покладені на неї функції та реалізовувати програми економічного та соціального розвитку в країні [9, с. 53].

Отже, і зовнішні, і внутрішні чинники впливають на процес функціонування підприємства та отримання ним прибутку.

4.3. Методи планування прибутку від реалізації продукції

У процесі діяльності підприємству необхідно планувати прибуток від реалізації продукції. Відповідно до цього управління прибутком від реалізації продукції припускає визначення її планового обсягу.

Основними методами, на підставі яких підприємства можуть розрахувати величину прибутку, є метод прямого розрахунку, аналітичний і сполучений методи.

До складу **методу прямого розрахунку** входять такі складові: укрупнений і поасортиментний методи [17].

Укрупненим методом прямого розрахунку прибуток визначається за загальним обсягом випуску та реалізації продукції. За цим методом продукція не розбивається за асортиментом. Прибуток щодо товарної продукції враховує її зміни в залишках нереалізованої продукції на початок і кінець року. Усі розрахунки ведуться в оптових цінах виробника. Прибуток у залишках на початок і кінець року та за товарною продукцією визначається як різниця між оптовими цінами цих показників і їхньою виробничою собівартістю [17].

Поасортиментним методом прибуток визначається за кожним видом продукції або асортиментною групою. У розрахунку використовують пономенклатурний перелік необхідних для виробництва та реалізації продукції матеріалів, повну собівартість і оптову ціну одиниці продукції. У цьому можливі два способи розрахунку: прибутку в залишках нереалізованої продукції на початок і кінець року (прибуток у залишках визначається по всьому обсягу без виділення видів продукції); прибуток у залишках визначається по кожному виду продукції [17].

Підприємства, які випускають обмежений перелік продукції, використовують метод прямого рахунку. Це обумовлено тим, що до початку планового року можна розрахувати обсяги виробництва та реалізації, а також витрати на реалізовану продукцію виходячи з укладених договорів [17].

Аналітичний метод передбачає, що прибуток на плановий період визначається на базі показника "базова рентабельність". Етапи розрахунку прибутку на плановий період надані на рис. 4.4.

Розрахунок прибутку аналітичним (економічним) методом
1. Визначення базової рентабельності як відношення прибутку, запланованого у звітному році, до очікуваних витрат на виробництво товарної продукції у звітному році
2. Розрахунок прибутку планового року по порівнянній товарній продукції на підставі показника базової рентабельності
3. Розрахунок прибутку по непорівнянній продукції може здійснюватися з використанням методу прямого рахунку. В цьому випадку прибуток по товарній продукції коригується на зміну її в залишках нереалізованої продукції на початок і кінець року або прибуток по товарній продукції визначається як різниця між оптовими цінами цього показника і її виробничою собівартістю
4. Визначення впливу різних факторів на планову величину прибутку здійснюється шляхом обліку впливу зміни собівартості, структурних зрушень, зміни цін на продукцію реалізовану підприємством і на товарно-матеріальні цінності. Розрахунок впливу зміни собівартості на величину прибутку здійснюється шляхом порівняння товарної продукції планового року по плановій собівартості із цим же показником за собівартістю звітного року
5. Розрахунок впливу на прибуток зміни залишків нереалізованої продукції на кінець року, у порівнянні із залишками на початок року
6. Зведений підрахунок результатів, отриманих на попередніх етапах

Рис. 4.4. Етапи розрахунку прибутку аналітичним методом

У використанні цього методу товарну продукцію планового року необхідно розділити на *порівнянну*, котру підприємство випускало у звітному періоді, і *непорівнянну товарну продукцію*, що у плановому році випускається вперше. Перевагою методу є можливість врахувати вплив різних чинників на плановий прибуток.

Метод сполученого рахунку (змішаний) засновано на використанні елементів методу прямого рахунку й аналітичного методу. Як правило, прибуток щодо окремих видів продукції визначається за допомогою методу прямого розрахунку, а потім розраховується вплив чинників на отриману величину за допомогою аналітичного методу [17].

Метод визначення беззбитковості та операційний аналіз застосовуються для моделювання прибутку підприємства залежно від змін постійних, змінних витрат, обсягу реалізації продукції, структури асортименту, цін на продукцію [13].

В основу методу покладено розподіл витрат на постійні та змінні й розрахунок маржинального прибутку.

Маржинальний прибуток – це різниця між виручкою від реалізації та змінними витратами. Він використовується для покриття постійних витрат підприємства та формування прибутку від його реалізації.

Для визначення прибутку за допомогою операційного аналізу необхідно з виручки від реалізації продукції (без ПДВ, акцизу та мита) відняти змінні витрати й отримаємо маржинальний прибуток. Наступним кроком з маржинального прибутку віднімають постійні витрати і отримують фінансовий результат від реалізації продукції.

Точка беззбитковості є окремим випадком операційного аналізу [39].

Точка беззбитковості – це така виручка і такий обсяг реалізації продукції, які забезпечують підприємству покриття всіх його витрат і нульовий прибуток [39]. Тобто в цій точці підприємство не отримує прибуток (прибуток дорівнює нулю).

Наступним етапом планування прибутку є визначення ефекту операційного (фінансового) важеля. Цей показник характеризує такий запас фінансової стійкості, коли підприємство не зазнає збитковості від зниженні обсягів виробництва.

$$\text{Сила операційного важеля} = \frac{\text{Виручка від реалізації} - \text{Змінні витрати}}{\text{Прибуток}} \quad (4.1)$$

Змістовність операційного важеля полягає в тому, що за будь-якої зміни величини виручки від реалізації продукції прибуток змінюється ще більше. На цій ефект впливає непропорційний вплив постійних і змінних затрат на фінансовий результат зі зміною обсягу виробництва та реалізації. Висока частка постійних витрат у собівартості продукції посилює вплив операційного важеля, і навпаки – зі зростанням обсягу продажу частка постійних витрат у собівартості знижується і вплив операційного важеля зменшується [5].

4.4. Економічна змістовність і значення розподілу прибутку підприємства

Прибуток – це найважливіша фінансова категорія, що відображає позитивний фінансовий результат ефективної діяльності підприємства [26]. У кількісному відношенні прибуток – це перевищення суми доходів над сукупними витратами (без урахування непрямих податків).

Різниця між чистим доходом і собівартістю реалізованої продукції – це валовий прибуток (П(С)БО-3 "Звіт про фінансові результати").

Розрізняють прибуток від: виробленої продукції; реалізованої продукції; звичайної, операційної, інвестиційної, фінансової та надзвичайної діяльності; валовий і чистий прибуток підприємства [5].

У формуванні прибутку кожне підприємство має дотримуватися рекомендацій Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО). Відповідно до нової системи бухгалтерського обліку процес визнання прибутку має базуватися на таких основних умовах:

- правильне визнання доходів, що належать до звітного періоду;
- визнання витрат, що пов'язані з отриманням визнаних доходів.

Відповідно до цих принципів, для визначення фінансового результату (доходу, прибутку) звітного періоду слід зіставити доходи звітного періоду з витратами на отримання цих доходів, незалежно від часу та сплати грошей.

Наведемо порядок визначення чистого прибутку підприємства відповідно до МСБО та Національного положення бухгалтерського обліку (П(С)БО-2) "Звіт про фінансові результати (табл. 4.2) [26].

Таблиця 4.2

Етапи визначення чистого прибутку підприємства

Етапи	Порядок розрахунку
1	2
Етап 1. Визначення чистого доходу від реалізації продукції	Чистий дохід = Дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, послуг) за мінусом ПДВ, що утримано, акцизного збору, інших зборів або податків, інших вирахувань з доходу (знижки та повернення товарів)
Етап 2. Визначення валового прибутку	Валовий прибуток (збиток) = Чистий дохід (виручка від реалізації продукції, робіт, послуг) – Собівартість реалізованої продукції (без витрат на збут, адміністративних витрат, інших операційних і фінансових витрат). Визначення собівартості реалізованої продукції здійснюється згідно зі стандартами бухгалтерського обліку 9 "Запаси" та стандарту 16 "Витрати" Собівартість реалізованої продукції з урахуванням залишків незавершеного виробництва та готової продукції визначається:

1	2
	Незавершене виробництво на початок періоду (НВп) – Незавершене виробництво на кінець періоду (НВк) + Готова продукція на початок періоду (ГПп) – Готова продукція на кінець періоду (ГПк) + Виробничі витрати (ВВ)
Етап 3. Визначення фінансового результату від операційної діяльності загалом	Операційна діяльність – це основна діяльність підприємства без врахування інвестиційної і фінансової діяльності. Фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток, збиток) = Валовий прибуток (збиток) + Інші операційні доходи – – Адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати
Етап 4. Розрахунок фінансового результату – прибутку (збитку) від звичайної діяльності до оподаткування	Звичайна діяльність – це операційна, плюс інша діяльність, тобто така, яка пов'язана з участю в капіталі і суто фінансовою діяльністю. Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування визначається як різниця між сумою прибутку (збитку) від операційної діяльності, доходів від участі в капіталі та інших фінансових доходів з однієї сторони, і сумою фінансових витрат, витрат від участі в капіталі та інших витрат фінансової діяльності – з іншої сторони
Етап 5. Розрахунок фінансового результату – прибутку (збитку) від звичайної діяльності (після оподаткування)	Прибуток від звичайної діяльності (після оподаткування) визначається як різниця між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування прибутку та сумою податків з прибутку. Збиток від звичайної діяльності = Збитку від звичайної діяльності до оподаткування та суми податків на прибуток. Фінансовий результат від звичайної діяльності поділяється на: Прибуток = Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування прибутку – Податок на прибуток; Збиток = Збитку від звичайної діяльності до оподаткування + + Податок на прибуток
Етап 6. Визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду загалом	Чистий прибуток (збиток) підприємства розраховується як алгебраїчна сума прибутку (збитку) від звичайної діяльності та надзвичайного доходу за мінусом витрат на надзвичайну діяльність і податків з надзвичайного доходу

Прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства, використовується кожним підприємством на свій розсуд. Вектори використання прибутку досить різноманітні: створення резервного фонду та фондів

комерційного ризику. Роль цих фондів у діяльності сучасного підприємства має велике значення, оскільки кількість ризиків як зовнішнього, так і внутрішнього середовища значно зростає. На підприємстві прибуток використовують також для матеріального заохочення, соціального розвитку, виплати дивідендів. Важливе значення має використання прибутку, що залишився в розпорядженні підприємства, для розвитку виробництва. Підприємство самостійно, без участі держави, вирішує напрямки використання чистого прибутку. На рішення підприємства можуть впливати тільки тенденції ринкового розвитку.

У сучасних умовах інтенсивного впливу НТР на діяльність підприємства необхідне підприємство спрямовує чистий прибуток на фінансування НІОКР, а також на модернізацію обладнання, що покращує якість продукції, уможлиблює реконструкцію діючого виробництва.

Важливим напрямом використання прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, є задовільнення споживчих і соціальних потреб. Це дивіденди за акціями та вкладками членів трудового колективу в майно підприємств, надання матеріальної допомоги, виплата надбавок і т. ін.

Підприємство зобов'язано постійно додержуватися оптимального співвідношення між фондами накопичення та фондами споживання, щоб, з одного боку, не зашкодити зростанню підприємства, а з іншого – стимулювати та заохочувати працівників підприємства.

Першочерговим завданням використання чистого прибутку є своєчасна виплата дивідендів за акціями. Для акціонерних підприємств проблема виплати дивідендів є головною у формуванні їх політики та стратегії діяльності.

Від розміру дивідендів залежить ринкова вартість підприємства, необхідність залучення зовнішніх джерел, курс акцій підприємства.

Дивідендну політику підприємства необхідно узгоджувати з його фінансовим станом, оскільки виплата дивідендів зменшує суму прибутку. Політика виплати дивідендів визначається багатьма чинниками: місце підприємства на ринку, вартість підприємства, його рентабельність. Тому рішення про спрямування чистого прибутку на виплату дивідендів ухвалюється загальними зборами акціонерів товариства.

У випадку порушення чинного законодавства, на підприємство можуть бути накладені штрафи та санкції (наприклад, за недотримання вимог щодо охорони навколишнього середовища від забруднення,

санітарних норм і правил). Їх оплата відбувається також з прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.

У випадках приховування прибутку від оподаткування також стягуються штрафні санкції, джерелом сплати яких є чистий прибуток.

Зовнішні ризики впливають на діяльність підприємства, яке не має можливості вплинути або нейтралізувати їх. Вони можуть спровокувати втрату доходів від підприємницької діяльності. Тому у використанні чистого прибутку підприємство має право створювати фінансовий резерв – резервний фонд. Щорічно резервний фонд поповнюється за рахунок відрахувань, що становлять не менше 5 % прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства. Значення формування резервного фонду полягає ще і в тому, що, крім покриття збитків від ризиків, його кошти можна використати на розвиток виробництва, на поповнення оборотних коштів, на модернізацію обладнання та на інші витрати, що були зумовлені розвитком підприємства [43].

Практична частина

Запитання для самодіагностики

1. Дайте визначення економічної сутності прибутку підприємства.
2. Як розраховується виручка від реалізації продукції?
3. Як визначається прибуток від операційної діяльності підприємства?
4. Які документи фінансової звітності відображають інформацію про формування прибутку підприємства?
5. У якому документі відображено ставку податку на прибуток підприємства?
6. У чому полягає відмінність податкового та бухгалтерського прибутків?
7. Назвіть етапи визначення чистого прибутку.
8. Назвіть напрями використання чистого прибутку.

Тестові завдання

1. Яка з функцій прибутку спрямована на формування фінансових ресурсів підприємства:

- а) ефективності;
- б) стимуляційна;

- в) дохідності;
- г) правильної відповіді немає?

2. *Відшкодування збитків від стихійного лиха можливе у формі – прибутку від:*

- а) інвестиційної діяльності;
- б) надзвичайних подій;
- в) фінансової діяльності;
- г) операційної діяльності;
- д) правильної відповіді немає.

3. *Чистий дохід за мінусом собівартості – це:*

- а) фінансовий результат від звичайної діяльності;
- б) валовий прибуток;
- в) фінансовий результат від операційної діяльності;
- г) чистий прибуток;
- д) фінансовий результат від операційної діяльності до оподаткування;
- е) правильної відповіді немає.

4. *Від яких видів діяльності підприємство може отримувати прибуток:*

- а) основної діяльності;
- б) операційної діяльності;
- в) міжнародної діяльності;
- г) природоохоронної діяльності;
- д) фінансової діяльності;
- е) інвестиційної діяльності;
- є) благодійної діяльності;
- ж) правильної відповіді немає?

5. *Не враховує вкладення в інші сфери можливого використання капіталу прибуток:*

- а) бухгалтерський;
- б) економічний;
- в) чистий;
- г) правильної відповіді немає.

6. Для розрахунку сили операційного важеля застосовують такі показники:

- а) виручка від реалізації продукції;
- б) постійні витрати;
- в) змінні витрати;
- г) ціна продукції;
- д) прибуток;
- е) правильної відповіді немає.

7. Показники, які враховуються для обчислення прибутку від операційної діяльності, – це:

- а) дохід від операції в асоційовані підприємства;
- б) прибуток від реалізації основних фондів;
- в) дохід (виручка) від реалізації продукції;
- г) податок на додану вартість;
- д) собівартість реалізованої продукції;
- е) отримані штрафи;
- є) відсотки, отримані за облігаціями;
- ж) адміністративні витрати;
- з) отримані гранти, субсидії.

8. Економічна сутність рентабельності – це:

- а) абсолютна сума отриманого прибутку підприємства;
- б) абсолютна сума прибутку, отриманого від операційної діяльності;
- в) рівень дохідності підприємства;
- г) прибутковість реалізації продукції;
- д) перевищення виручки від реалізації продукції над її собівартістю;
- е) сума фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують його виробничо-господарську діяльність;
- є) перевищення прибутку від фінансових операцій над збитками від фінансових операцій;
- ж) перевищення доходів від іншої звичайної діяльності над збитками від іншої звичайної діяльності.

9. Якщо (у тис. грн) валовий прибуток становить 400, фінансовий результат від операційної діяльності – 200, фінансовий результат

до оподаткування – 100, податок на прибуток – 18, то чистий прибуток підприємства становитиме:

- а) 82 тис. грн;
- б) 182 тис. грн;
- в) 382 тис. грн;
- г) 882 тис. грн.

10. Якщо (у тис. грн) чистий прибуток підприємства становить 100, нерозподілений прибуток – 600, собівартість продукції – 1 000, то рентабельність продукції становитиме:

- а) 10 %;
- б) 50 %;
- в) 60 %;
- г) 70 %.

11. Якщо (у тис. грн) чистий дохід від реалізації продукції за звітний рік становив 900, чистий прибуток – 200, адміністративні витрати – 100, то рентабельність продажів становитиме:

- а) 11 %;
- б) 22 %;
- в) 33 %;
- г) 200 %.

12. Якщо (у тис. грн) сума чистого прибутку за звітний рік скла-ла – 500, нерозподілений прибуток на початок року – 1 000, сплачені дивіденди за рік – 100, резервний капітал за підсумками року не змі-нився і становить 300, то сума нерозподіленого прибутку підприєм-ства на кінець року становитиме:

- а) 1 100 тис. грн;
- б) 1 400 тис. грн;
- в) 1 500 тис. грн;
- г) 1 700 тис. грн.

Практичні завдання

Ситуаційне завдання 4.1. У звітному періоді ВАТ "Нео-пак" реалізувало 98 750 виробів за ціною виробника – 30 грн за 1 виріб, отримавши прибуток у розмірі 414,75 тис. грн.

У плановому періоді за рахунок удосконалення виробничого процесу очікується скорочення на 4,5 коп. витрат на 1 грн товарної продукції.

Ураховуючи збільшення попиту на продукцію, підприємство планує підвищити ціну виробника до 34 грн без зменшення обсягів реалізації.

Визначте величину прибутку підприємства від основної діяльності в плановому періоді та зробить висновки щодо його зміни.

Ситуаційне завдання 4.2. Залишки нереалізованих виробів ВАТ "Омега" на початок звітнього року у відпускних цінах виробника – 45 тис. грн. Залишки нереалізованих виробів на кінець звітнього року у відпускних цінах виробника – 32 тис. грн. Підприємство у звітньому році виготовило 600 виробів за відпускною ціною 1 100 грн.

Собівартість реалізованої продукції – 300, адміністративні витрати – 75, витрати на збут – 48 (у тис. грн).

Протягом звітнього року ВАТ "Омега" здійснило такі операції:

реалізовано матеріалів на суму 3,5 тис. грн, балансова вартість – 3 тис. грн, витрати на реалізацію – 200 грн;

отримано штрафів від інших підприємств – 800 грн;

списано безнадійну дебіторську заборгованість – 2 300 грн;

отримано дивіденди за акціями, що були раніше куплені підприємством, – 1 100 грн;

реалізовано основних фондів на суму 50 тис. грн, залишкова вартість – 39 тис. грн, витрати на їх реалізацію – 5 тис. грн.

Визначте:

валовий прибуток підприємства;

фінансовий результат від операційної діяльності;

фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування;

чистий прибуток;

рентабельність продукції (продажів, собівартості).

За результатами розрахунків заповніть Форму 2 і зробить висновки.

Ситуаційне завдання 4.3. ТОВ "Крона" виготовило у звітньому році 2 550 шт. виробів. Ціна одного виробу – 30 грн, повна собівартість виготовлення й реалізації – 28 грн. Для такого обсягу реалізації продукції співвідношення змінних і постійних витрат становить 60 % і 40 %, відповідно.

Розрахуйте обсяг беззбитковості виробництва в натуральному та вартісному виразі. Знайдіть прибуток і рентабельність реалізації 2 550 шт. виробів. Дайте оцінку запасу фінансової міцності підприємства. Зробіть висновки.

Ситуаційне завдання 4.4. Ви працюєте спеціалістом фінансової служби ВАТ "Фенікс", яке випускає порцелянові вироби.

У звітному році питомі умовно-змінні витрати на одиницю продукції підприємства становити 18 грн. За обсягів реалізації продукції на рівні 175,5 тис. виробів підприємство отримувало прибуток у розмірі 83 тис. грн. Ціна реалізації продукції – 24 грн за одиницю (ціна не включає податок на додану вартість).

У плановому році для ВАТ "Фенікс" можливі два альтернативних варіанти зміни цін та обсягів реалізації продукції. За рахунок посилення ринкових позицій і підвищення попиту підприємство може розраховувати на зростання обсягів реалізації продукції на 15 % за умови збереження відпускної ціни. Як альтернатива розглядається можливість підвищення ціни до 28 грн за виріб зі збереженням обсягів реалізації продукції звіт-ного року. Ціна наведена без урахування податку на додану вартість.

Вам необхідно обґрунтувати найкращий варіант дій підприємства, який сприятиме зростанню прибутку від реалізації продукції.

Ситуаційне завдання 4.5. ВАТ "Юка" реалізує синтетичні мийні засоби такого асортименту:

пральний порошок "Кристал" – 35,50 грн за пачку, обсяг реалізації – 500 тис. пачок;

пральний порошок "Біо-М" – 68 грн за пачку, обсяг реалізації – 600 тис. пачок;

пасту "ОКО" – 72 грн за пачку, обсяг реалізації – 70 тис. пачок.

ПДВ становить 20 % від ціни реалізації.

Повні витрати на виробництво та збут продукції (без ПДВ) дорівнюють:

пральний порошок "Кристал" – 75 % від ціни реалізації продукції;

пральний порошок "Біо-М" – 70 % від ціни реалізації продукції;

паста "ОКО" – 73 % від ціни реалізації продукції.

Чистий прибуток підприємства розподіляється у такий спосіб: 30 % – виплата дивідендів, 25 % – поповнення резервного фонду.

Визначте:

чистий прибуток підприємства за умови врахування тільки наведе-них даних;

суму дивідендів, розмір поповнення резервного фонду, величину нерозподіленого прибутку підприємства.

Література: [3; 5; 7; 9; 23; 26; 30; 31; 38 – 42].

Розділ 5

Оподаткування підприємств

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо функціонування фінансів підприємств та їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Основні питання

- 5.1. Сутність оподаткування підприємства та податкова система.
- 5.2. Оподаткування прибутку підприємств.
- 5.3. Непрямі податки, сплачувані підприємствами.
- 5.4. Місцеві податки та збори.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: понятійного апарату, сутності, функцій податків; принципів побудови податкової системи; податків і зборів, що сплачує підприємство;

уміння: розуміти та визначати функції податків, відобразити складові податкової системи;

комунікації: формулювати проблеми податкового законодавства, що пов'язані з оподаткуванням підприємства;

автономність і відповідальність: самостійне рішення щодо вибору системи оподаткування та податків, які будуть сплачувати підприємства.

Ключові терміни: податки, податкова система, функції податків, прямі податки, непрямі податки, Податковий кодекс.

5.1. Сутність оподаткування підприємства та податкова система

Податки є основою життєдіяльності держави й ефективного виконання нею своїх функцій.

Податкова система акумулює всі податки та податкові платежі, що діють у державі.

Система оподаткування – це комплекс форм і методів, що використовуються для утримання частини доходу юридичних і фізичних осіб у дохід бюджету [30, с. 78].

Правовою платформою податкової системи є відносини власності. Від форми власності залежить широта прав держави на доходи. В умовах адміністративно – командної економіки існувала одна форма власності – державна, і тому все майно підприємств та доходи, що створюються ними, належали державі. За приватної форми власності держава може стягувати в бюджет лише частину доходів, що необхідна для задоволення загальнодержавних потреб [30]. Принципи функціонування податкової системи зображено на рис. 5.1.

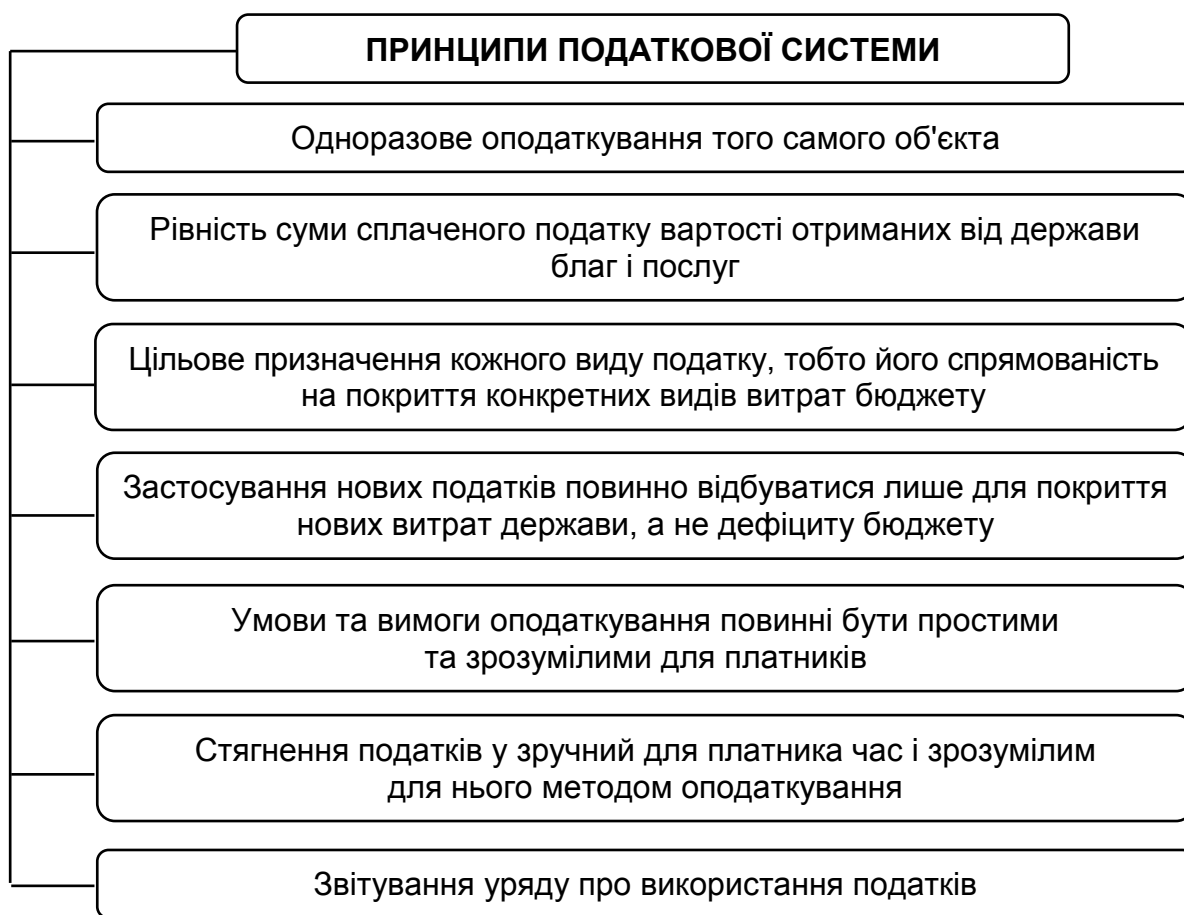

Рис. 5.1. Основні принципи функціонування податкової системи

Одним із важливих шляхів реформування системи оподаткування в Україні стало прийняття Податкового кодексу України [105], у якому були розмежовані поняття "податок" і "збір".

Так, ст. 6 Податкового кодексу України визначає **податок** як "обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку". **Збором** (платою, внеском) є "обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою

отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими".

Суспільне призначення податків виявляється в двох основних функціях: фіскальній і регуляторній.

Податки виконують функції, відображені в табл. 5.1.

Таблиця 5.1

Функції податків

Функція податку	Характеристика функції
Фіскальна функція	Полягає у формуванні грошових доходів держави (мобілізація коштів у розпорядження держави і формування централізованих фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави)
Регуляторна функція	Сутність податків проявляється через їх вплив на різні аспекти діяльності суб'єктів господарювання (державою регулюється розвиток економіки та соціально-економічні процеси в суспільстві) [9]

Функції податків існують у тісному взаємозв'язку; дія їх одночасна, та вони взаємозалежні. Дія регуляторної функції неможлива без дії фіскальної. На ефективність дії податків впливає досконале законодавство, податковий механізм, реальність податків: об'єкта оподаткування, розміру ставок, податкових пільг. У сучасних умовах держава має створити систему оподаткування, націлену на вирішення таких першочергових завдань, як сприяння зростання ефективності виробництва на підприємстві та збільшення доходів бюджету з метою оптимізації функцій держави [26]. До неосновних функцій податків належить: контроль за діяльністю суб'єктів господарювання, сприяння концентрації капіталу на макро- та мікро-економічному рівнях, підвищення на цій основі ефективності суспільного виробництва, забезпечення соціальної справедливості в суспільстві та ін.

В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

До загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені цим Кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених цим Кодексом [23].

До *місцевих* належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку та в межах граничних розмірів ставок, визначених цим Кодексом.

Вони регулюються рішеннями сільських, селищних, міських рад і рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом і перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад [23].

5.2. Оподаткування прибутку підприємств

Прямі податки – це обов'язкові платежі до державного та місцевих бюджетів, які справляються безпосередньо із доходів і майна суб'єктів господарювання і є частиною вартості товару чи наданої послуги) [26].

Найбільш вагомим і значущим у системі прямого оподаткування підприємства є податок на прибуток.

Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності, на різниці, які виникають відповідно до положень цього Кодексу [23].

Базою для оподаткування є грошове вираження об'єкта оподаткування.

Ставки оподаткування прибутку розраховують у такий спосіб:

основна ставка податку становить 18 %;

3 % за договорами страхування від об'єкта оподаткування страхування додаткової пенсії;

0 % за договорами з довгострокового страхування життя, договорами добровільного медичного страхування та договорами страхування у межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема договорів [23].

Згідно з новим Податковим кодексом України, податок на прибуток сплачують (рис. 5.2).

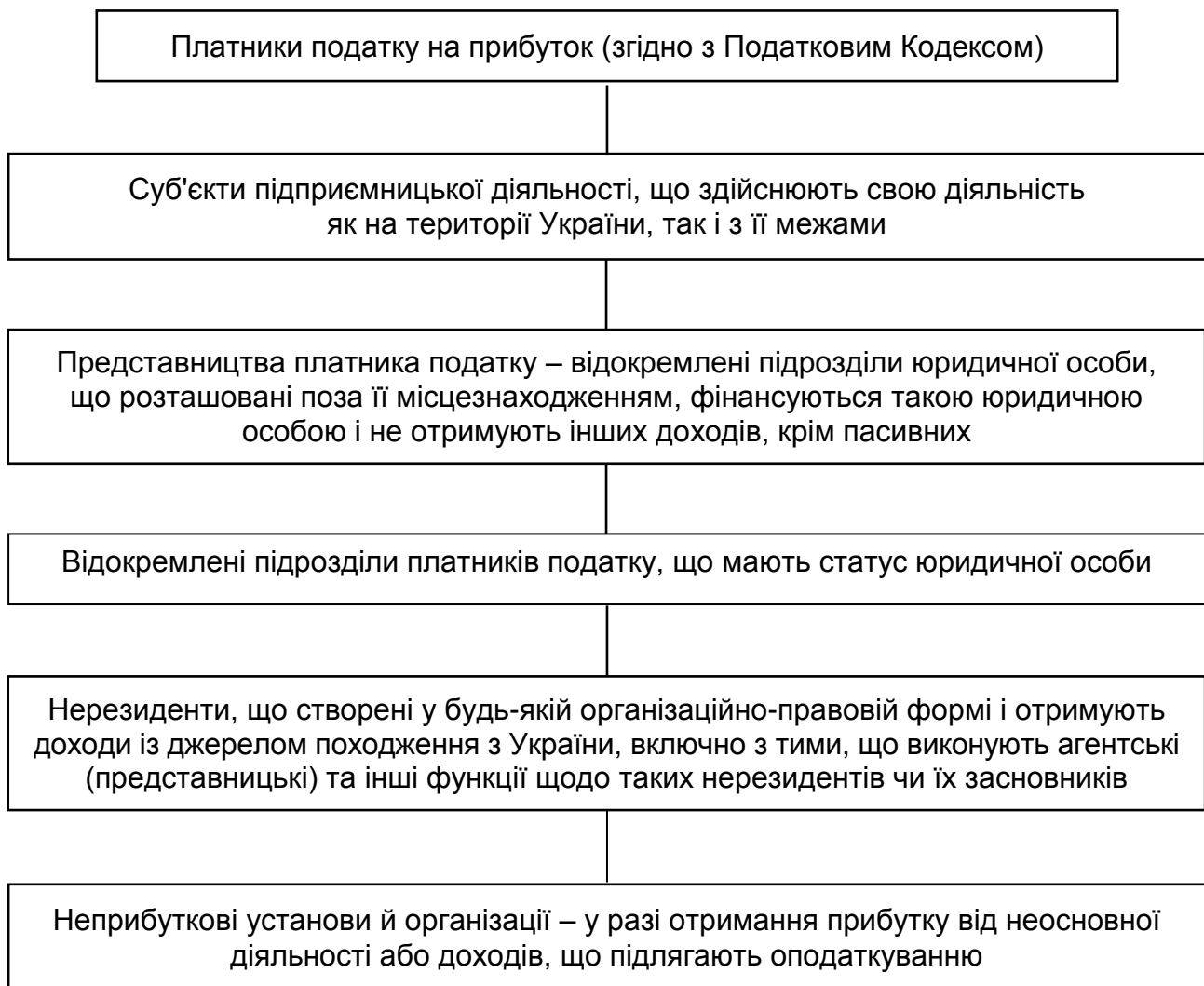

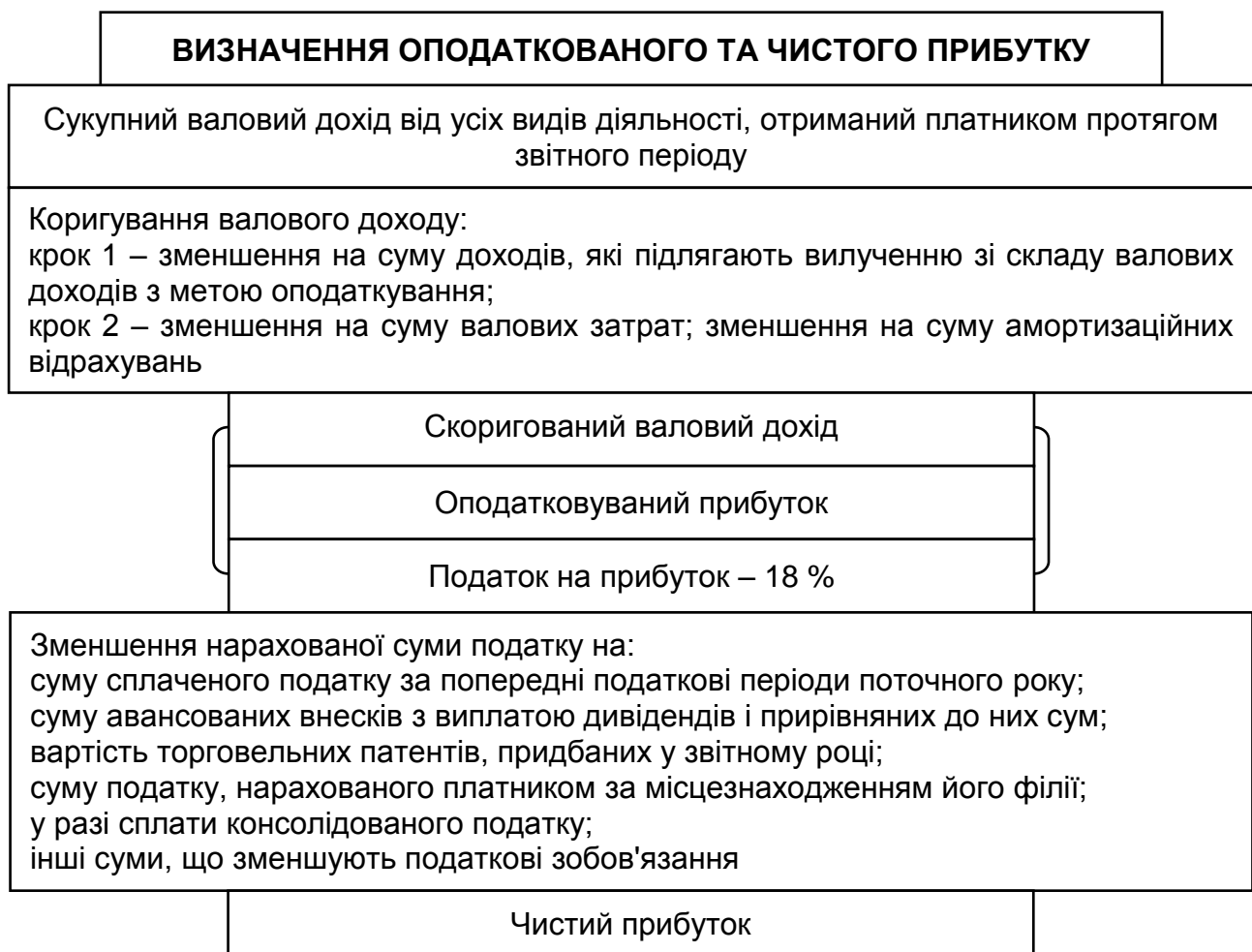
Рис. 5.2. Платники податку на прибуток

Податковими періодами для податку на прибуток підприємств є календарні: квартал, півріччя, три квартали, рік. Податкова декларація розраховується наростаючим підсумком.

До складу доходів, що враховуються під час обчислення об'єкта оподаткування, включається дохід від основної операційної діяльності у розмірі договірної (конкретної) вартості, включно з доходом від реалізації товарів, виконаних робіт, наданих послуг та інших доходів [105].

Для податкових органів і підприємств великий інтерес становить оподатковуваний прибуток, оскільки від цього залежить сума податку на прибуток, а відповідно і сума чистого прибутку.

Алгоритм визначення оподаткованого та чистого прибутку відповідно до Податкового кодексу України надано на рис. 5.3.

Рис. 5.3. Визначення оподаткованого та чистого прибутку

Порядок визнання доходів:

дохід від реалізації товарів визнається за датою переходу покупцеві права власності на такий товар;

дохід від надання послуг і виконання робіт визнається за датою складення акта або іншого документа, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства, який підтверджує виконання робіт або надання послуг;

датою отримання доходів, які враховуються для визначення об'єкта оподаткування, є звітний період, у якому такі доходи визнаються незалежно від фактичного надходження коштів (метод нарахувань) [105].

Не визнаються витратами:

суми попередньої (авансової) оплати товарів, робіт, послуг;

витрати, понесені у зв'язку із придбанням товарів (робіт, послуг) та інших матеріальних і нематеріальних активів у фізичної особи – підприємця, який сплачує єдиний податок (крім витрат, понесених у зв'язку

із придбанням робіт, послуг у фізичної особи – платника єдиного податку, яка здійснює діяльність у сфері інформатизації) [105].

Порядок визнання витрат:

витрати, що формують собівартість реалізованих товарів, виконаних робіт, наданих послуг, визнаються витратами того звітного періоду, в якому визнано доходи від реалізації таких товарів, виконаних робіт, наданих послуг;

інші витрати визнаються витратами того звітного періоду, в якому вони були здійснені [105].

5.3. Непрямі податки, сплачувані підприємствами

Непрямі податки встановлюються на товари та послуги у формі надбавок до їх ціни, оплачуються покупцями, сплачуються у бюджет продавцями. До складу непрямих податків входять: податок на додану вартість, акцизний збір і митний збір. У сучасних умовах найбільш вагомим є податок на додану вартість ПДВ.

Справляння ПДВ регламентує Податковий кодекс України [105].

Згідно з Податковим кодексом **платником податку** є:

1) будь-яка особа, що провадить або планує провадити господарську діяльність і реєструється за своїм добровільним рішенням як платник податку;

2) будь-яка особа, що зареєстрована або підлягає реєстрації як платник податку;

3) будь-яка особа, що ввозить товари на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню, та на яку покладається відповідальність за сплату податків у разі переміщення товарів через митний кордон України відповідно до Митного кодексу України, а також:

- особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, які передбачають повне або часткове умовне звільнення від оподаткування, у разі порушення таких митних режимів, встановлених митним законодавством;

- особа, яка використовує (зокрема із ввезенням товарів на митну територію України) податкову пільгу не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям її надання згідно із цим Кодексом;

- будь-які інші особи, що використовують податкову пільгу, яку для них не призначено;

4) особа, яка веде облік результатів діяльності за договором про спільну діяльність без утворення юридичної особи;

5) особа – управитель майна, який веде окремий податковий облік з податку на додану вартість щодо господарських операцій, пов'язаних з використанням майна, що отримане в управління за договорами управління майном;

6) особа, яка проводить операції з постачання конфіскованого майна, знахідок, скарбів; майна, визнаного безхазяйним; майна, за яким не звернувся власник до кінця терміну зберігання; майна, що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходить у власність держави;

7) інші особи та майно, що визначені Податковим кодексом [105].

Об'єктом оподаткування є операції платників податку з:

постачання товарів, місце постачання яких розташоване на митній території України, зокрема операції з безоплатного передавання та з передання права власності на об'єкти застави позичальнику (кредитору), на товари, що передаються на умовах товарного кредиту, а також з передання об'єкта фінансового лізингу в користування лізингоотримувачу/орендарю;

постачання послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України;

ввезення товарів на митну територію України;

вивезення товарів за межі митної території України;

постачання послуг з міжнародних перевезень пасажирів і багажу та вантажів залізничним, автомобільним, морським, річковим й авіаційним транспортом [23].

Датою виникнення податкових зобов'язань з постачання товарів/послуг вважається дата, яка припадає на податковий період, протягом якого відбувається будь-яка з подій, що сталася раніше:

дата зарахування коштів від покупця/замовника на банківський рахунок платника податку як оплата товарів/послуг, що підлягають постачанню. У разі постачання товарів/послуг за готівку – дата оприбуткування коштів у касі платника податку. У разі відсутності такої – дата інкасації готівки у банківській установі, що обслуговує платника податку;

дата відвантаження товарів. У разі експорту товарів – дата оформлення митної декларації, що засвідчує факт перетинання митного кордону України, оформлена відповідно до вимог митного законодавства.

Для послуг – дата оформлення документа, що засвідчує факт постачання послуг платником податку [105].

Ставки податку встановлюються від бази оподаткування в таких розмірах:

- 1) 20 %;
- 2) 0 %;
- 3) 7 % за операціями з:

- постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, дозволених для виробництва й застосування в Україні та внесених до Державного реєстру лікарських засобів; медичних виробів за переліком, затвердженим Кабінетом Міністрів України;

- постачання на митній території України та ввезення на митну територію України лікарських засобів, медичних виробів та/або медичного обладнання, дозволених для застосування у межах клінічних випробувань, дозвіл на проведення яких надано центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [105].

Акцизний податок – це непрямий податок на споживання підакцизних товарів (продукції), що включається до ціни таких товарів (продукції). Це непрямий податок, який сплачують виробники чи продавці, призначений для регулювання попиту на певні товари. Статтею 215 Податкового кодексу України визначено такий перелік підакцизних товарів:

спирт етиловий, алкогольні напої, пиво;
тютюнові вироби;
нафтопродукти, скраплений газ;
автомобілі легкові, кузови для них, причепи та напівпричепи, мотоцикли.

Платниками акцизного податку є:

особа, яка виробляє підакцизні товари (продукцію) на митній території України, зокрема з давальницької сировини;

особа – суб'єкт господарювання, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України;

фізична особа – резидент або нерезидент, яка ввозить підакцизні товари (продукцію) на митну територію України в обсягах, що підлягають оподаткуванню, відповідно до митного законодавства;

особа, яка реалізує конфісковані підакцизні товари (продукцію), підакцизні товари (продукцію), визнані безхазяйними; підакцизні товари

(продукцію), за якими не звернувся власник до кінця терміну зберігання; підакцизні товари (продукцію), що за правом успадкування чи на інших законних підставах переходять у власність держави, якщо ці товари (продукція) підлягають реалізації (продажу) в установленому законодавством порядку;

особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження підакцизні товари (продукцію), що були ввезені на митну територію України із звільненням від оподаткування до закінчення строку;

особа, на яку покладається дотримання вимог митних режимів, що передбачають звільнення від оподаткування, – у разі порушення таких вимог;

особа, на яку покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції), на які встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, 0 євро за 1 000 кг нафтопродуктів – у разі порушення таких умов;

особа, на яку в здійсненні операцій з підакцизними товарами (продукцією), які не підлягають оподаткуванню або звільнюються від оподаткування, покладається виконання умов щодо цільового використання підакцизних товарів (продукції) – в разі порушення таких умов;

особа – суб'єкт господарювання роздрібної торгівлі, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів;

особа – власник ввезеного на митну територію України вантажного транспортного засобу, що переобладнується у легковий автомобіль, з якого справляється акцизний податок;

особа – суб'єкт господарювання роздрібної торгівлі, яка здійснює реалізацію підакцизних товарів;

оптовий постачальник електричної енергії [105].

Об'єктом оподаткування акцизним податком є реалізаційна вартість: товарів і послуг, які вироблені в Україні та підлягають реалізації, віднесені до податкових, включно з виробленим з давальницької сировини, а також безоплатно передані підакцизні товари;

підакцизних товарів, призначених для власного споживання, промислової переробки та для продажу своїм працівникам;

товарів, які імпортуються на митну територію України, зокрема в межах бартерних операцій;

придбаних у володіння та/або користування чи розпорядження конфіскованих чи визнаних безхазяйними ввезених підакцизних товарів у порядку, встановленому законодавством;

товарів, що були ввезені на митну територію України зі звільненням від оподаткування;

втрачених підакцизних товарів, що перевищують установлені норми втрат.

Під час визначення бази оподаткування до уваги береться вартість товарів або ж одиниці вимірювання ваги, обсягу, кількості, обсягу циліндра, двигуна тощо [29; 105].

Ставки податку є єдиними на всій території України. Вони встановлюються відповідно до Податкового кодексу:

адвалерні;

специфічні;

адвалерні та специфічні водночас [105].

Мито – це вид непрямого податку, що стягується за товари, (послуги), які перетинають митний кордон у разі ввезення, вивезення чи транзиту через територію країни будь-яким способом і вносяться до ціни товарів.

В Україні застосовують такі види мита: ввізне, вивізне, сезонне, спеціальне, антидемпінгове, компенсаційне.

Окрім сплати мита, законодавством України встановлено митний збір, який нараховується у відсотках до митної вартості, або ж стягується у формі ставки збору та сплачуються в національній валюті.

5.4. Місцеві податки та збори

Структура місцевих податків і зборів регулюється ст. 10 Податкового кодексу (рис. 5.4).

10.1. Місцеві податки	10.2. Місцеві збори
Податок на майно	Збір за місця для паркування транспортних засобів
Єдиний податок	Туристичний збір
10.2 ¹ . Місцеві ради обов'язково встановлюють єдиний податок та податок на майно (в частині транспортного податку та плати за землю).	
10.3. Місцеві ради в межах повноважень, визначених цим Кодексом, вирішують питання відповідно до вимог цього Кодексу щодо встановлення податку на майно (в частині податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) та встановлення збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору.	
10.4. Установлення місцевих податків і зборів, не передбачених цим Кодексом, забороняється.	
10.5. Зарахування місцевих податків і зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України	

Рис. 5.4. Місцеві податки та збори

Отже, зазначені місцеві податки та збори, визначені Податковим кодексом, а також рішеннями місцевих рад і рад об'єднаних територіальних громад у межах їх повноважень, є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад. Установлення місцевих податків і зборів, не передбачених Кодексом, забороняється.

Податковий кодекс вніс значні корективи у перелік місцевих податків і зборів. Так, місцеві поповнилися такими зборами, як будівельний, туристичний, розміщення об'єктів грального бізнесу.

У новому Податковому кодексі змінено систему справляння ринкового збору – від 2010 р. він є податком на торгові місця на ринку. Збір на паркування відтепер став збором за місця для паркування транспортних засобів. З 01.01.2012 р. набули чинності нові категорії: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, об'єктом оподаткування якої є об'єкт житлової нерухомості; збір за впровадження деяких видів підприємницької діяльності. До складу місцевих податків віднесено єдиний податок і туристичний збір.

Удосконалено механізм справляння збору на проведення кіно- та телезйомок, збору з власників собак. Ці збори сьогодні є неефективними, але перспективними за умови зміни порядку їх справляння.

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення принципам податкової системи.
2. Охарактеризуйте суспільне призначення податків.
3. Назвіть і охарактеризуйте функції податків.
4. Що є базою оподаткування прибутку підприємства?
5. За якою ставкою оподатковується прибуток підприємства?
6. Які податки відносять до прямих податків?
7. Які податки входять до непрямих податків?
8. Надайте характеристику місцевим податкам і зборам.

Тестові завдання

1. *Які податки відносять до місцевих:*
  - а) податок на прибуток;
  - б) єдиний податок;

- в) податок з фізичних осіб;
- г) податок на майно?

2. До неосновних функцій податків належить:

- а) фіскальна функція;
- б) контроль за діяльністю суб'єктів господарювання;
- в) сприяння концентрації капіталу на макро- та мікроекономічному рівнях;
- г) регулятивна функція.

3. До державних зборів відносять:

- а) збір за місця для транспортних засобів;
- б) збір на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- в) збір на обов'язкове соціальне страхування на випадок безробіття;
- г) плату за користування надрами;
- д) плату за землю;
- е) збір за першу реєстрацію транспортного засобу;
- є) збір за спеціальне використання води;
- ж) туристичний збір.

4. Згідно з Податковим кодексом, ставки акцизного збору на території України є:

- а) специфічні;
- б) адвалерні;
- в) адвалерні та специфічні водночас;
- г) правильної відповіді немає.

5. За цільовою спрямованістю податки розрізняють на:

- а) державні;
- б) місцеві;
- в) прямі;
- г) загальні;
- д) непрямі;
- е) спеціальні.

6. Регуляторна функція податків спрямована на:

- а) досягнення за допомогою податкових механізмів тих або інших завдань економічної політики держави;

- б) підтримку тих або інших економічних процесів;
- в) на перерозподіл суспільних доходів між різними категоріями населення;
- г) акумуляцію коштів на відновлення використаних ресурсів;
- д) установлення за допомогою податку перешкод для розвитку економічних процесів, що суперечать економічній політиці держави.

Практичні завдання

Завдання 5.1. Необхідно розрахувати ПДВ, який підприємство має сплатити у бюджет, якщо продукція підприємства реалізована через роздрібну мережу. Вартість сировини та матеріалів на виготовлення продукції становила 96 тис. грн (з ПДВ). Рентабельність виготовленої продукції – 12 %, а витрати на виробництво – 23 000 тис. грн.

Завдання 5.2. Підприємство виготовляє та реалізує постільну білизну. Кількість реалізованої продукції у звітному році – 456 тис. одиниць за ціною 345 грн за одиницю (з ПДВ). Собівартість реалізованої продукції становить 298 тис. грн, витрати на збут – 9 тис. грн. Визначте суму податку на прибуток підприємства.

Завдання 5.3. ТОВ "Львівський трикотаж" виробляє 2 000 жакетів і спідниць. Середня ціна реалізації одного виробу з урахуванням ПДВ дорівнює 700 грн. Залишки виробленої продукції за цінами реалізації (з ПДВ) становлять: на початок року – 350 тис. грн; на кінець року – 300 тис. грн. Продано оборотних активів на 200 тис. грн. Отримані штрафи – 8 000 грн. Доході від оренди майна підприємства – 45 тис. грн.

Визначте чистий прибуток підприємства.

Література: [3; 7; 13; 16; 23; 24; 29].

Розділ 6

Оборотні кошти

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо визначення сутності та класифікації оборотних коштів підприємства, нормування оборотних коштів; визначення норм і нормативів власних оборотних коштів, показників стану та використання оборотних активів.

Основні питання

- 6.1. Сутність і основи організації оборотних коштів.
- 6.2. Визначення потреби в оборотних коштах.
- 6.3. Показники стану та використання оборотних коштів.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: понятійного апарату, сутності, складу та структури оборотних коштів, класифікації та принципів організації оборотних коштів, потреби в оборотних коштах, джерел формування оборотних коштів, показників стану та використання оборотних коштів;

уміння: визначати потребу в обігових коштах, норми та нормативи власних оборотних коштів, визначати й аналізувати показники стану та використання оборотних коштів;

комунікації: аналізувати джерела формування оборотних коштів підприємства; здатність визначати й аналізувати ефективність використання оборотних коштів;

автономність і відповідальність: здатність формувати потребу підприємства в оборотних коштах; нести відповідальність за нормування оборотних активів; відповідальність за розвиток професійних знань і практики у галузі формування та використання оборотних коштів.

Ключові терміни: оборотні кошти, склад і структура оборотних коштів, нормування оборотних коштів, норми та нормативи, запаси, коефіцієнт завантаження, коефіцієнт обертання; абсолютне вивільнення, відносне вивільнення оборотних коштів.

6.1. Сутність і основи організації оборотних коштів

Будь-якому підприємству для забезпечення безперервності діяльності, тобто для виробництва та реалізації продукції необхідно мати у своєму розпорядженні певний запас сировини, матеріалів, тари, пального тощо. З метою забезпечення необхідного обсягу запасів підприємство формує грошові кошти, які мають назву оборотних (обігових) коштів. Вони беруть участь тільки в одному виробничому циклі та переносять свою вартість на вартість виготовленої продукції.

Як важлива складова виробничої системи підприємства, економічна сутність оборотних коштів постійно перебуває в полі зору вітчизняних і зарубіжних науковців, які, проте, не виробили єдиного підходу до визначення сутності економічної категорії "оборотні кошти підприємства".

У НП(С)БО 2 "Загальні вимоги до фінансової звітності" зазначено, що "оборотні активи – грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу" [97]. Господарський кодекс України визначає, що до оборотних коштів відносять запаси, малоцінні та швидкозношувані предмети, готову продукцію, незавершене виробництво та ін., що належить до оборотних коштів [44].

Оборотні кошти (капітал) – це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди та фонди обігу для забезпечення неперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку [3].

В. М. Гриньова та В. О. Коюда ототожнюють поняття "оборотні кошти підприємства" з поняттям "оборотний капітал підприємства". Вони визначають оборотний капітал як кошти, що обслуговують процес господарської діяльності, водночас беручи участь у процесах виробництва та реалізації продукції. Економічна сутність оборотних коштів визначається їх роллю в забезпеченні безперервності процесу відтворення, в ході якого вони проходять як сферу виробництва, так і сферу обігу.

З метою узагальнення було проаналізовано підходи науковців до визначення категорії "оборотні кошти" (табл. 6.1).

Визначення категорії "оборотні кошти"

Підходи	Автори	Визначення
Грошові ресурси, вкладені до оборотних виробничих фондів і фондів обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виробленої продукції	Л. О. Роштейн [67]	Оборотний капітал – це грошові кошти та мобільні активи, які перетворюються в грошові кошти впродовж одного виробничого циклу, що забезпечує безперервність виробничого процесу виробництва й обороту та отримання прибутку
	М. Н. Крейніна [39, с. 114]	Оборотні активи – це сума грошових коштів компанії та всі інші статті балансу, які протягом року передбачається перетворити в гроші
	Р. Н. Холт [86]	Оборотний капітал належить до мобільних активів підприємства, які є грошовими коштами або можуть бути перетворені в них протягом року або одного виробничого циклу
	А. М. Поддєрьогін [80]	Оборотний капітал (оборотні кошти) – це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди й у фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку
Активи, які протягом одного виробничого циклу або одного календарного року можуть бути перетворені в гроші	М. Н. Крейніна [39, с. 35]	Оборотні активи – це мобільна частина майна підприємства, тобто вся вартість тих оборотних активів, які за нормальних умов роботи протягом року (або навіть коротшого періоду в межах року) перетворюються в грошові кошти в результаті отримання виручки від реалізації, обігу цінних паперів і т. п.
	Р. Н. Холт [86]	Оборотний капітал – це частина активів підприємства, яка включає оборотні кошти та короткострокові фінансові інвестиції
	І. О. Бланк [6]	Оборотний капітал належить до мобільних активів підприємства, які є грошовими коштами або можуть бути перетворені в них протягом року або одного виробничого циклу

У виробничій сфері обігові кошти авансуються у оборотні виробничі фонди і фонди обігу (рис. 6.1).

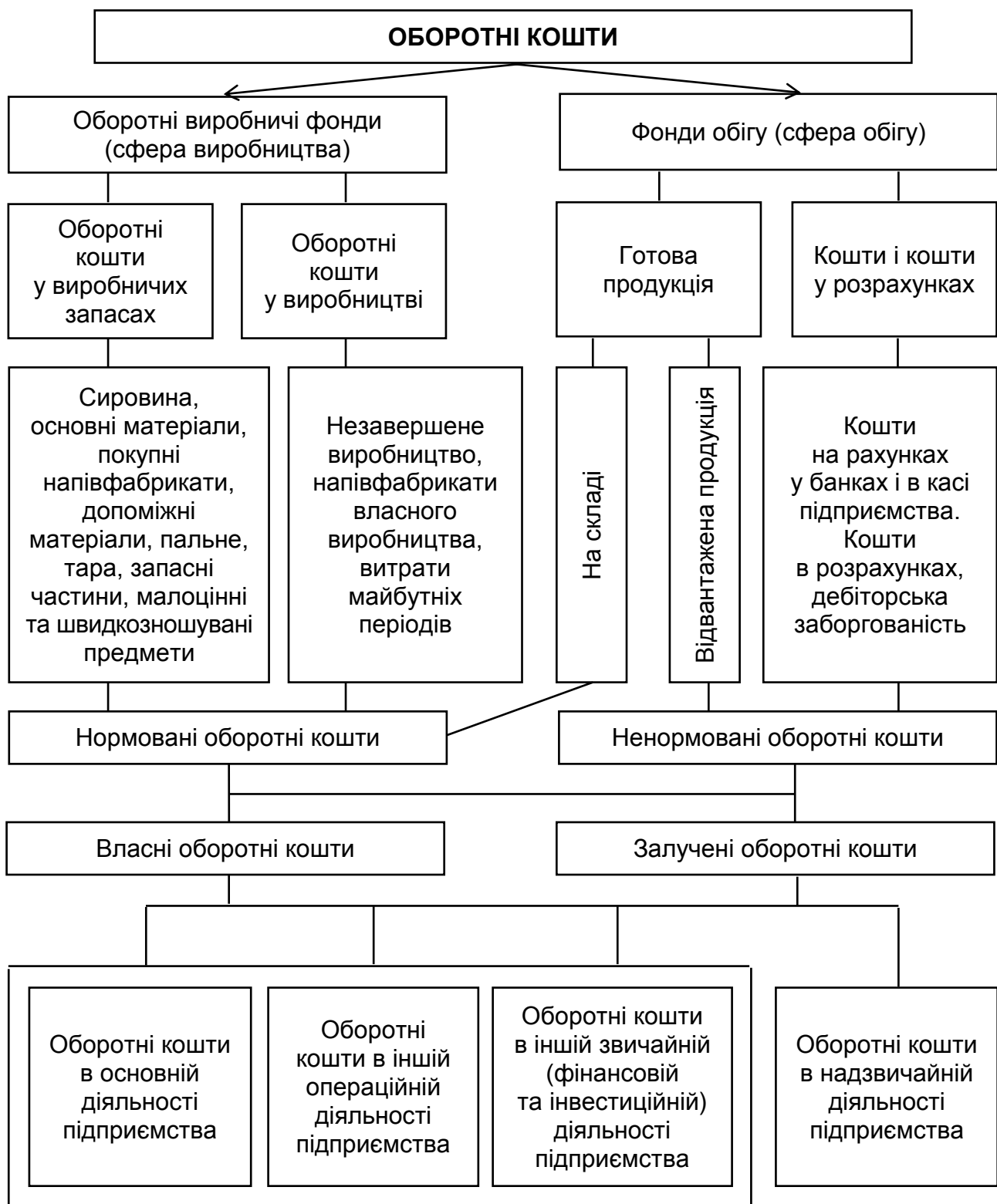

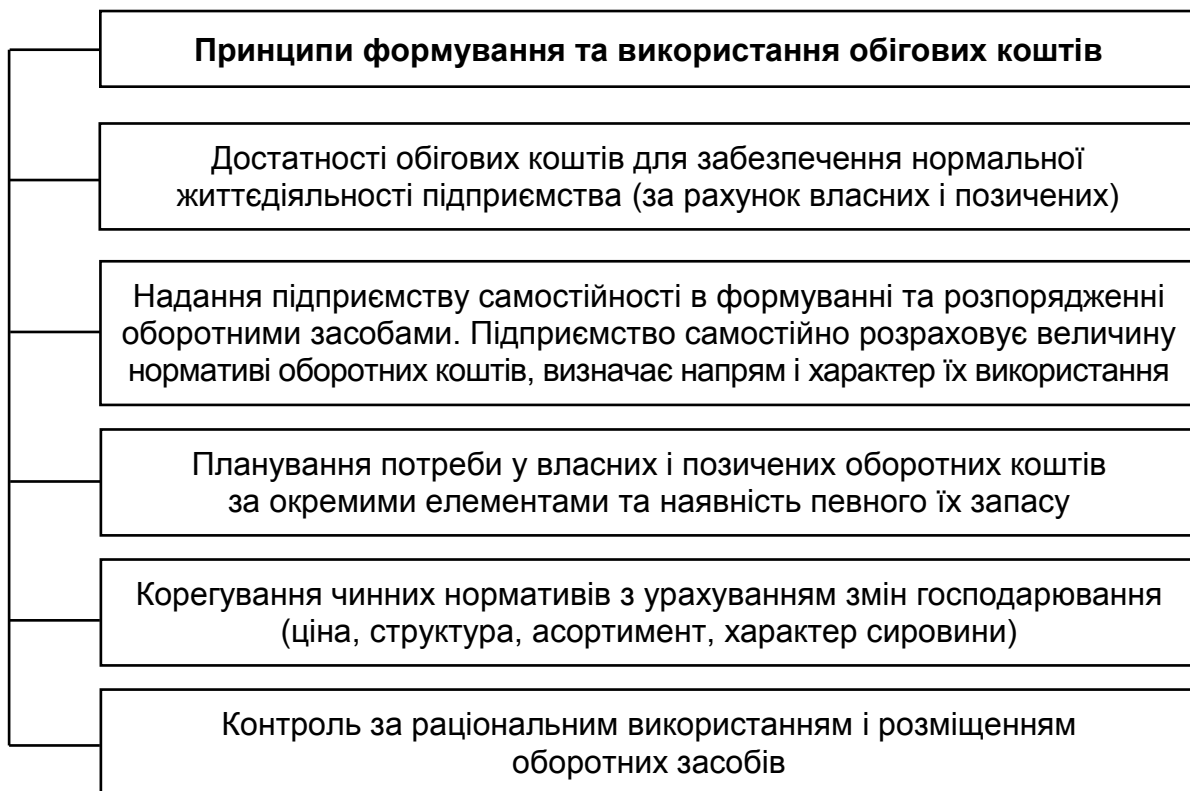
Рис. 6.1. Склад і розміщення оборотних коштів

До складу **виробничих фондів** належать: сировина, основні та допоміжні матеріали, напівфабрикати, пальне, тара, запасні частини для ремонтів, малоцінні та швидкозношувані предмети, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів [3].

Фонди обігу – це залишки готової продукції на складі підприємств, відвантажені, але не оплачені покупцями товари, залишки коштів підприємств на поточному рахунку в банку, касі, у розрахунках, у дебіторській заборгованості, а також укладені в короткострокові цінні папери [3].

Слід погодитися з визначенням, наданим А. М. Поддєрьогіним, що оборотний капітал (оборотні кошти) – це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди та фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку [80].

З метою ефективного формування та використання оборотних коштів та їх організації, підприємству необхідно дотримуватися певних принципів, зображених на рис. 6.2.

Рис. 6.2. Принципи формування та використання оборотних коштів

Організація оборотних коштів подана в табл. 6.2 [3].

Організація оборотних коштів на підприємстві

Організація оборотних коштів – установлення оптимального складу та структури оборотних коштів, а також визначення потреби в них, джерел їх формування та контроль за ефективним їх використанням	
Склад оборотних коштів – це сукупність окремих елементів, до яких належать сировина основні матеріали, незавершене виробництво, готова продукція та інші. Склад оборотних коштів залежить від галузі господарства, до якої належить підприємство	Структура оборотних коштів – це питома вага вартості окремих статей в загальній сумі. Залежить від складу та структури витрат на виробництво, умов постачання матеріальних цінностей, умов реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг), проведення розрахунків

Існують такі основні джерела формування оборотних коштів: формовані з власного капіталу підприємства – власні; на основі позики в грошовій формі – **позикові; залучені**, що в основі мають інвестиції інших підприємств.

Власні оборотні кошти нормуються за методом планування та поділяються на нормовані та ненормовані. *Нормовані оборотні кошти* – це кошти, величина яких нормується і до яких входять оборотні кошти, що перебувають у виробничих запасах, незавершеному виробництві, витратах майбутніх періодів, готовій продукції.

Ненормовані оборотні кошти мають невелику питому вагу в загальному обсязі. До них відносять дебіторську заборгованість, відвантажені товари, кошти підприємства на рахунках у банку та ін.

Оборотні кошти класифікують відповідно до критеріїв розподілу (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Класифікація оборотних коштів підприємства

Критерії розподілу	Оборотні кошти
1	2
Відповідно до джерел формування	Оборотні активи, сформовані за рахунок власного капіталу
	Оборотні активи, сформовані за рахунок залучених джерел

1	2
Відповідно до складу	Запаси
	Поточні біологічні активи
	Дебіторська заборгованість
	Поточні фінансові інвестиції
	Гроші та їх еквіваленти
	Витрати майбутніх періодів
	Інші оборотні активи
Відповідно до рівня ліквідності	Абсолютно ліквідні оборотні активи (гроші та їх еквіваленти)
	Середньоліквідні оборотні активи (всі види дебіторської заборгованості)
	Низьколіквідні оборотні активи (запаси, поточні біологічні активи, витрати майбутніх періодів у частині, термін погашення якої менше 12 років)
	Важколіквідні оборотні активи (витрати майбутніх періодів з терміном використання понад рік)
Відповідно до форми функціонування	Оборотні активи у сфері виробництва
	Оборотні активи у сфері обігу
Відповідно до рівня варіабельності розміру	Постійні
	Змінні
Відповідно до характеру організації	Нормовані
	Ненормовані

Організація оборотних коштів займає вагомe місце в забезпеченні ефективної діяльності підприємства, впливає на його фінансовий стан і на рівень фінансової безпеки.

6.2. Визначення потреби в оборотних коштах

Нормування оборотних коштів – це економічно обґрунтований розрахунок потреби у фінансових ресурсах, необхідних підприємству для створення мінімальних запасів товарно-матеріальних цінностей [8].

У сучасній практиці застосовують методи нормування оборотних коштів, показані на рис. 6.3.

Розрахунок норми оборотних коштів залежить від їх елементів. Так, за сировиною, основними та допоміжними матеріалами, купівельними

напівфабрикатами норма оборотних коштів (D_e) формується за складовими запасів у днях: *транспортний* (час перебування у дорозі), *підготовчий* (час приймання, розвантаження, сортування, складування, підготовки до виробництва), *поточний* (час перебування на складі), гарантійний чи страховий.

Поточний запас складає 50 % середнього інтервалу між двома постачаннями.

Гарантійний запас розраховується від поточного запасу та становить 30 % або 50 % в залежності від умов постачання.

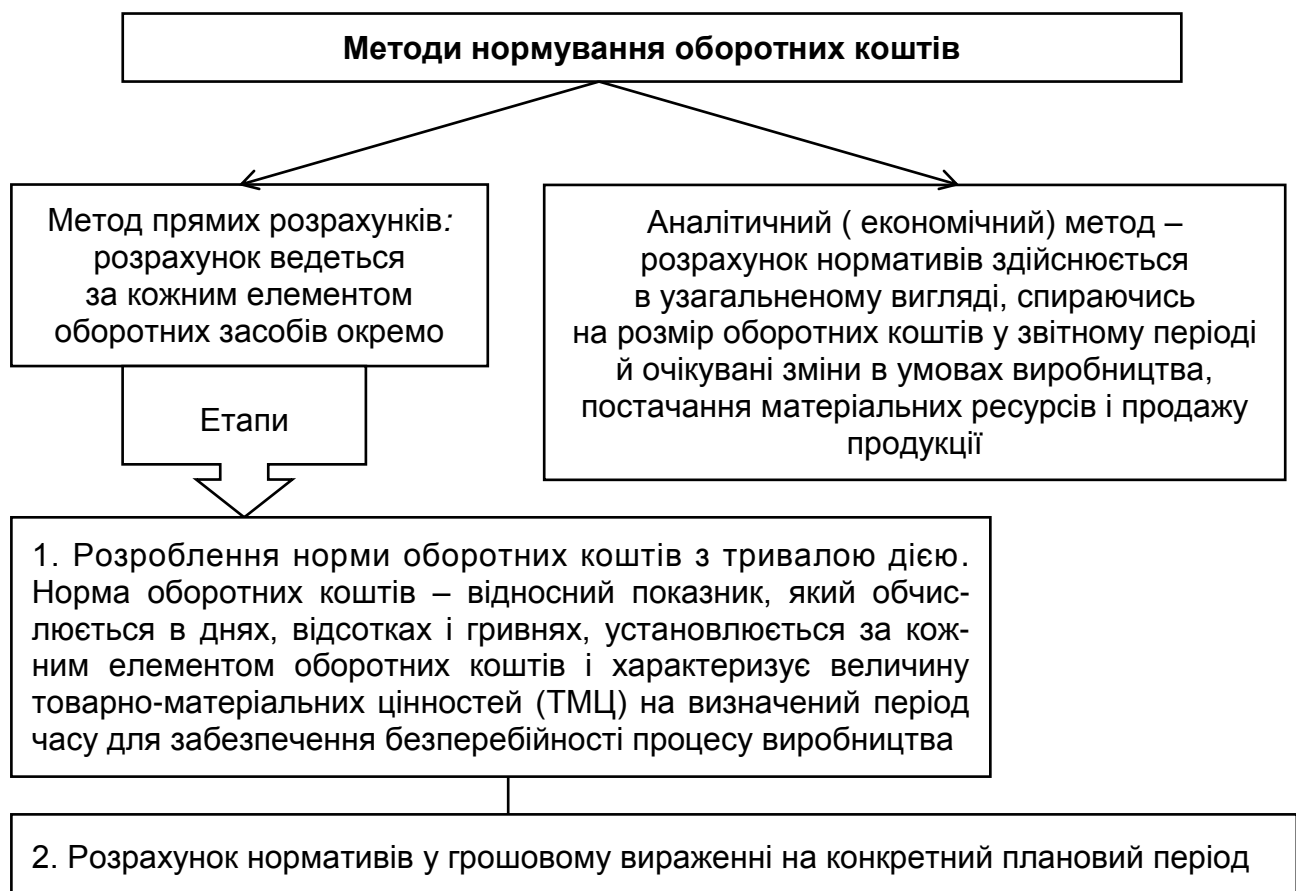

Рис. 6.3. **Методи нормування оборотних коштів**

Порядок розрахунку норм і нормативів оборотних коштів на підприємстві надано у табл. 6.4.

Якщо підприємство випускає велику номенклатуру продукції, то відокремлюються основні види виробів, за якими розраховується середньозважена норма оборотних коштів.

Розрахунок норм і нормативів оборотних коштів на підприємстві

Показник	Порядок розрахунку
1	2
Норматив оборотних коштів ($H_{об}$) за елементами (сировина, матеріали, покупні напівфабрикати та допоміжні матеріали)	<p>1. $H_{об} = V_d \times D_e$, де V_d – одноденні витрати з відповідного елемента, тис. грн; D_e – норма запасу для даного елемента обігових коштів.</p> <p>2. $V_d = \frac{Z_{кв}}{90}$, де $Z_{кв}$ – квартальні витрати на виробництво, тис. грн; 90 – кількість днів у кварталі.</p> <p>$D_e = H_{тр} + H_{підг} + H_{пот} + H_{гар}$, де $H_{тр}$ – транспортний запас, дні; $H_{підг}$ – підготовчий запас, дні; $H_{пот}$ – поточний запас, дні; $H_{гар}$ – гарантійний запас, дні</p>
Норматив оборотних коштів за запасними частинами ($H_{об(зап)}$) визначається галузевими особливостями підприємства та розраховується двома методами	<p>1. $H_{об(зап)} = V_{зап} \times H_3$, де $V_{зап}$ – одноденні витрати запасних частин, тис. грн; H_3 – норма запасу, дні.</p> <p>2. $H_{об(зап)} = \frac{O_{зап} \times Ц \times K_{сн}}{T_{сл}} \times H_3$, де $O_{зап}$ – кількість запасних частин (комплектів), шт.; $Ц$ – ціна комплекту, грн; $K_{сн}$ – коефіцієнт зниження відповідно до умов постачання; $T_{сл}$ – термін служби комплекту, запчастин, дні</p>
Норматив оборотних коштів з незавершеного виробництва $H_{об(нзп)}$ чи напівфабрикатів власного виготовлення	<p>$H_{об(нзп)} = \frac{S_{ф(пл)} \times U_{ф(пл)} \times T_{ц} \times K_{вит}}{90(365)}$,</p> <p>де $S_{ф(пл)}$ – фактична (планова) виробнича собівартість одиниці продукції або незавершеного виробництва, тис. грн; $U_{ф(пл)}$ – фактичний (плановий) випуск продукції, тис. шт.; $T_{ц}$ – тривалість виробничого циклу, дні; $K_{вит}$ – коефіцієнт нарощування витрат.</p> <p>Тривалість виробничого циклу відображає час перебування продукції в незавершеному виробництві від першої технологічної операції до повного виготовлення продукції та здачі її на склад</p>

1	2
	<p>Коефіцієнт нарощування затрат відображає характер збільшення витрат у незавершеному виробництві за днями виробничого циклу.</p> <p>Коефіцієнт нарощування витрат розраховується за формулами:</p> $K = \frac{Z_{\text{поч}} + 0,5 Z_{\text{ін}}}{S_{\text{ф(пл)}}};$ $K = \frac{Z_{\text{мат}} + 0,5 Z_{\text{ін}}}{S_{\text{ф(пл)}}},$ <p>де $Z_{\text{поч}}$ – витрати у перший день виробничого циклу, тис. грн; $Z_{\text{ін}}$ – інші витрати, тис. грн; $Z_{\text{мат}}$ – матеріальні витрати на виробництва продукції, тис. грн</p>
Норматив за готовою продукцією ($H_{\text{об(грн)}}$)	$H_{\text{об(грн)}} = P_{\text{гр}} \times D_{\text{гр}},$ <p>де $P_{\text{гр}}$ – однодوبова планова виробнича собівартість готової продукції, тис. грн; $D_{\text{гр}}$ – норма запасу готової продукції, дні.</p> $D_{\text{гр}} = T_{\text{уп}} + T_{\text{ас}} + T_{\text{накоп}} + T_{\text{оф}} + T_{\text{прох}},$ <p>де $T_{\text{уп}}$ – час, необхідний на упакування, дні; $T_{\text{ас}}$ – час на підборку за асортиментом (номенклатурою), дні; $T_{\text{накоп}}$ – час на накопичення транспортної партії, дні; $T_{\text{оф}}$ – час на оформлення документів, дні; $T_{\text{прох}}$ – час для проходження документів (у банку, на митниці та ін.), дні</p>

Слід також зауважити, що грошові кошти підприємства та їх еквіваленти в національній та іноземній валюті не нормуються.

6.3. Показники стану та використання оборотних коштів

З метою визначення ефективності використання оборотних коштів використовують значну кількість показників, оскільки від ефективного використання оборотних коштів залежить фінансова стійкість підприємства, його платоспроможність і ліквідність.

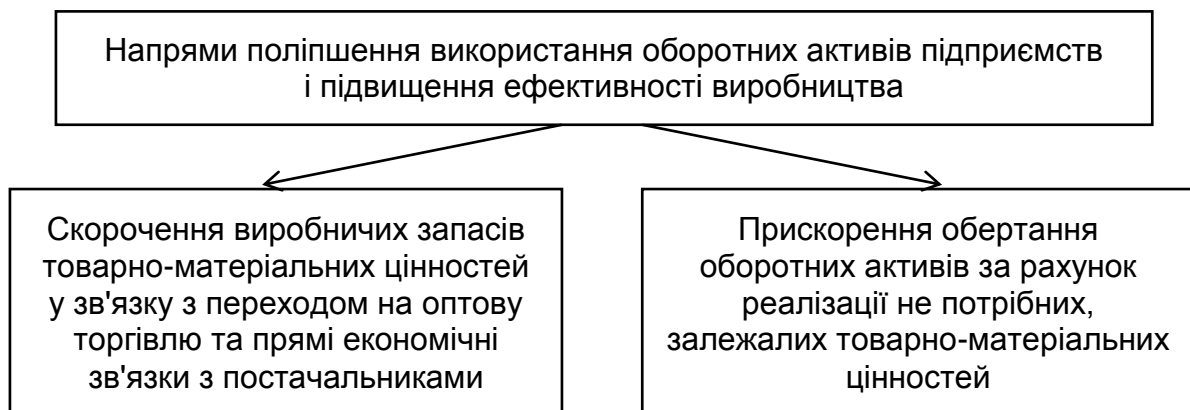
Показники ефективності використання, порядок розрахунку та формули надані у табл. 6.5.

Показники стану та використання оборотних коштів

Показник	Характеристика	Формула розрахунку
Швидкість обертання	Швидкість обертання оборотних коштів (тривалість одного обороту, швидкість обороту) обчислюється в днях і характеризує період, за який оборотні кошти підприємства роблять один оборот	$ОБ = (С \times Т) / РП,$ де ОБ – оборотність оборотних коштів; С – середні залишки нормованих оборотних коштів, грн; Т – тривалість періоду, за який визначається оборотність, дні (360 днів); РП – обсяг реалізованої продукції, грн. Середню вартість оборотних коштів розраховують як середню арифметичну або середню хронологічну величину
Коефіцієнт обертання	Коефіцієнт обертання характеризує кількість оборотів, що роблять оборотні кошти за звітний період	$K_o = РП / С,$ де K_o – коефіцієнт оборотності оборотних коштів. Чим більше кількість оборотів, тим краще використовуються оборотні кошти
Коефіцієнт завантаження	Коефіцієнт завантаження оборотних коштів характеризує, скільки їх припадає на кожну грошову одиницю реалізованої продукції. Чим їх менше припадає на одну гривню обороту, тим краще вони використовуються	$K_3 = С / РП$ або $K_3 = 1 / K_o,$ де K_3 – коефіцієнт завантаження оборотних коштів
Коефіцієнт ефективності (прибутковість оборотних коштів) і рентабельність	Позитивним значенням цих показників є їх великі значення і в динаміці зростання. Коефіцієнт ефективності оборотних активів показує, як генерує прибуток 1 грн оборотних активів, і є абсолютною величиною. Коефіцієнт рентабельності характеризує міру використання оборотних коштів і є відносним показником	$K_e = П / Р,$ $P = П / С \times 100 \%,$ де K_e – коефіцієнт ефективності оборотних активів, коп.; П – прибуток від реалізації продукції, грн; Р – рентабельність оборотних коштів, %

Шляхи оптимізування ефективності використання оборотних коштів на підприємстві подані на рис. 6.4.

Рис. 6.4. Напрями підвищення ефективності використання оборотних коштів

Процес підвищення ефективності використання оборотних коштів сприяє їх вивільненню, яке буває абсолютним і відносним.

Абсолютне вивільнення оборотних активів – це пряме скорочення потреби в оборотних коштах проти попереднього періоду за одночасного збільшення обсягу виробництва (реалізації).

Відносне вивільнення оборотних активів виникає тоді, коли внаслідок поліпшення їх використання підприємство з тією самою сумою оборотних активів або з незначним їх зростанням у плановому році збільшує обсяг виробництва.

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Назвіть принципи організації оборотних коштів.
2. Назвіть джерела формування оборотних коштів.
3. Що таке ненормовані оборотні кошти?
4. З якою метою відбувається нормування оборотних коштів?
5. За допомогою яких методів нормуються оборотні кошти?
6. Як визначається приріст нормативу оборотних коштів?
7. Як розраховується норматив оборотних коштів за готовою продукцією?

8. Що таке коефіцієнт завантаження оборотних коштів?
9. Як можна досягнути поліпшення прискорення оборотних коштів?
10. Як визначається гарантійний запас оборотних коштів.

Тестові завдання

1. Якщо квартальні витрати на виробництво становлять 90 тис. грн, норма запасу – 10 днів, то норматив оборотних коштів становить:

- а) 9 тис. грн;
- б) 10 тис. грн;
- в) 80 тис. грн;
- г) 90 тис. грн.

2. Якщо (у тис. грн) середні залишки нормованих обігових коштів становлять 400, обсяг реалізованої продукції за рік – 1 000, то оборотність оборотних коштів за рік (тривалість одного обороту) буде становити (в днях):

- а) 144;
- б) 360;
- в) 400;
- г) 900.

3. Чому дорівнює коефіцієнт оборотності оборотних коштів, якщо чистий дохід від реалізації продукції становить 1 000 тис. грн, середньорічна вартість оборотних коштів – 7 000 тис. грн:

- а) 0,14;
- б) 1;
- в) 7;
- г) 50,4?

4. Якщо (у тис. грн) вартість запасів – 20, поточні фінансові інвестиції – 3, незавершене будівництво – 30, гроші та їх еквіваленти – 10, дебіторська заборгованість – 15, кредиторська заборгованість – 17, то вартість оборотних активів на кінець року дорівнюватиме:

- а) 48 тис. грн;
- б) 61 тис. грн;

- в) 65 тис. грн;
- г) 95 тис. грн.

5. Кількість оборотів оборотних активів за визначений період характеризує коефіцієнт:

- а) обертання оборотних активів;
- б) завантаження оборотних активів;
- в) віддачі оборотних активів.

6. Сталі пасиви відносять до:

- а) власних джерел формування оборотних активів;
- б) джерел, прирівняних до власних;
- в) позикових джерел;
- г) залучених джерел.

7. Кількість оборотних коштів на кожну грошову одиницю реалізованої продукції характеризує:

- а) коефіцієнт обертання;
- б) коефіцієнт завантаженості;
- в) швидкість обертання;
- г) коефіцієнт ефективності.

8. Коефіцієнт нарощування затрат використовують у визначенні нормативу:

- а) оборотних коштів з незавершеного виробництва чи напівфабрикатів власного виготовлення;
- б) готової продукції;
- в) оборотних коштів за запасними частинами;
- г) за елементами оборотних коштів.

9. До складу оборотних коштів включають:

- а) оборотні активи, сформовані за рахунок залучених джерел;
- б) запаси;
- в) поточні біологічні активи;
- г) дебіторську заборгованість;
- д) поточні фінансові інвестиції;

- е) гроші та їх еквіваленти;
- є) витрати майбутніх періодів;
- ж) оборотні активи у сфері виробництва;
- з) оборотні активи у сфері обігу;
- и) інші оборотні активи.

10. До ненормованих відносять оборотні кошти:

- а) кошти на рахунках у банках і в касі підприємства, кошти в розрахунках, дебіторську заборгованість;
- б) відвантажену продукцію;
- в) продукцію на складі;
- г) незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів.

11. Установлення оптимального складу та структури оборотних коштів, а також визначення потреби в них і джерел їх формування, контроль за їх ефективним використанням – це:

- а) організація оборотних коштів;
- б) структура оборотних коштів;
- в) склад оборотних коштів;
- г) принципи формування оборотних коштів.

Практичні завдання

Ситуаційне завдання 6.1. Розрахуйте норматив виробничих запасів конструкційного матеріалу СМ-030 у натуральному та вартісному вираженні, користуючись вихідними даними. Часовий інтервал поставки матеріалу на підприємство – 30 днів.

Оформлення термінового замовлення на постачання матеріалу від постачальника потребує 3 днів, а термін доставки та вивантаження його у споживача – ще 6 днів.

Підготовка матеріалу до використання у виробничому процесі триває 2 дні. Середньодобова витрата конструкційного матеріалу становить 18 т, а договірна ціна 1 т цього матеріалу – 750 грн.

Гарантійний запас становить 30 % від поточного запасу конструкційного матеріалу.

Визначте шляхи скорочення потреби підприємства в оборотних коштах для фінансування запасів конструкційного матеріалу на виробництво продукції.

Ситуаційне завдання 6.2. Виробнича фірма "Меблі Харкова" освоїла виготовлення нового спального гарнітуру. Собівартість одиниці становить 4 000 грн.

Згідно з виявленим ринковим попитом річна виробнича програма нового виробу сформована в розмірі 900 од. За встановленою технологією тривалість виробничого циклу становить 10 днів. Матеріальні витрати на виробництво дорівнюють 60 % собівартості продукції. Кількість робочих днів у році – 250.

Визначте норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві нового спального гарнітуру. Обґрунтуйте шляхи зниження потреби підприємства в оборотних коштах для фінансування запасів незавершеного виробництва.

Література: [3; 5; 8; 16; 30; 38; 45 – 47].

Розділ 7

Кредитування підприємства

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо кредитування підприємства.

Основні питання

7.1. Індивідуальний кругообіг коштів підприємств.

7.2. Класифікація банківських кредитів.

7.3. Змістовність фінансової роботи із залучення банківського кредиту.

7.4. Сутність комерційного кредиту, його переваги та недоліки порівняно з банківським кредитом.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності кредитування підприємств; форм кредитів, які використовуються в господарській діяльності підприємств; принципів кредитування; класифікації банківських кредитів; документального забезпечення кредитування підприємства банківськими установами; механізму надання та погашення кредиту;

уміння: досліджувати передовий досвід кредитування підприємства; визначати оптимальний для підприємства вид кредитування; структурувати банківські кредити; володіти основами механізму надання кредиту; визначати умови повернення банківського кредиту;

комунікації: здатність визначати доцільність залучення кредитних ресурсів підприємства; визначати основні параметри кредитного забезпечення; визначати необхідність та основні параметри взаємовідносин підприємницьких структур із банківськими установами;

автономність і відповідальність: визначення впливу кредитування підприємств на ефективність фінансово-господарської діяльності; визначення формування доходів і витрат підприємства; розуміння фінансових аспектів взаємовідносин підприємницьких структур з банківськими установами; оперування фінансовими аспектами доцільності залучення кредитних ресурсів.

Ключові терміни: кредит; фінансовий кредит; банківський кредит; кредитування; класифікація кредитів; кредитний договір; принципи кредитування; комерційний кредит.

7.1. Індивідуальний кругообіг коштів підприємств

Кредит, обслуговуючи інтереси підприємств, є невід'ємною складовою економічної системи держави. Він є важливим джерелом фінансових ресурсів підприємств.

Поняття "кредит" походить від латинського слова *credo, creditum* – "вірю", "довіряю" або "борг" чи "позика".

Відповідно до Закону України "Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг", кредитом є кошти, надані в позику юридичній або фізичній особі на визначений строк та під відсотки [113]. У сучасній економічній літературі зустрічаються різні підходи щодо визначення категорії "кредит". Найпоширенішими в економічній науковій літературі є такі підходи:

кредит розглядається як сума коштів, що отримує позичальник від кредитора, тобто простежується ототожнення кредиту з цінністю, яка передається одним економічним суб'єктом іншому в позичку. У такому випадку акцент здійснюється саме на позичку;

кредит розглядається як сукупність суспільних правовідносин, що виникають, здійснюються та припиняються в процесі надання кредитором коштів у борг позичальнику, тобто простежується ототожнення кредиту з певним видом економічних відносин, які формуються в суспільстві [43; 62].

Другий підхід визначення сутності кредиту є ширшим, оскільки дає можливість більш глибоко дослідити економічні аспекти кредиту, економічні чинники його існування, основи та закономірності його руху.

Отже, **кредит** слід розглядати як економічні відносини між суб'єктами господарювання (кредитором і позичальником) із приводу мобілізації та використання тимчасово вільних коштів (вартості) або товарів на умовах повернення, строковості та платності [22; 36; 43; 62]. Кредитори надають, а позичальники отримують кошти (вартість) у позику, повертаючи її згодом з відсотком.

Основні причини виникнення кредиту та розвитку кредитних відносин узагальнено на рис. 7.1.

Для забезпечення безперервного процесу виробництва підприємству потрібні оборотні кошти для придбання оборотних виробничих фондів. Якщо власних оборотних коштів недостатньо, підприємства змушені залучати грошові кошти суб'єктів господарювання, тобто кредит.

Отримання кредиту дозволяє ефективніше організувати оборот коштів підприємств, не витрачаючи власних фінансових ресурсів на створення зайвих запасів оборотних активів.

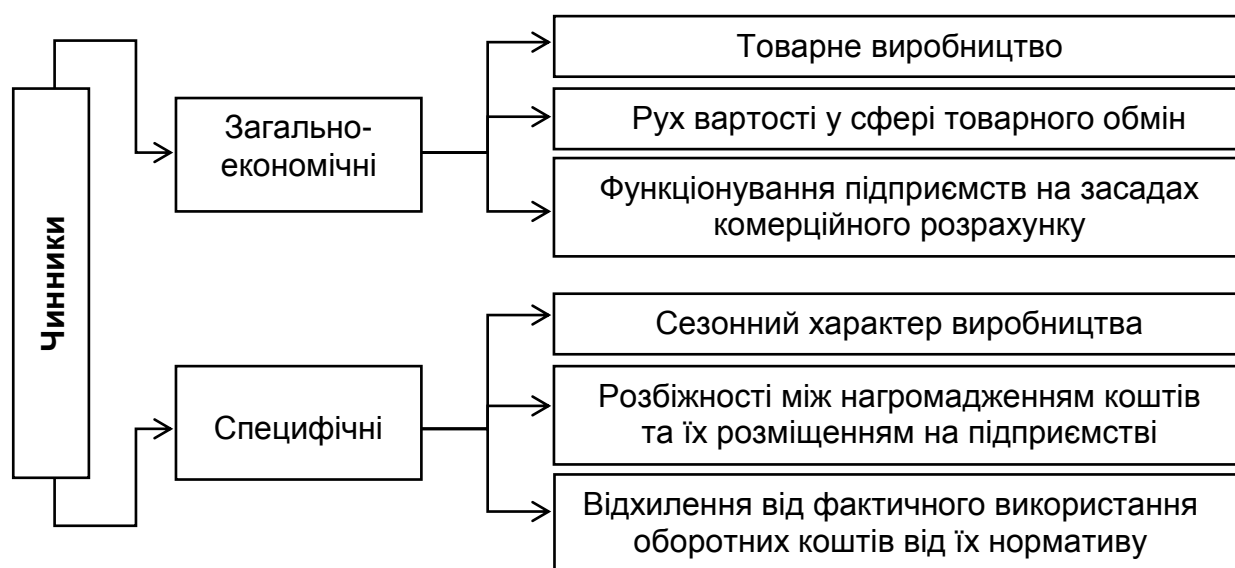

Рис. 7.1. Основні чинники виникнення кредиту та розвитку кредитних відносин

Необхідність кредиту для підприємств пов'язана з особливостями кругообігу обігових коштів. У рамках загального кругообігу обігових коштів залежно від конкретних причин, мети та призначення його окремих частин можна визначити такі складові, які мають відносно самостійний рух, а саме:

частину обігових коштів, які обслуговують поточний кругообіг, – забезпечення безперервності поточного циклу виробництва. Зазначена частина обігових коштів охоплює резерв грошових коштів і запасів товарно-матеріальних цінностей;

частину коштів, які сприяють плавному переходу попереднього циклу в наступний – кошти, пов'язані з достроковою поставкою сировини, матеріалів, комплектувальних виробів, що утворюють запаси понад потребу поточного циклу виробництва. Не беручи участі в поточному виробничому циклі, призупиняючи свій рух на стадії виробництва, вони надають необхідні умови для початку наступного циклу;

частину коштів, які обслуговують підприємства щодо випуску нових видів продукції, поліпшення якості виробів, удосконалення технологій тощо [85].

Потреба підприємства у кредиті як джерелі формування обігових коштів визначається на підставі загальної потреби в обігових коштах і достатності власного капіталу. Особливості індивідуального обороту коштів підприємства зумовлюються багатьма об'єктивними та суб'єктивними чинниками.

До *об'єктивних чинників* належать:
галузь, у якій функціонує підприємство;
особливості процесу виробництва;
сезонна діяльність підприємства.

До *суб'єктивних чинників* відносять:
організаційну структуру виробництва;
організаційну структуру збуту та постачання;
інші чинники [96].

Виділяють дві форми кредиту – товарну (товарний кредит) і грошову (фінансовий кредит).

Товарний кредит – це, відповідно до Податкового кодексу України, товари (роботи, послуги), що передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичних чи фізичних осіб на умовах договору, що передбачає відстрочення остаточних розрахунків на визначений термін та під відсоток. Товарний кредит передбачає передання права власності на товари (роботи, послуги) покупцеві (замовникові) у момент підписання договору або в момент фізичного отримання товарів (робіт, послуг) таким покупцем (замовником), незалежно від часу погашення заборгованості [105].

Фінансовий кредит – це кошти, що надаються банком-резидентом або нерезидентом, що кваліфікується як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента, або резидентами та нерезидентами, які мають згідно з відповідним законодавством статус небанківських фінансових установ, а також іноземною державою або її офіційними агентствами, міжнародними фінансовими організаціями та іншими кредиторами – нерезидентами юридичній чи фізичній особі на визначений термін для цільового використання та під відсоток [105].

Форми кредитів та їх характеристика надано на рис. 7.2.

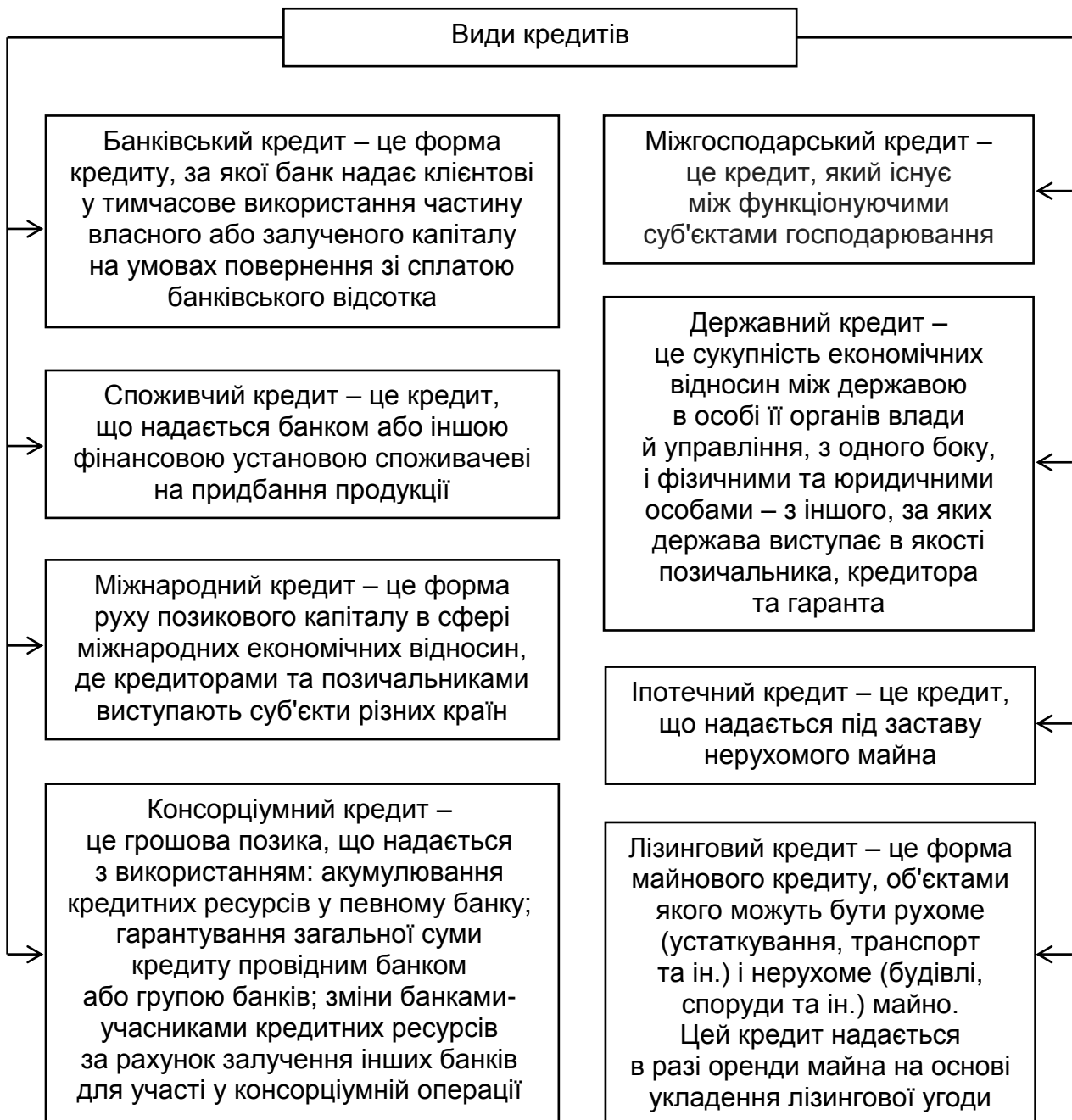

Рис. 7.2. Види кредитів

Окремими елементами кредитних відносин є об'єкти та суб'єкти кредиту. **Об'єктом кредиту** є та вартість, яка передається в позику. **Суб'єктами кредитних відносин** є позичальники, які мають потребу в додаткових коштах, та кредитори, які мають у своїй власності (чи розпорядженні) вільні кошти та передають їх у тимчасове користування іншим суб'єктам [62].

7.2. Класифікація банківських кредитів

Основною формою кредиту, за якої банківська установа надає у тимчасове користування частину капіталу на умовах повернення та сплати за користування, є банківське кредитування.

Банківське кредитування – це самостійна ліцензована підприємницька діяльність кредитних установ, яка здійснюється за рахунок залучених і власних коштів на свій ризик. Виражається в розміщенні коштів на умовах платності, строковості та повернення, з дотриманням резервних та інших обов'язкових вимог, які забезпечують права учасників кредитування [63].

Відповідно до Закону України "Про банки і банківську діяльність" [106], **банківський кредит** – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження терміну погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів з такої суми [106].

Процес кредитування визначається системою принципів і забезпечує їх застосування у практичній діяльності.

Принципи кредитування – це головні правила його організації, які визначаються природою, функціями, роллю і тими суспільними умовами, в яких вони проявляються. Змістовність принципів може змінюватися залежно від конкретних умов використання кредиту [40]. Банківське кредитування здійснюється з дотриманням певних принципів (рис. 7.3).

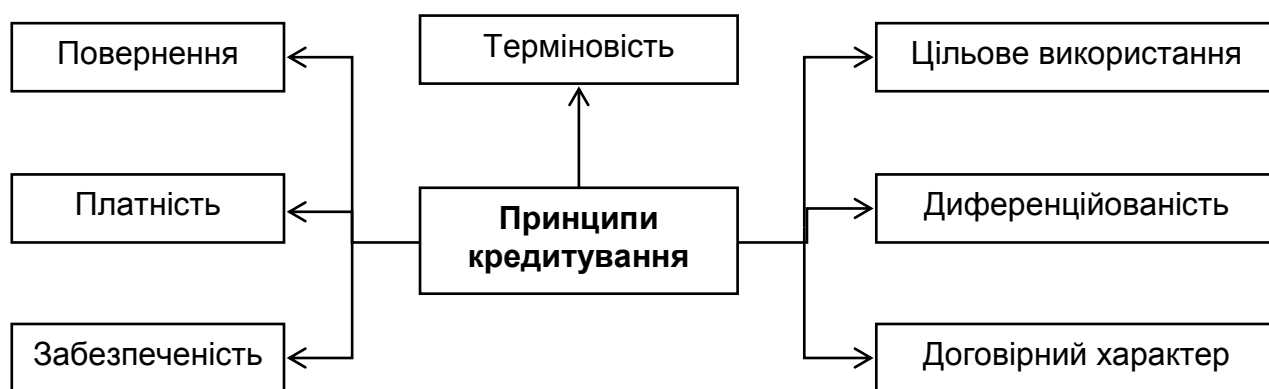

Рис. 7.3. Принципи банківського кредитування

Принцип платності регулює плату за тимчасове користування кредитними коштами, наданими банком у розпорядження позичальника. Тобто відображається необхідність повернення не лише отриманої від банку суми кредиту, а і здійснення сплати за їх використання. Реалізація цього принципу відбувається через банківський відсоток. Принцип платності забезпечує банківській установі покриття витрат і є складовою формування прибутку. На діяльність підприємства принцип платності здійснює стимуляційний ефект, активізуючи до збільшення власних коштів і ефективного використання кредитних ресурсів.

Принцип повернення передбачає обов'язковість повернення кредитних ресурсів. Його сутність полягає у тому, що кредит – це капітал банку, наданий у тимчасове користування на поворотній основі.

Принцип забезпеченості гарантує, що надана позика буде повернена у визначений термін. Цей принцип виражає необхідність забезпечення майнових інтересів кредитора, якщо позичальник порушує свої зобов'язання. Механізм забезпечення обговорюється індивідуально та фіксується у кредитному договорі.

Принцип терміновості відображає необхідність повернення отриманих кредитних ресурсів у термін, зазначений у кредитному договорі. Оскільки оборотність коштів на кожному підприємстві є індивідуальною, здійснювати дієвий контроль за поверненням кредиту можна лише за допомогою встановлених строків погашення кредиту. Порушення цього принципу є підставою для застосування до позичальника економічних санкцій.

Принцип цільового використання кредитних ресурсів вимагає використання кредиту на конкретні цілі, зазначені в кредитному договорі. Дотримання цього принципу надає можливість банківській установі обґрунтовано та зважено ухвалювати рішення щодо надання кредиту. Використання підприємством кредитних ресурсів на цілі, не передбачені кредитним договором, є підставою для перегляду умов кредитування (дострокове повернення кредиту, збільшення відсоткової ставки тощо).

Принцип диференційованості передбачає індивідуальний підхід до видачі кредиту, встановлення різних умов кредитування. Кредит надається підприємствам на підставі оцінювання кредитоспроможності (наявності у потенційного позичальника передумов для отримання кредиту та здатності повернути його), фінансової стійкості (забезпеченості власними фінансовими ресурсами), додержання ліквідності та рентабельності.

Кількість чинників, що визначають можливість кредитування, може бути різною у кожному конкретному випадку. Цей принцип забезпечує мінімізацію ризику неповернення (несвоєчасного повернення, неповернення у повному обсязі) кредиту.

Принцип договірності характеру проявляється у тому, що банківський кредит надається згідно з укладеним кредитним договором, у якому чітко прописані умови кредитування. Кредитний договір укладається у письмовому вигляді та визначає взаємні зобов'язання і відповідальність сторін.

Отже, принципи кредитування нерозривно пов'язані з усіма стадіями кредитного процесу.

Специфіка цілей і діяльності банківського сектора зумовлює суттєву різницю в видовій структурі банківських кредитів. Класифікацію банківських кредитів надано на рис. 7.4.

Короткострокові кредити зазвичай надаються банками підприємствам на поточні цілі у разі виникнення у них тимчасових фінансових труднощів. **Середньострокові кредити** можуть надаватися на оплату обладнання, на фінансування капітальних вкладень. **Довгостроковими кредитами** підприємства забезпечуються для формування основних фондів, на реконструкцію, модернізацію та розширення вже діючих основних фондів, на нове будівництво тощо.

Разові кредити – це кредити, які надаються позичальникам ситуативно на задовільнення поточних потреб. Кожна позика оформляється індивідуальним кредитним договором із зазначенням мети та суми кредиту, терміну його повернення, відсоткової ставки і забезпечення.

Кредитна лінія – це угода з кредитних відносин, яка передбачає, що впродовж зазначеного терміну банківська установа надає позичальнику кредитні ресурси у межах ліміту кредитування (узгодженої суми) на певних умовах. Кредитування у межах зазначеної класифікації доцільно використовувати, якщо позичальник потребує додаткових коштів періодично або не визначився із кінцевою сумою. За користування кредитної лінії банківські установи, як правило, стягують додаткову плату або ж відкривають такі лінії тільки надійним клієнтам [104]. Розрізняють поновлювану та непоновлювану кредитні лінії.

Рис. 7.4. Класифікація банківських кредитів

Поновлювана (револьверна) кредитна лінія – це кредит, що надається підприємству банківською установою в межах обумовленого ліміту заборгованості, який суб'єкти підприємництва використовують у повному обсязі або частково та поновлюють у міру погашення раніше виданого

кредиту. Клієнт (підприємство) може повторно скласти угоду з банком про використання кредитної лінії після погашення заборгованості за раніше відкритою кредитною лінією. **Ліміт** є максимально допустимою заборгованістю за кредитною лінією.

Непоновлювана кредитна лінія – це позика, що надається траншами та не перевищує протягом терміну дії вставленого ліміту. За непоновлюваними кредитними лініями після першого часткового або повного повернення позики подальше його надання підприємству неможливе [94].

Забезпечені кредити – це кредити, забезпечені нерухомістю, товарами, документами, цінними паперами, золотом та іншими цінностями як заставою. Застава є засобом забезпечення зобов'язань за кредитною угодою, тому кредитор має право у разі невиконання боржником зобов'язань отримати компенсацію, розмір якої дорівнює вартості застави.

Незабезпечені (бланкові) кредити – це кредити, надані під зобов'язання боржника вчасно погасити. Документом при цьому виступає соло-вексель з одним підписом позичальника. Різновидами бланкових кредитів є контокорент та овердрафт. *Контокорент* – це форма банківських операцій, згідно з якою кредитна операція передбачає відстрочку платежу, який мав би бути здійсненим за відсутності контокорентної угоди. Це здійснюється з метою збереження у клієнтів певних коштів, які вони мають сплачувати для вирішення інших проблем, що дає змогу прискорити обіг їх коштів, розширити операції. *Овердрафт* – це форма банківських операцій, згідно з якою банк здійснює списання коштів з рахунку клієнта у розмірах, більших ніж залишки на його рахунку, відкриваючи таким чином кредит.

Стандартні кредити – це кредити з надійним забезпеченням, надані позичальникам, які мають стабільне фінансове становище та високий рейтинг платоспроможності; позичальник ніколи не допускав затримки у сплаті кредиту та відсотків за ним. Ризик за цими кредитами є незначним.

Кредити під контролем – це кредити, за якими кредитний ризик є незначним, але може збільшитися внаслідок виникнення несприятливої для позичальника ситуації.

Субстандартні кредити – це кредити з підвищеним ризиком, із ймовірністю несвоєчасного погашення.

Сумнівні кредити – це кредити, за якими виконання зобов'язань у повній сумі під загрозою (фінансовий стан позичальника є сумнівним).

Безнадійні кредити – це прострочений кредит, за яким є документальне підтвердження про неможливість стягнення.

Консорціумні кредити – кредити, які надаються об'єднанням банків (консорціумом), де один із банків є головним (відповідає за погодження умов кредиту з клієнтом; здійснює безпосереднє надання кредиту за рахунок коштів, які надали інші банки); а інші банки – члени консорціуму.

Паралельні кредити – у наданні кредиту беруть участь не менше двох банків на однакових договірних умовах.

Проте слід зазначити, що в економічній літературі немає єдиної думки щодо ознак класифікації, використовуються й інші критерії виділення тих чи інших видів кредитів.

7.3. Змістовність фінансової роботи із залучення банківського кредиту

Політика залучення банківського кредиту здійснюється за етапами:

I етап – визначення цілей використання банківського кредиту;

II етап – оцінювання власної кредитоспроможності позичальника;

III етап – вибір необхідних видів залученого банківського кредиту;

IV етап – оцінювання та визначення умов здійснення банківського кредитування у розрізі видів кредитів;

V етап – "вирівнювання" кредитних умов у процесі складання кредитної угоди;

VI етап – забезпечення умов ефективного використання банківського кредиту;

VII етап – організація контролю за поточним обслуговуванням банківського кредиту [58].

Цілі використання банківського кредиту витікають із мети залучення банківського кредиту.

Оцінка рівня кредитоспроможності позичальників визначається з основних двох критеріїв: характеру погашення підприємством раніше отриманих ним кредитів та рівня фінансового стану підприємства. На рис. 7.5 надано характеристику рівнів оцінки отриманих раніше кредитів потенційним позичальником [71].

Кожна банківська установа самостійно визначає критерії оцінки фінансового стану підприємства, що звернулося за кредитними ресурсами. За основу обирається його внутрішній стан і спроможність щодо

проведення активних операцій. Методика проведення оцінювання фінансового стану позичальника заснована на вимогах Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями [23].

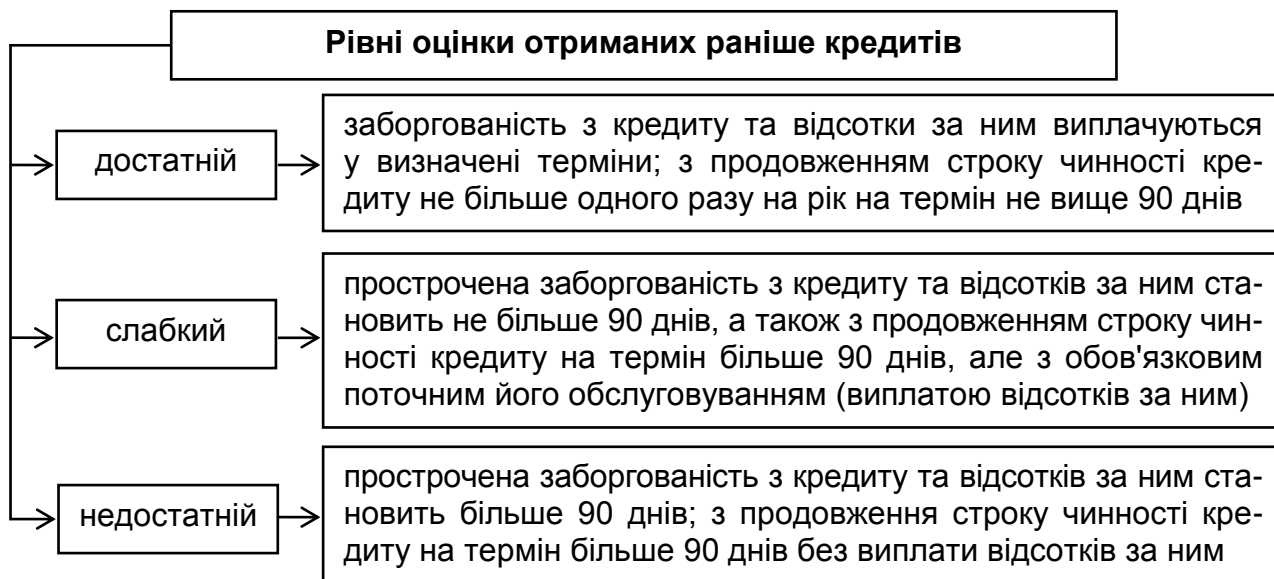

Рис. 7.5. Рівні оцінки отриманих раніше кредитів

Проводячи оцінювання кредитоспроможності підприємства-позичальника банківські установи звертають особливу увагу на показники, розглянуті на рис. 7.6.

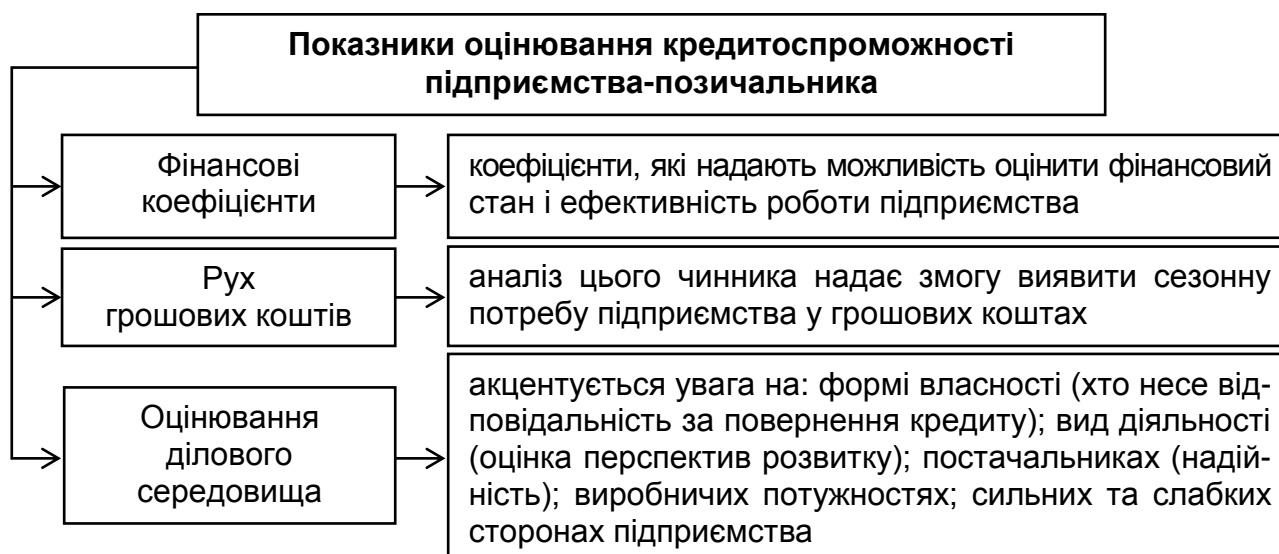

Рис. 7.6. Актуальні показники для оцінювання кредитоспроможності підприємства-позичальника

Підприємство проводить оцінювання банків (за привабливістю кредитної політики), які можуть надати кредит.

Оцінювання умов здійснення банківського кредитування у розрізі видів кредиту полягає в визначенні: валюти кредиту; рівні кредитної ставки та її форми, виді кредитної ставки; умов виплати відсотків; умов погашення основної суми боргу; форми забезпечення, граничного розміру та терміну кредиту.

Валюта кредиту має значення, якщо підприємство здійснює зовнішньоекономічні операції. Визначальною умовою є рівень кредитної ставки. *Форма кредитної ставки* (фіксована або плаваюча) відображає рівень кредитної ставки в період дії кредитних відносин. За видами розрізняють *відсоткову* кредитну ставку (нарощування суми боргу) й *облікову* (дисконтування суми боргу), що впливає на вартість кредиту. Існують три варіанти виплати відсотка: зазначеними у кредитному договорі частинами впродовж кредитного періоду, після закінчення кредитного періоду у повному обсязі та після закінчення кредитного періоду з наданням пільгового періоду. Аналогічними є варіанти погашення основної суми боргу за кредитом.

У процесі переговорів з представниками банківських установ щодо підготовки проекту кредитного договору відбувається приведення умов конкретного кредитного договору відповідно до усереднених умов покупки-продажу кредитних інструментів на фінансовому ринку.

Критерієм ефективності використання банківського кредиту підприємством-позичальником є рівень кредитної ставки з короткострокового банківського кредиту, який має бути нижчим рівня рентабельності господарських операцій, для здійснення яких він залучається, та рівень кредитної ставки з довгострокового банківського кредиту, який має бути нижчим коефіцієнта рентабельності активів.

У табл. 7.1 наведено порядок організації фінансової роботи з залучення банківського кредиту, а також визначено основні акценти в цій роботі, на які мають звертати увагу керівництво підприємства та його фінансові служби [74].

Типовий перелік документів, які надаються банку підприємством-позичальником, надано в табл. 7.2.

Кредитний договір – документ між банком і позичальником, який визначає взаємні права, зобов'язання та економічну відповідальність між банком і підприємством щодо видачі, використання та погашення кредиту.

Організація фінансової роботи з залучення банківського кредиту

Етапи залучення банківського кредиту	Основні питання, на які слід звернути увагу
Попередні переговори з обраним банком	Критерії та умови надання кредиту; діапазон відсоткових ставок; терміни та порядок погашення; перелік документів, які слід подати банку
Рішення про доцільність подальших переговорів з банком	Оцінювання шансів на отримання кредиту; зіставлення з умовами надання кредиту, які пропонуються іншими банками
Рішення зборів власників щодо залучення банківського кредиту	Якщо сума кредиту є значною і це передбачено статутом
Підготовка пакета документів відповідно до переліку банку	Перелік документів устанавлюється кожним банком індивідуально. Формулювання цілей, під які залучається кредит. Особливий акцент – на бізнес-план і прогноз Cash-flow
Передача пакета документів до банку	Дата прийняття банком пакета документів є офіційною датою подання кредитної заявки
Відкриття поточного рахунку в банку (якщо такий рахунок відсутній)	Подається типовий набір документів, необхідних для відкриття рахунку
Фінансово-економічна експертиза діяльності підприємства	Кредитний експерт може вимагати додаткової інформації; перевірка достовірності отриманих даних на місці; створення умов для забезпечення кредитного експерта інформацією
Узгодження величини процентної ставки та інших параметрів кредиту	Інвестор relations; уміння вести переговори
Укладення кредитної угоди	У письмовому вигляді; не потребує нотаріального посвідчення
Моніторинг і контроль	Створення умов для контролю цільового використання коштів з боку працівників банку

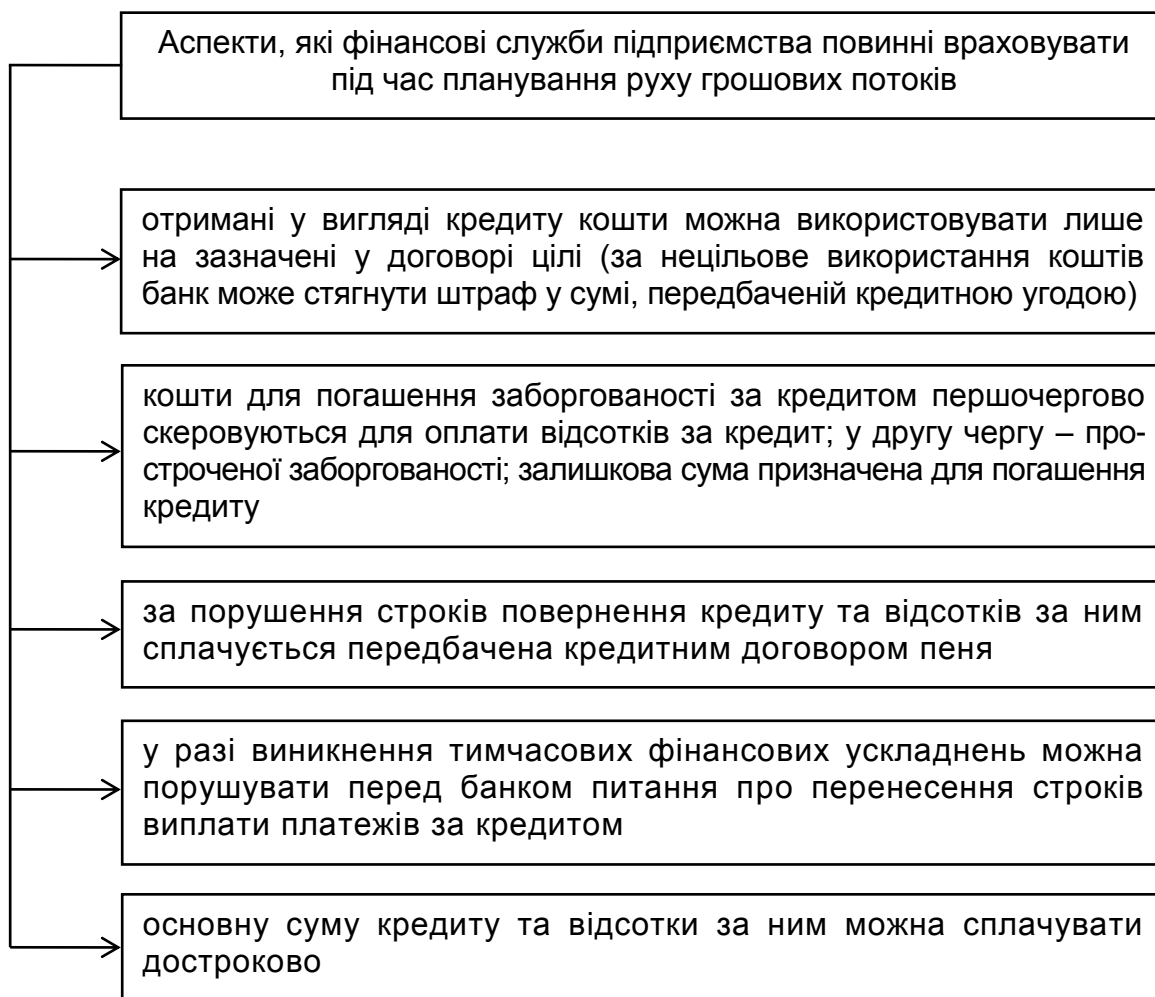
Типовий перелік документів для надання кредиту

№ з/п	Документи	Характеристика
1	Заява про надання кредиту або відкриття кредитної лінії	Складається в довільній формі, але з обов'язковим зазначенням суми кредиту, мети його отримання, терміну користування та виду забезпечення
2	Анкета отримувача кредиту	Інформація про отримувача кредиту
3	Виписки з банків, де відкриті рахунки позичальника	Інформація про обороти на рахунках у банках, де відкриті рахунки позичальника
4	Довідки з усіх банків, де відкриті рахунки позичальника	Інформація про наявність або відсутність заборгованості за кредитами
5	Копії документів, на які необхідний кредит	Копії контрактів, договорів, угод із додатковими угодами, доповненнями, специфікаціями та рахунками-фактурами
6	Копії документів, від яких планується здійснювати погашення кредиту	Копії контрактів, договорів, угод, надходженнями від яких планується здійснювати погашення кредиту
7	Фінансово-економічна інформація	Розгорнутий бізнес-план із описом основних напрямів діяльності позичальника, характеристикою керівників, характеристикою продукції та надаваних послуг; баланси (форма 1) і звіти про фінансові результати (форма 2) позичальника на три попередні звітні дати
8	Документи на предмет застави	Залежно від виду застави

Кредитний договір містить розділи: загальні положення; права й обов'язки позичальника; права та обов'язки банку; відповідальність сторін; порядок погашення суперечок; термін дії договору; юридичні адреси.

Надання кредиту здійснюється шляхом відкриття позичальнику позикового рахунку та перерахування на нього відповідної суми коштів.

Плануючи рух грошових потоків підприємства, фінансові служби мають враховувати певні аспекти (рис. 7.7) [74].

Рис. 7.7. Аспекти, які фінансові служби підприємства мають враховувати в плануванні руху грошових потоків

Умови погашення кредитів впливають на фінансовий стан підприємства. Існують два основні *варіанти погашення кредиту*: повністю після закінчення терміну кредитної умови; поступово, частинами. Нарахування відсотка відбувається на суму непогашеного кредиту.

У сучасних умовах використовуються й інші механізми погашення кредитів, що прописуються у кредитному договорі, – такі, як надання підприємству-позичальнику пільгового періоду кредитування, тобто відстрочення.

Якщо підприємство використовує наданий кредит не за цільовим призначенням, подає до банківської установи недостовірну фінансову звітність, має певні недоліки у веденні бухгалтерського обліку, банківська установа має право достроково стягнути суму основного боргу та нарахованих відсотків.

7.4. Сутність комерційного кредиту, його переваги та недоліки порівняно з банківським кредитом

Комерційний кредит – це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Учасники кредитних відносин за комерційного кредиту регулюють свої господарчі відносини та можуть створювати платіжні засоби у вигляді векселів – зобов'язань боржника сплатити кредитору зазначену суму у визначений термін [56].

Об'єктом комерційного кредиту можуть бути реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги, щодо яких продавцем надається відстрочення платежу [56].

Суб'єктами комерційного кредиту виступають підприємство-продавець – як кредитор та підприємство-покупець – як позичальник.

Використання комерційного кредиту в діяльності підприємства-продавця забезпечує прискорення реалізації виробленої продукції та отримання додаткового прибутку у вигляді позикового відсотка. Підприємство-покупець завдяки використанню комерційного кредиту забезпечує тимчасову економію грошових коштів, мінімізуючи потребу в банківському кредиті.

Основа комерційного кредиту складають **договірні зобов'язання**, які формують умови кредитування. Документально він оформляється *комерційним векселем*. Вексель є цінним папером, який свідчить про зобов'язання боржника сплатити у визначений термін зазначену в векселі суму власнику цінного паперу. Комерційний вексель є гарантією того, що товари, роботи та послуги будуть сплачені. Тобто комерційний вексель засвідчує наявність фінансово-господарських відносин між кредитором і позичальником на основі реальної товарної операції.

Визначальним чинником у проведенні кредитної операції є фінансовий стан контрагентів, оскільки розмір комерційного кредиту залежить, з одного боку, від фінансових можливостей кредитора та можливостей рефінансування тимчасово вилучених з господарського обороту обігових коштів, з іншого – від кредитоспроможності позичальника, тобто здатності погасити заборгованість за векселем. За цих обставин комерційний кредит вважається особливо ризиковим для кредитора [70].

Комерційний кредит є короткостроковим, оскільки він виступає атрибутом товарообміну. Конкретні строки та розмір кредиту залежать від виду та вартості товару, фінансового стану контрагентів і кон'юнктури ринку.

Комерційний кредит допускає взаємозв'язок торгової та кредитної операцій. Закінчення торгової (комерційної) операції співпадає з початком кредитної операції, яка, своєю чергою, буде завершеною з погашенням позичальником заборгованості за кредитом. Особливістю комерційного кредиту є те, що така операція не є головною метою господарської діяльності. Вона супроводжує договори купівлі – продажу, сприяє якнайшвидшій реалізації товарів і оформлюється під час здійснення торгової операції [5].

Комерційний кредит може бути погашений одним із трьох способів (рис. 7.8).

Рис. 7.8. Шляхи погашення комерційного кредиту

Погашення комерційного кредиту, оформленого не за допомогою векселя, здійснюється на умовах, передбачених договором сторін.

Використання комерційного кредиту в практичній діяльності суб'єктів господарювання має певні переваги та недоліки (рис. 7.9) [22].

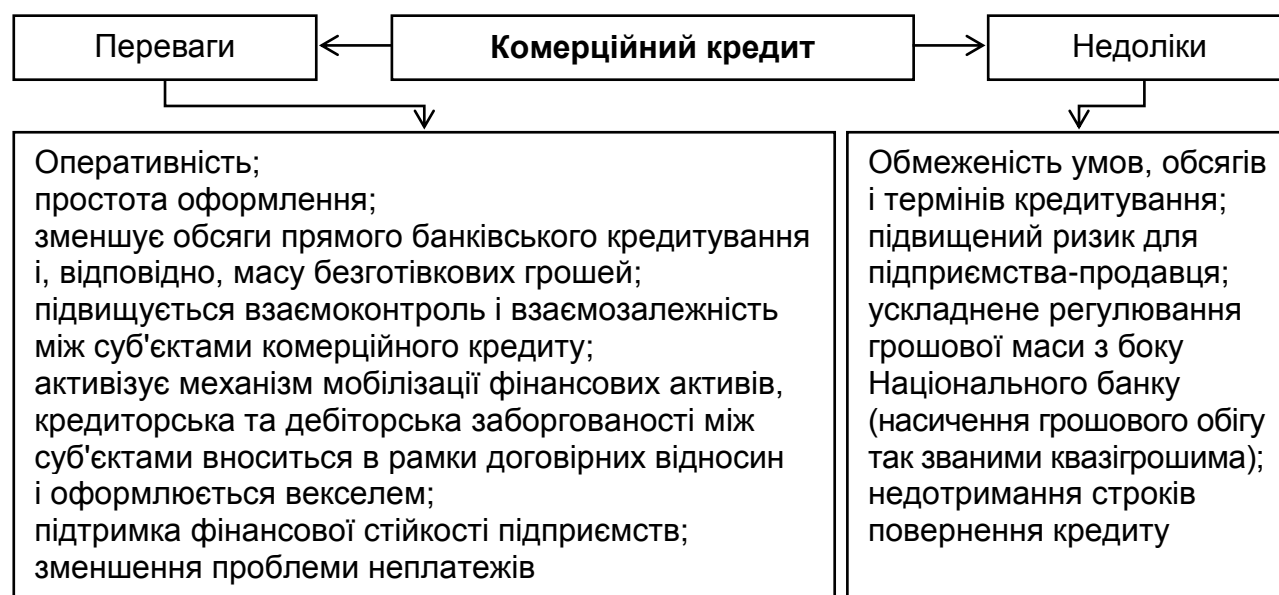

Рис. 7.9. Переваги та недоліки використання комерційного кредиту

Порівняльну характеристику банківського та комерційного кредитів наведено в табл. 7.3 [58].

Таблиця 7.3

**Порівняльна характеристика
банківського та комерційного кредитів**

Ознаки	Банківський кредит	Комерційний кредит
Мета кредиту	Укладення кредитної угоди	Купівля-продаж товарів, прискорення реалізації товарів
Форма надання	Грошова	Товарна
Форма погашення	Грошова	Грошова
Запозичені ресурси	Тимчасово вільні кошти, що акумулюються на банківських рахунках	Ресурси, у процесі кругообігу фондів підприємства
Об'єкт	Позичена вартість	Товар
Строк погашення	Коротко-, середньо- та довгострокове кредитування	Короткострокове кредитування
Суб'єкти	Банк, підприємство, держава	Два підприємства
Плата за кредит	Позиковий відсоток	Надбавка до ціни товару
Рівень відсоткової ставки	Відсоткова ставка є вищою, ніж за комерційним кредитом	Відсоткова ставка є нижчою, ніж за банківським кредитом
Оформлення	Кредитна угода	Договір купівлі-продажу, вексель
Межі	Ширші, перевищують межі комерційного кредиту	Вужчі

Отже, в умовах тимчасової нестачі грошових коштів у покупців підприємство для стимулювання збуту продукції та прив'язки окремих перспективних клієнтів до постачальника може застосувати комерційний кредит.

Література: [5; 22; 23; 36; 40; 43; 53; 56; 58; 62; 63; 70; 71; 74; 81; 94; 96; 101; 104 – 106; 113].

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Визначте сутність кредиту. Охарактеризуйте підходи щодо визначення його сутності.
2. Назвіть причини виникнення кредиту та розвитку кредитних відносин.
3. Надайте характеристику складовим загального кругообігу обігових коштів.
4. Назвіть чинники впливу на індивідуальний кругообіг обороту коштів.
5. Надайте характеристику формам кредиту.
6. Надайте характеристику видам кредиту.
7. Визначте сутність і переваги банківського кредитування.
8. Надайте характеристику принципам банківського кредитування.
9. Надайте характеристику кредитам залежно від ступеня кредитного ризику.
10. Визначте сутність кредитної лінії та надайте характеристику її видам.
11. Назвіть етапи процесу залучення банківського кредиту та надайте їм характеристику.
12. Визначте критерії оцінювання рівня кредитоспроможності позичальників та надайте їм характеристику.
13. Надайте характеристику формам погашення кредиту.
14. Назвіть переваги та недоліки використання комерційного кредиту.

Тестові завдання

1. *Банківський кредит – це економічні відносини, які виникають між:*
  - а) підприємствами;
  - б) банками та підприємствами;
  - в) державою та банками.

2. *До об'єктивних чинників індивідуального кругообігу коштів підприємства належать:*
  - а) галузева належність підприємства;
  - б) рівень організації виробництва;

- в) рівень організації збуту та постачання;
- г) сезонність виробництва.

3. До суб'єктивних чинників індивідуального кругообігу коштів підприємства належать:

- а) сезонність виробництва;
- б) рівень організації збуту та постачання;
- в) характер виробничого процесу;
- г) ступінь розвитку товарного ринку.

4. Індивідуальний підхід до видачі кредиту, встановлення різних умов кредитування передбачає принцип:

- а) цільового використання кредитних ресурсів;
- б) терміновості;
- в) диференційованості;
- г) забезпеченості.

5. Кредити з підвищеним ризиком, із ймовірністю несвоєчасного погашення називають:

- а) стандартними;
- б) субстандартними;
- в) сумнівними;
- г) консорціумними.

6. Термін залучення кредиту товариств з обмеженою відповідальністю визначає:

- а) держава;
- б) банківська установа;
- в) керівна установа;
- г) підприємство самостійно.

7. Контроль за цільовим використанням кредиту здійснюється:

- а) Національним банком;
- б) банківськими установами;
- в) підприємствами;
- г) комісією з цінних паперів.

Практичні завдання

Завдання 7.1. 1 вересня поточного року ТОВ "Лега" отримало кредит на 9 місяців під 28 % річних. Кредитною угодою передбачено погашення суми кредиту в кінці терміну кредитування та щомісячну сплату відсотків. 1 лютого ставку за кредит було знижено на 2 % у зв'язку зі зниженням облікової ставки НБУ. 1 грудня в банк надійшли кошти в сумі 51 тис. грн. Визначте, яку суму сплатило підприємство банківській установі протягом терміну дії угоди кредитування.

Завдання 7.2. У звітному періоді ТОВ "Доліна" відвантажило продукцію загальною вартістю 500 тис. грн. Середній строк погашення дебіторської заборгованості – 55 днів.

Підприємству для придбання сировини потрібні додаткові фінансові ресурси у розмірі 300 тис. грн. Керівництво вирішило звернутися до банку з проханням надати кредит у розмірі 300 тис. грн. Банк запропонував два варіанти отримання коштів:

банк отримує рахунки-фактури за відвантажену продукцію та надає одразу 70 % від суми, а решту коштів перераховує після надходження грошей від покупця з огляду на плату за факторинг – 10 % річних і комісійних банку – 5 %;

банк надає короткостроковий кредит на 4 місяці. Ставка за кредит – 28 % річних.

Який із запропонованих банком варіантів має обрати фінансовий аналітик ТОВ "Доліна"?

Завдання 7.3. ТОВ "Шедевр" планує взяти кредит на суму 4 000 тис. грн терміном на три роки. Як заставу підприємство пропонує такі матеріальні та фінансові активи (у тис. грн): будівля вартістю 36 000, обладнання вартістю 180 та дев'ятимісячні облігації внутрішньої державної позики на суму 500. Визначте, які форми застави прийме банк і чи вистачить їх для надання кредиту, якщо відсоток за кредит становитиме 27 %; норма амортизації на будівлю – 10 % на рік; норма амортизації на обладнання – 20 % на рік. Складіть графік виплати боргу та погашення відсотків, якщо кредит буде виданий однією сумою та погашений щоквартально рівними частками.

Розділ 8

Фінансове відтворення основних засобів підприємства

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо фінансового відтворення основних засобів підприємства.

Основні питання

- 8.1. Сутність основних засобів та їх відтворення.
- 8.2. Знос і амортизація основних засобів.
- 8.3. Показники стану та використання основних засобів.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності основних засобів підприємства; методів, що використовуються для оцінювання основних засобів; методів нарахування амортизації основних засобів підприємства; показників, що характеризують ефективність використання основних засобів;

уміння: визначати види та ступінь зносу основних засобів підприємства; здійснювати амортизаційні нарахування; застосовувати методи нарахування амортизації; визначати джерела фінансування капітальних вкладень і ремонту основних засобів; давати оцінку ефективності використання основних виробничих засобів підприємства;

комунікації: здатність визначати джерела фінансування капітальних вкладень; здатність до формування амортизаційної політики підприємства та нарахування амортизації; здатність до оцінювання ефективності формування і використання основних засобів підприємства;

автономність і відповідальність: відповідати за коректність і адекватність амортизаційних нарахувань на основні засоби підприємства, оцінки стану та використання основних фондів підприємства, формування джерел фінансового забезпечення для відтворення основних засобів; відповідати за коректність і адекватність зробленої оцінки стану та використання основних засобів підприємства.

Ключові терміни: основні засоби, амортизація, знос, просте та розширене відтворення основних засобів, капітальні вкладення.

8.1. Сутність основних засобів та їх відтворення

Основні засоби формують матеріально-технічну базу підприємства, отже, є невід'ємною складовою діяльності будь-якого підприємства. Вони визначають масштаби, напрями розвитку, стратегічні можливості діяльності підприємства.

Поняття "основні засоби" розкривається у нормативно-правових актах України. Так у Положенні (стандарти) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби" [102] зазначено, що **основними засобами** є матеріальні активи суб'єкта господарювання, що утримуються для використання у виробничому процесі, загальній діяльності підприємства або в процесі постачання товарів чи надання послуг, а також у процесі надання в оренду або для адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк експлуатації яких є більшим за один рік (операційний цикл довший за рік).

Відповідно до П(С)БО 7 "Основні засоби" **одиницею обліку основних засобів** є об'єкт основних засобів.

Під **об'єктом основних засобів** слід розуміти, згідно з П(С)БО, певний пристрій з комплектом приладдя або окремих конструктивно відокремлений предмет, який має використовуватися для виконання самостійних функцій. Також до об'єкта основних засобів відносять комплекс предметів конкретного або розмеженого призначення, для обслуговування яких застосовують загальні приладдя, пристосування (можливо єдиний фундамент), що сприяє виконанню кожним предметом своїх функцій; набір предметів виконує роботу лише в складі комплексу, що повністю відповідає визначенню основних засобів суб'єкта підприємництва [102].

У Податковому кодексі України [105] **основні засоби** розглядаються як матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 6 000 грн; невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 6 000 грн і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом та очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення

в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл довший за рік). Класифікацію основних засобів надано на рис. 8.1.

Рис. 8.1. Класифікацію основних засобів підприємства

Власні основні засоби – це засоби, що належать безпосередньо підприємству на правах власності. Джерелами їхнього утворення є внески в зареєстрований капітал, цільові надходження, заборгованість перед постачальниками, цільове фінансування та ін. Основні засоби, які не є власністю суб'єкта господарювання, однак використовуються ним називають *орендованими*. Зазначимо, що ті самі основні засоби, з метою запобігання подвійного обліку орендодавці й орендарі обліковують на різних

рахунках. Так, орендовані основні засоби у орендодавця обліковуються на балансовому рахунку, а у орендаря – на позабалансовому [41].

Діючі основні засоби – це засоби, що знаходяться в експлуатації, тимчасово не використовуються або здані в оренду на договірних засадах. *Недіючі основні засоби* – це засоби в резерві (на складі).

Виробничі основні засоби: формують знаряддя праці, які використовуються для впливу працівника на предмет праці, або є необхідними для здійснення процесу виробництва та реалізації (торгівлі, заготівель, виробництва та інші матеріальні умови); багаторазово беруть участь у виробничих циклах, що формують виробничий процес взагалі або сприяють його здійсненню; поступово зношуються, переносячи свою вартість на кінцевий продукт і не змінюючи своєї натуральної форми [116].

Невиробничі основні засоби формують засоби, що не використовують у виробничо-господарській діяльності підприємства; вони призначені для обслуговування потреб соціально-культурного призначення.

Активна частина основних засобів – це засоби, які безпосередньо впливають на предмети праці (машини, обладнання, устаткування, інструменти, транспортні засоби). *Пасивна частина основних засобів* – це засоби, які забезпечують процес виробництва (будівлі, споруди, передавальні пристрої).

У науково-практичній літературі зустрічається два основних підходи до визначення основних засобів підприємства: основні фонди та основні засоби.

Порівняння цих двох визначень показує, що вони не є тотожними та мають різну економічно сутність. У зв'язку з цим необхідно погодитися з думкою К. О. Утенкової [77], що термін "основні засоби" доцільно використовувати щодо майна та матеріальних цінностей, а "основні фонди" – відносно джерел утворення майна.

Відтворення основних засобів – це процес безперервного поновлення основних засобів через фізичний знос або так зване "моральне" старіння, спричинене науково-технічним прогресом, до настання повного фізичного спрацювання. Воно притаманне переважно знаряддям праці та транспортним засобам. Розрізняють два *види відтворення основних засобів*: *просте* та *розширене* (рис. 8.2).

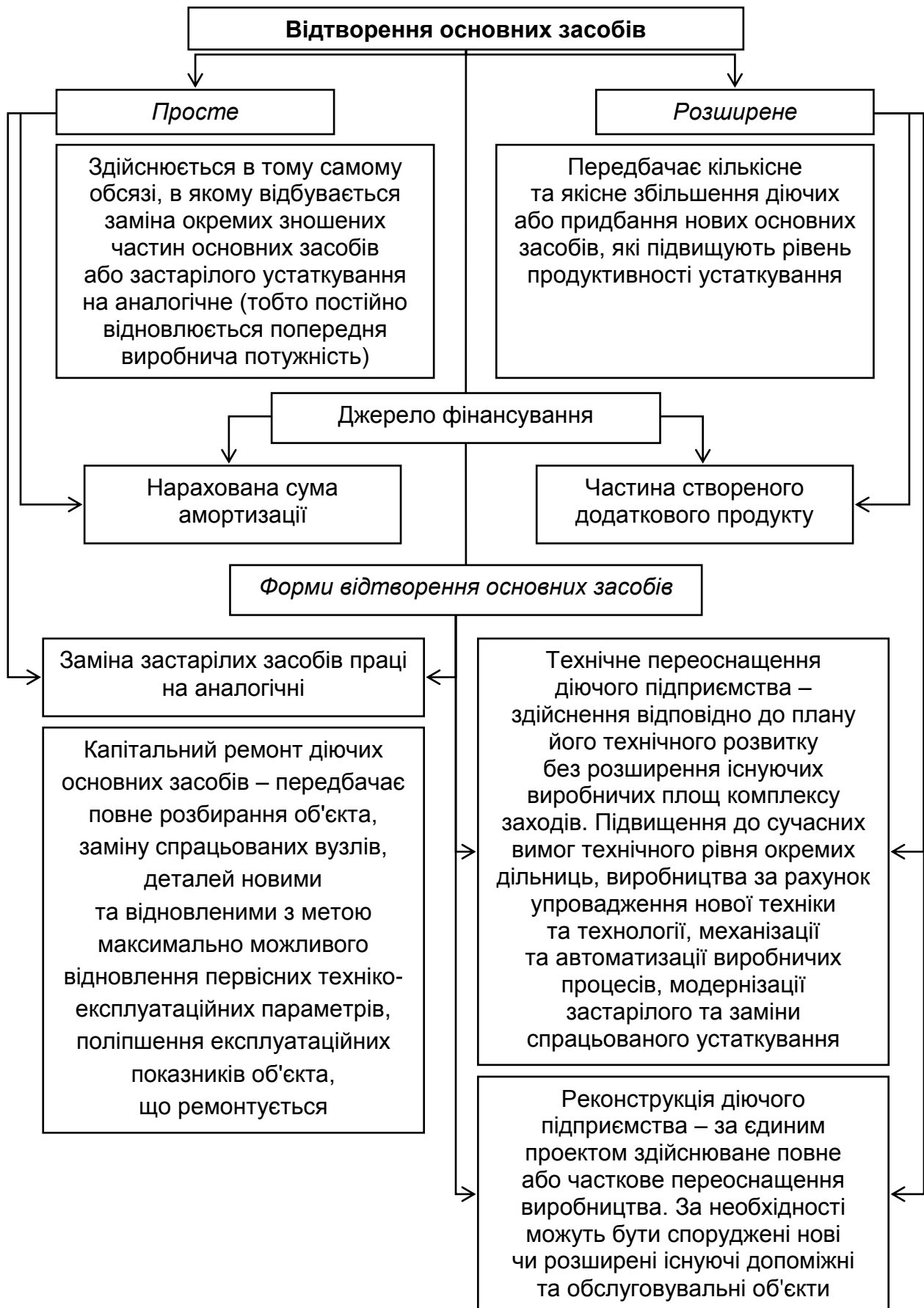

Рис. 8.2. Відтворення основних засобів [81]

Слід розрізняти два **типи відтворення основних засобів** – *екстенсивне* та *інтенсивне*. Основою такого поділу є положення про розширене відтворення К. Маркса, який зазначав, що "через відомі проміжки часу здійснюється ... відтворення в розширеному масштабі: розширеному екстенсивно, якщо розширюється тільки поле виробництва; розширеному інтенсивно, якщо застосовуються більш ефективні засоби виробництва" [44, с. 193]. Процес відтворення основних засобів подано на рис. 8.3.

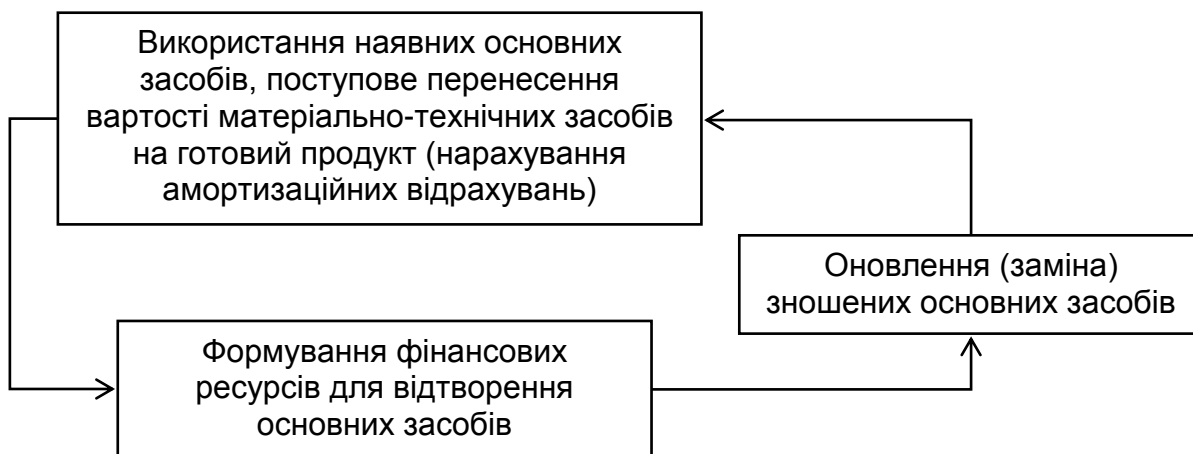

Рис. 8.3. Процес відтворення основних засобів підприємства

Характерні ознаки відтворення основних виробничих засобів як процесу схематизовані на рис. 8.4 [81].

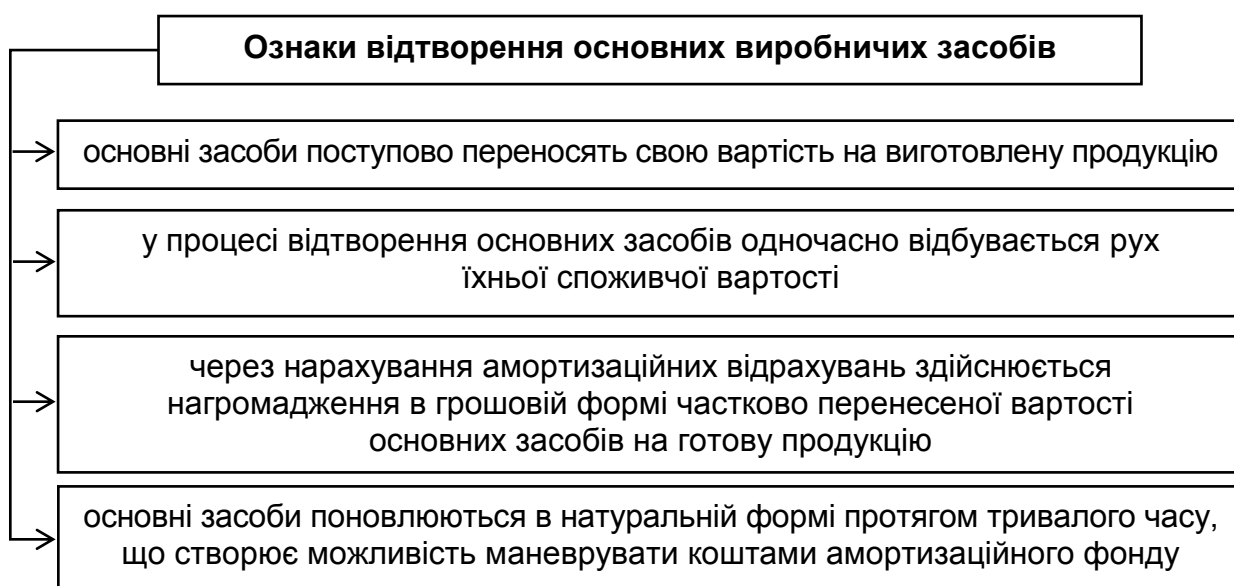

Рис. 8.4. Ознаки відтворення основних виробничих засобів

Процес відтворення основних засобів потребує значного фінансового забезпечення. *Фінансування процесу відтворення основних засобів підприємств* – це система фінансових відносин, що включає пошук, залучення, формування та систематичне вкладання фінансових ресурсів у підтримку потужностей, кількісне збільшення та якісне поліпшення основних засобів [116].

Серед джерел фінансового забезпечення відтворення основних засобів виділяють: власні та прирівняні до них фінансові ресурси; залучені ззовні фінансові ресурси; позичені фінансові ресурси.

До *власних фінансових ресурсів*, що забезпечуються із внутрішніх джерел, належать: прибуток підприємства, амортизаційні відрахування, кошти від реалізації основних засобів. До власних фінансових ресурсів, що забезпечуються із зовнішніх джерел належать: кошти від емісії акцій, кошти, залучені внаслідок створення спільних підприємств, кошти від безкоштовно отриманих основних засобів.

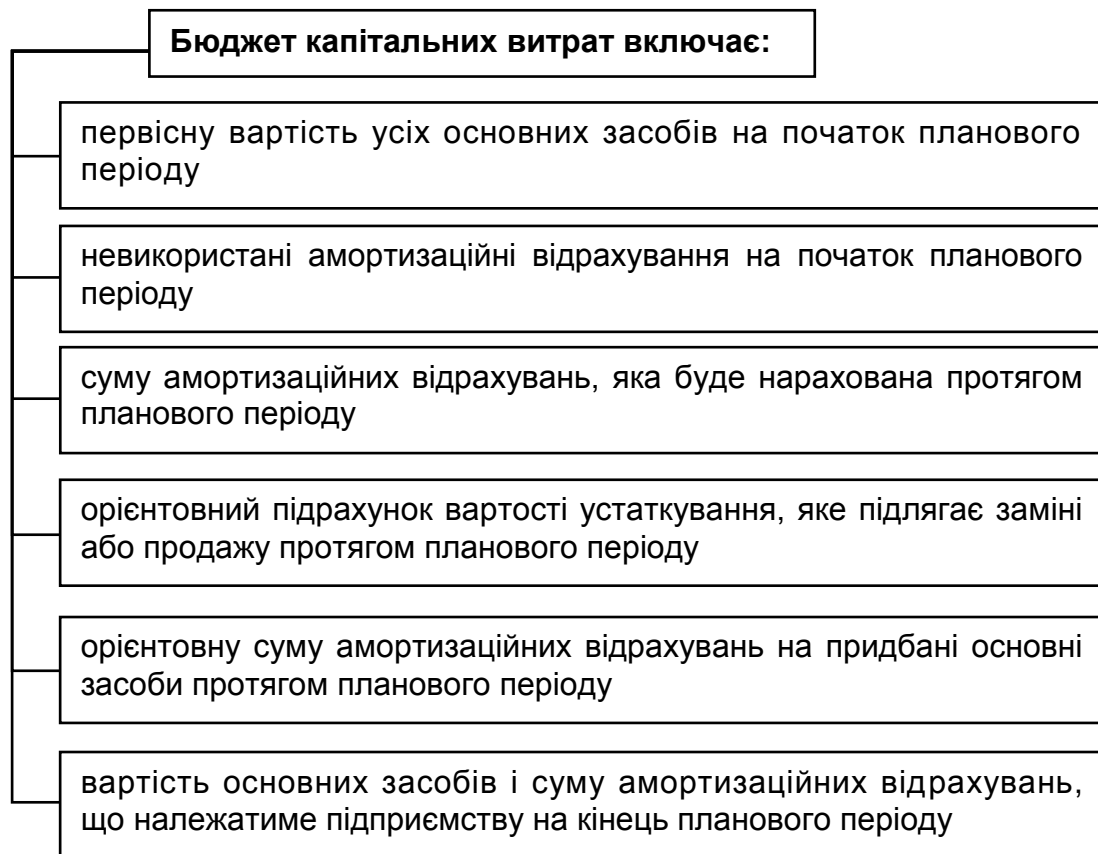
До *залучених ззовні фінансових ресурсів* належать: дотування, спонсорство, інвестиційний податковий кредит, безвідсотковий кредит, придбання пакету акцій, кошти, залучені від корпоратизації.

До *позичених фінансових ресурсів* належать: банківський кредит, форфейтинг; іпотечний, державний та іноземний кредити; облігаційні позики, лізинг, оренда тощо.

Найбільш розповсюдженими джерелами фінансового забезпечення відтворення основних засобів є: чистий прибуток, довгострокові кредити банків, іноземні інвестиції, амортизаційні відрахування, лізинг.

Відновлення основних засобів на діючих підприємствах здійснюється за рахунок капітальних вкладень. **Капітальні вкладення** як фінансовий ресурс відтворення основних засобів – це сукупність витрат на створення нових або реконструкцію чи технічне переозброєння діючих основних засобів. Капітальні вкладення використовують для здійснення і простого, і розширеного відтворення основних засобів.

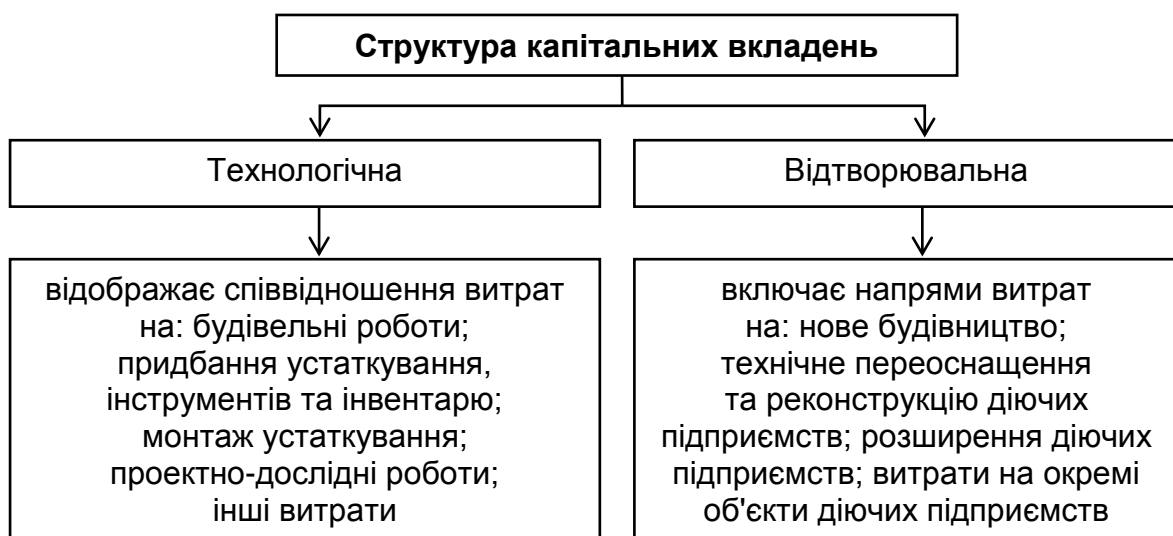
Суб'єкти підприємства для формування планових витрат на капітальні вкладення складають бюджет капітальних витрат (рис. 8.5) [81].

Рис. 8.5. Складові бюджету капітальних витрат

На підставі бюджету капітальних витрат ухвалюють рішення щодо здійснення капітальних вкладень.

Під час формування складових бюджету капітальних вкладень підприємства необхідно враховувати їх структуру. Розрізняють технологічну та відтворювальну структури капітальних вкладень (рис. 8.6) [1; 81].

Рис. 8.6. Структура капітальних вкладень

8.2. Знос і амортизація основних засобів

Основні засоби (надалі – ОЗ) в процесі експлуатації втрачають свої корисні властивості, тобто підлягають фізичному та моральному зносу як у процесі їх використання, так і за їх бездіяльності.

Під **фізичним зносом** розуміють поступову втрату споживчої вартості основними засобами в процесі їх експлуатації.

Моральний знос – це втрата споживчої вартості основними засобами внаслідок створення нових, більш ефективних.

На рівень як фізичного, так і морального зносу основних засобів в процесі їхнього використання впливають певні чинники (рис. 8.7) [76].

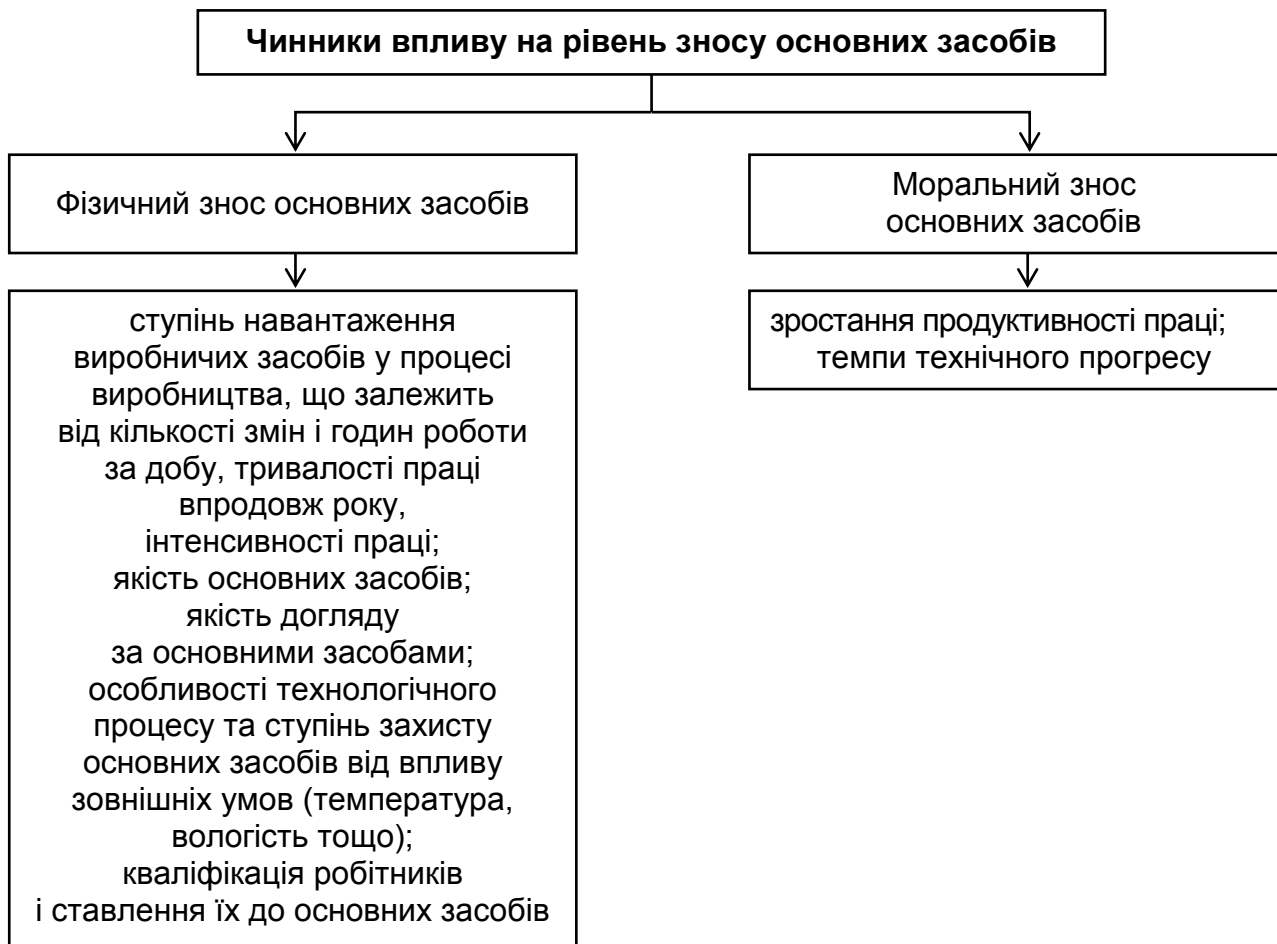

Рис. 8.7. Чинники, які можуть впливати на розміри зносу основних засобів

Для заміщення фізично та морально зношених основних засобів підприємства здійснюють відрахування грошових сум відповідно до ступеня зносу, тобто **амортизаційні відрахування**. Вони використовуються для повного відтворення зношених основних фондів, а також для їх часткового відшкодування.

У П(с)БО 7 "Основні засоби" **амортизація** визначається як систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом терміну їх корисного використання (експлуатації) [102].

Згідно з нормами Податкового кодексу поняття амортизації вживається у такому значенні: це систематичний розподіл вартості ОЗ, інших амортизованих необоротних і нематеріальних активів протягом терміну їх корисного використання (експлуатації) [105].

Термін корисного використання – це очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством/установою або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством/установою обсяг продукції (робіт, послуг) [102]. Податковим кодексом визначено класифікацію основних засобів підприємства, відповідно до якої встановлено мінімально допустимі терміни корисного використання основних засобів (від 2 до 20 років) (рис. 8.8).

Основні засоби функціонують протягом тривалого часу та переносять свою вартість на виготовлену продукцію (надані послуги, виконані роботи) частинами, зберігаючи свою майнову вартість; тому вони мають різні види грошової оцінки.

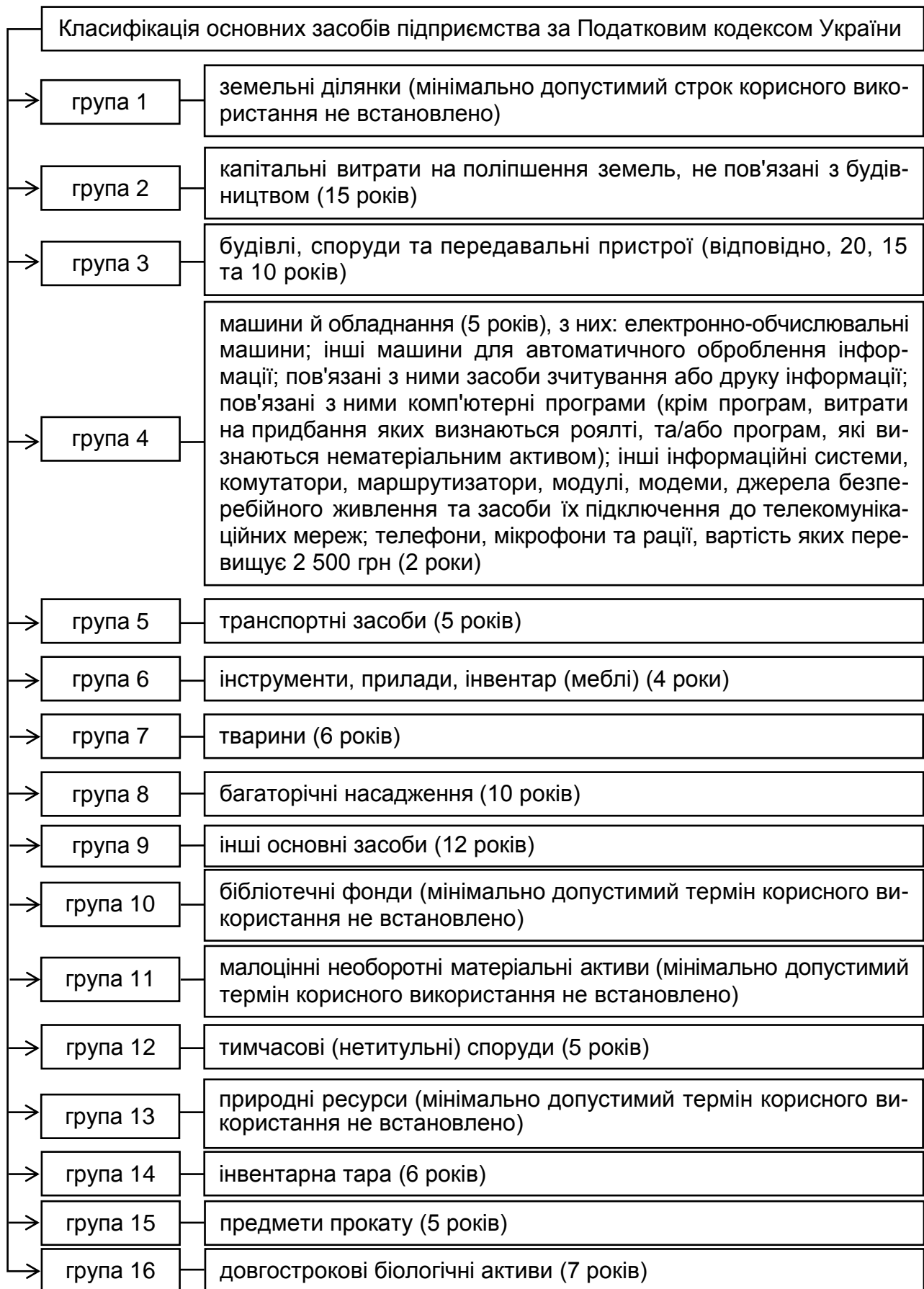

Рис. 8.8. Класифікація основних засобів підприємства згідно з Податковим кодексом України

П(с)БО 7 визначено види грошової оцінки основних засобів (рис. 8.9) [102].

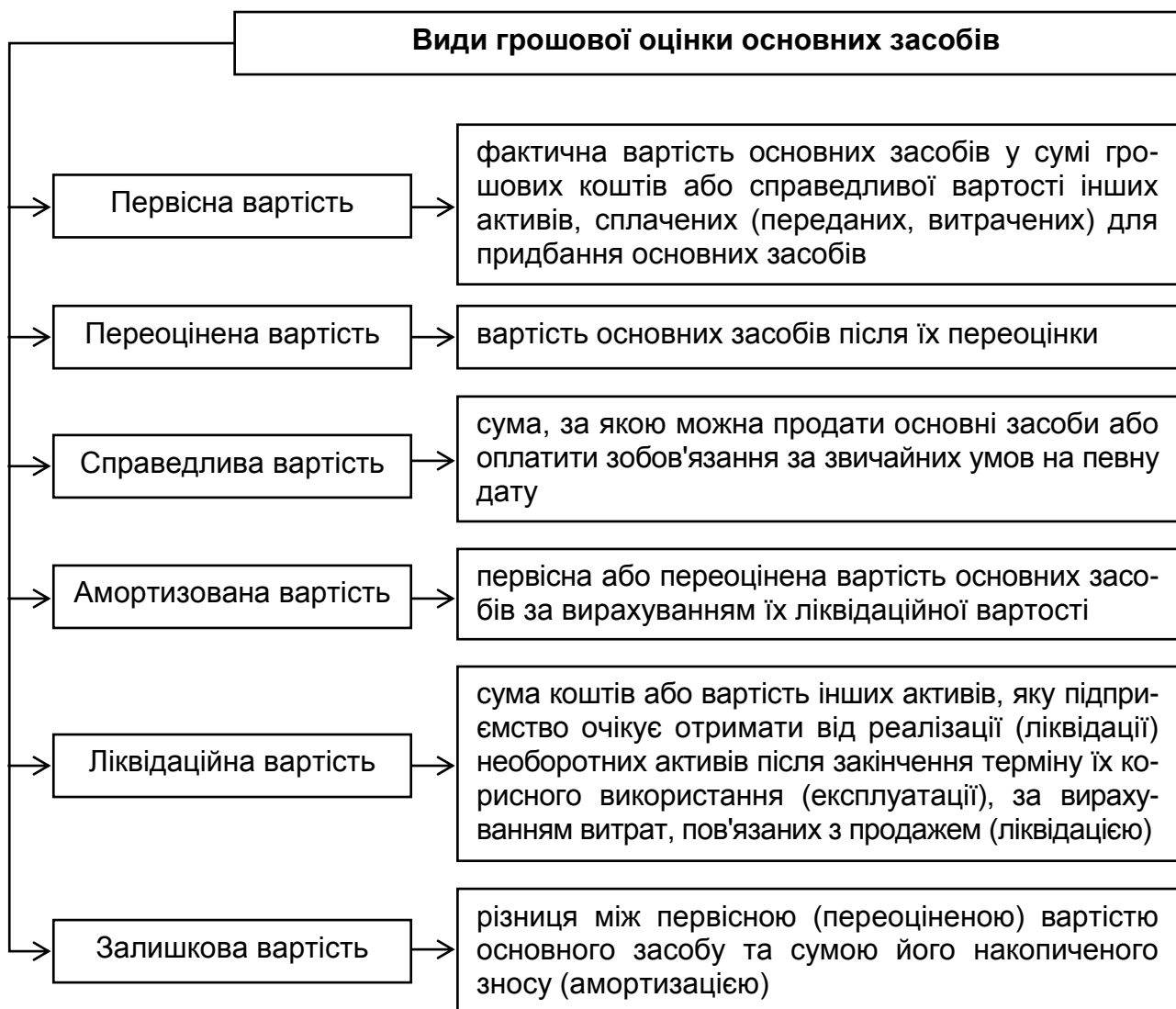

Рис. 8.9. Види грошової оцінки основних засобів підприємства

Згідно з п. 26 ПБО 7 "Основні засоби" [102] амортизаційні нарахування основних засобів підприємства (крім інших необоротних активів) здійснюється на основі застосування таких методів: прямолінійного; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивного; виробничого.

Згідно з *прямолінійним методом* нарахування амортизації річна її сума визначається шляхом розподілу амортизованої вартості на термін корисного використання основного засобу [102]:

$$A = B_a / T, \quad (8.1)$$

де A – річна сума амортизаційних відрахувань, тис. грн;

V_a – амортизована вартість певного основного засобу, тис. грн;
 T – термін корисного використання певного основного засобу, роки.

Перевагою методу є досить простий розрахунок амортизації. Однак метод не враховує, що максимальна віддача обладнання припадає на перші роки експлуатації, а в останні роки вимагає більших витрат на обслуговування і ремонт. Тому цей метод доцільно використовувати для нарахування амортизації будинків і споруд.

Метод зменшення залишкової вартості нарахування амортизації передбачає визначення річної суми амортизаційних відрахувань як добутку залишкової вартості об'єкта основних засобів на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) за цим методом розраховується як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта з відношення ліквідаційної вартості об'єкта основних засобів на його первісну вартість [102]:

$$A = V_3 \times \left(1 - \sqrt[T]{\frac{V_n}{V_p}} \right), \quad (8.2)$$

де V_3 – залишкова вартість основного засобу, тис. грн;
 V_n – ліквідаційна вартість основного засобу, тис. грн;
 V_p – первісна вартість основного засобу, тис. грн.

Цей метод враховує, що впродовж перших років експлуатації об'єкт основних засобів використовуються більш інтенсивно, тому в перші роки експлуатації амортизація нараховується в більшій сумі, що є логічно обґрунтованим.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості нарахування амортизації передбачає, що річна сума амортизації об'єкта основних засобів визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації у відсотках. Річна норма амортизації обчислюється виходячи із терміну корисного використання об'єкта та подвоюється. Формула матиме такий вигляд [102]:

$$A = V_3 (V_n) \times A_n, \quad (8.3)$$

де A_n – норма амортизації.

$$A_n = \left(1 - \sqrt[n]{\frac{B_n}{B_0}} \right) \times 100 \% . \quad (8.4)$$

Цей метод також забезпечує накопичення значної суми грошових коштів упродовж перших років експлуатації основного засобу.

Згідно з *кумулятивним методом* річна сума амортизації об'єкта основних засобів розраховується як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта [102]:

$$A = B_a \times K, \quad (8.5)$$

де K – кумулятивний коефіцієнт.

Кумулятивний коефіцієнт тут розраховується шляхом віднесення кількості років, що залишаються до завершення терміну корисного використання об'єкта основних засобів, до суми кількості років його корисного використання:

$$K = K_T / Ч, \quad (8.6)$$

де K_T – кількість років, що залишилися до закінчення терміну корисного використання;

$Ч$ – сума числа років корисного використання.

Наприклад, якщо термін корисного використання об'єкта основних засобів складає три роки, то показник суми числа років корисного використання основного засобу ($Ч$) розраховується як $1 + 2 + 3 = 6$. Цей метод також дозволяє проводити нарахування амортизації переважно у перші роки експлуатації основного засобу.

Виробничий метод нарахування амортизації передбачає, що місячна сума амортизаційних відрахувань розраховується як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) і виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації розраховується як відношення вартості основних засобів, яка амортизується, до загального обсягу очікуваного розміру випуску продукції (надання послуг, виконання робіт), з використанням об'єкта основних засобів [102]:

$$A = OB_m \times (B_n - B_0) / OB_n, \quad (8.7)$$

де OB_m – фактичний місячний обсяг продукції (робіт, послуг), тис. грн;

OB_n – передбачуваний обсяг виробництва з використанням амортизованого обладнання, тис. грн.

Використання цього методу є обґрунтованим для об'єктів, що безпосередньо зайняті у процесі виробництва.

Відповідно до чинного законодавства, Підприємство може самостійно обирати метод нарахування амортизації, фіксуючи його в наказі про облікову політику. Суттєвим аспектом процесу є те, що для різних груп основних засобів підприємствам законодавчо надано можливості використання різних методів амортизації.

Відповідно до Податкового Кодексу України [105] нарахування амортизації об'єкта основних засобів здійснюється впродовж усього терміну його експлуатації. Термін фіксується в наказі з одночасним визнанням цього об'єкта активом, тобто під час зарахування його на баланс підприємства. Його дія призупиняється на період виводу об'єкта з експлуатації (для добудови, реконструкції, дообладнання, модернізації, консервації та інших причин) на підставі документів про виведення цих об'єктів основних засобів з експлуатації. Нараховані суми амортизаційних відрахувань об'єктів основних засобів не підлягають вилученню з бюджету, не можуть бути базою для нарахування податків і зборів. Нарахування амортизації з метою оподаткування здійснюється підприємством за методом, визначеним наказом про облікову політику для складання фінансової звітності, та може переглядатися в разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання [105].

Нарахування амортизації проводиться щомісячно впродовж терміну експлуатації об'єкта основних засобів. Цей процес починається з місяця, наступного за місяцем, у якому основний засіб введено в експлуатацію. Починаючи з місяця, що йде за місяцем вибуття об'єкта основних засобів, переведення його на реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання, консервацію, нарахування амортизації припиняється [102].

8.3. Показники стану та використання основних засобів

Важливим чинником розширення виробництва продукції підприємства, підвищення ефективності діяльності, забезпечення стійких конкурентних позицій є забезпечення належного стану й ефективності використання основних засобів підприємства. Для забезпечення конкурентоспроможності

підприємства й отримання необхідної величини прибутку необхідно здійснювати постійний аналіз ефективності використання основних засобів і досліджувати чинники, які впливають на цю зміну.

Показники стану й ефективності використання основних засобів можна об'єднати в три групи, які характеризують [80; 95; 105]:

забезпечення підприємства основними засобами;

стан основних засобів підприємства;

ефективність використання основних засобів (рис. 8.10).

Рис. 8.10. Показники стану й ефективності використання основних засобів підприємства

Розглянемо першу групу показників. Перший показник, що характеризує рівень вартості (або скільки було використано) основних засобів підприємства для виробництва одиниці продукції, – це *фондомісткість*.

Фондомісткість основних засобів є величиною, зворотною до фондovіддачі, що за нормальних умов повинна мати тенденцію до збільшення.

Забезпеченість основними виробничими засобами персоналу підприємства визначається рівнем *фондоозброєності*. Тенденція до збільшення рівня показника фондоозброєності є позитивним показником функціонування підприємства.

Коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні показує питому вагу залишкової вартості основних засобів у загальній вартості майна суб'єкта підприємництва. У ситуації, якщо коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства має критичне значення (0,2 – 0,3), можна стверджувати, що реальний виробничий потенціал підприємства низький і керівництву необхідно ухвалювати рішення щодо виправлення становища.

Наступна група – це показники, що характеризують стан основних засобів підприємства.

Коефіцієнт зносу основних засобів підприємства визначає ту частину їх вартості, яка перенесена на готову продукцію, тобто списана на витрати діяльності підприємства в попередніх періодах. Розраховується відношенням зносу (суми амортизації за весь термін експлуатації) основних засобів до первісної (або переоціненої) їх вартості на ту ж дату [25; 38].

Коефіцієнт придатності основних засобів показує, яка частина вартості основних засобів не перенесена на готову продукцію (придатна для експлуатації); є зворотнім показником до коефіцієнта зносу. Розраховується відношенням залишкової вартості основних засобів на певну дату до їх первісної (переоціненої) вартості на ту ж дату [25; 38].

Коефіцієнт оновлення основних засобів характеризує інтенсивність введення в дію нових основних засобів. Він показує частку введених основних засобів за визначений період у загальній вартості основних засобів на кінець звітного періоду [25; 38].

Коефіцієнт вибуття основних засобів характеризує рівень інтенсивності їх вибуття зі сфери виробництва. Коефіцієнти вибуття та придатності якнайтісніше залежать від темпів оновлення основних засобів: що більше коефіцієнт вибуття наближається до коефіцієнта оновлення, то нижчим є рівень зносу основних засобів і кращим їх технічний стан [25; 38].

Коефіцієнт приросту основних засобів характеризує рівень приросту основних засобів або окремих його груп за певний період [89; 90].

Абсолютним показником ефективності використання основних засобів є *сума прибутку на одну гривню основних засобів*.

Показник рентабельності основних засобів показує, який розмір прибутку отримують з кожної гривні основних засобів.

Фондовіддача (коефіцієнт оборотності основних засобів) показує розмір реалізованої продукції, яка припадає на одиницю основних засобів. Низький рівень фондовіддачі свідчить або про недостатній обсяг реалізації, або про надто високий рівень вкладень у ці види активів.

Формалізований розрахунок охарактеризованих вище показників забезпечення стану й ефективності використання основних засобів, їхню характеристику та позитивні тенденції змін наведено в табл. 8.1 [25; 38; 81].

Таблиця 8.1

Показники стану та ефективності використання основних засобів

Показники	Формула розрахунку	Характеристика	Позитивна тенденція змін
1	2	3	4
<i>Показники, які характеризують забезпеченість підприємства основними засобами</i>			
Фондомісткість	Середньорічна вартість основних виробничих засобів / / Вартість виробленої продукції	Характеризує забезпеченість підприємства основними засобами	Збільшення
Фондоозброєність	Середньорічна вартість основних виробничих засобів / / Середньооблікова чисельність працівників	Показує, скільки основних засобів припадає на одного працівника	Збільшення
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні підприємства	Залишкова вартість основних виробничих засобів / Вартість майна підприємства	Відображає питому вагу залишкової вартості основних засобів у загальній вартості майна підприємства	Збільшення

1	2	3	4
<i>Показники, які характеризують стан основних виробничих засобів</i>			
Коефіцієнт зносу основних засобів	Сума зносу основних виробничих засобів / / Середньорічна вартість основних виробничих засобів	Показує ступінь зносу основних засобів	Зниження
Коефіцієнт придатності основних засобів	1 – Коефіцієнт зносу основних виробничих засобів	Відображає частину основних засобів, придатну до експлуатації	Збільшення
Коефіцієнт оновлення основних засобів	Вартість введених основних виробничих засобів / / Середньорічна вартість основних виробничих засобів	Показує частку введених основних засобів у їх загальній вартості	Збільшення
Коефіцієнт вибуття основних засобів	Вартість введених основних виробничих засобів / / Середньорічна вартість основних виробничих засобів	Характеризує інтенсивність вибуття основних засобів	Зниження
Коефіцієнт приросту основних засобів	(Вартість уведених основних виробничих засобів – Вартість введених основних виробничих засобів) / / Середньорічна вартість основних виробничих засобів	Показує ступінь збільшення основних засобів у звітному періоді проти минулого періоду	Збільшення
<i>Показники, які характеризують ефективність використання основних засобів</i>			
Фондовіддача	Вартість виробленої продукції / Балансова вартість основних виробничих засобів	Характеризує ефективність використання основних засобів. Відображає суму виробленої продукції на одну гривню основних засобів	Збільшення

1	2	3	4
Рентабельність основних засобів	Прибуток підприємства / / Середньорічна вартість основних виробничих засобів × × 100 %	Визначає ступінь використання основних засобів	Збільшення
Абсолютна сума прибутку на одну гривню основних засобів	Сума прибутку / / Середньорічна вартість ОПФ	Відображає рівень окупності використаних у виробництві основних виробничих засобів	Збільшення

Розрізняють дві форми оновлення основних фондів – екстенсивну та інтенсивну. *Екстенсивне оновлення* характеризує темпи збільшення обсягу експлуатованих основних фондів. *Інтенсивне оновлення* передбачає заміну діючих основних фондів новими, більш ефективними. Проте процес виведення з експлуатації застарілих і спрацьованих основних фондів не можна ототожнювати з інтенсивним оновленням діючих засобів праці. Реальний господарський оборот охоплює не лише введення в дію нових і виведення з експлуатації спрацьованих фондів, а і передавання певної їхньої частини з балансу одного підприємства на баланс іншого [24].

Література: [24; 25; 38; 41; 44; 76; 77; 81; 95; 105; 116; 119].

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Визначте сутність основних засобів.
2. Надайте характеристику основним засобам за приналежністю, за призначенням, за використанням, залежно від впливу на процес виробництва.
3. У чому полягає відмінність між основними фондами й основними засобами?

4. Що слід розуміти під відтворенням основних засобів? Надайте характеристику видам відтворення.

5. Охарактеризуйте джерела фінансового забезпечення відтворення основних засобів.

6. Розкрийте сутність бюджету капітальних витрат. Яку інформацію він відображає?

7. Визначте сутність зносу основних засобів і надайте характеристику його видам.

8. Надайте характеристику видам грошової оцінки основних засобів.

9. Визначте сутність амортизації та надайте характеристику методам нарахування амортизації.

10. Надайте характеристику показникам стану й ефективності використання основних засобів підприємства.

Тестові завдання

1. Розподіл основних фондів на активну та пасивну частини відбувається за ознакою:

- а) цільового призначення;
- б) рівня рентабельності;
- в) методу використання;
- г) характеру участі у виробничих процесах.

2. До пасивної частини основних виробничих фондів відносять:

- а) устаткування, силові та робочі машини, вимірювальні прилади та техніка;
- б) будівлі, споруди, інвентар;
- в) машини, споруди, транспортні засоби, збутові мережі;
- г) незавершене виробництво, машини, транспортні засоби.

3. Активну частину основних виробничих фондів формують:

- а) будівлі, споруди, інвентар;
- б) машини, устаткування, передавальні пристрої;
- в) будівлі, споруди, незавершене виробництво, готова продукція;
- г) сукупні запаси, незавершене виробництво, машини, транспортні засоби.

4. Під фізичним зносом основних фондів розуміють:

- а) постійну втрату основними фондами своєї первісної вартості в процесі виробництва;
- б) зменшення вартості машин і устаткування в результаті впровадження нових ефективних їх видів;
- в) процес перенесення вартості основних фондів на собівартість виготовленої продукції;
- г) постійну втрату основними фондами своєї первісної вартості, що відбувається з ними в процесі виробництва чи їх бездіяльності.

5. Норма амортизації показує:

- а) кошти на відтворення основних фондів;
- б) відношення залишкової вартості основних засобів до первісної;
- в) первісну вартість основних засобів;
- г) частку балансової вартості основних фондів, що щорічно переноситься на створену продукцію.

6. Прискорена амортизація означає:

- а) засіб формування процесу накопичення капіталу, прискорення оновлення та модернізації машин і устаткування з метою підвищення конкурентоспроможності на світових ринках;
- б) начислення амортизації відповідно до норм амортизації рівномірно, протягом нормативного строку служби;
- в) начислення амортизації за сумою цифр числа років експлуатації основних фондів;
- г) начислення амортизації на підставі залишкової вартості.

7. Ефективність використання основних засобів визначається:

- а) фондоддачею та фондоємністю;
- б) коефіцієнтом оновлення та коефіцієнтом вибуття;
- в) коефіцієнтом інтенсивного використання основних фондів;
- г) коефіцієнтом екстенсивного використання основних фондів.

8. Просте відтворення здійснюється у формі:

- а) реконструкції, технічного переоснащення, модернізації устаткування;
- б) будівництва нового підприємства та розширення діючого;

- в) заміни застарілих частин основних засобів;
- г) капітального ремонту.

Практичні завдання

Завдання 8.1. Підприємство має основні засоби, первинна вартість яких становить 80 млн грн. Упродовж року в дію введено устаткування на суму 6 млн грн і виведено з експлуатації обладнання на суму 4 млн грн. На початок року знос основних засобів становив 30 %. Річна норма амортизації – 10 %. Визначте: первинну вартість основних фондів на кінець року; суму амортизації за рік і залишкову вартість основних фондів на кінець року.

Завдання 8.2. Обчисліть показники використання основних засобів ТОВ "Ромашка", коефіцієнт зносу основних фондів на кінець року (у млн грн), якщо відомо, що первісна вартість основних засобів на початок року становила 20, на кінець року – 24,2, залишкова вартість основних фондів на кінець року – 22,6. За звітний період виручка від реалізації продукції становила 50 млн грн, чисельність робітників у максимально тривалій зміні – 3 200 осіб.

Завдання 8.3. Початкова вартість складових основних засобів ТОВ "Ластівочка" така (у тис. грн): будівлі – 500, споруди – 42, передавальні пристрої – 30, машини й устаткування – 964, транспортні засоби – 60, інструмент – 90, виробничий інвентар – 10, господарський інвентар – 11, інші основні фонди – 20, комп'ютерна техніка – 23. Коефіцієнт зносу основних засобів: III групи – 0,45, IV групи – 0,35, V групи – 0,3, VI групи – 0,5. У березні були придбані основні засоби на суму 300 тис. грн; у жовтні придбані транспортні засоби на суму 13 тис. грн. Вартість вибувших у травні інструментів становить 14 тис. грн, а виробничого інвентарю – 5 тис. грн. Обсяг виробленої продукції впродовж року становив 1 300 тис. грн. Середньооблікова чисельність персоналу – 350 осіб.

Необхідно: розрахувати балансову вартість основних засобів; визначити амортизаційні відрахування кожного об'єкта основних засобів у поточному році; проаналізувати стан та ефективність використання основних засобів підприємства.

Розділ 9

Оцінювання фінансового стану підприємств

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо оцінювання фінансового стану підприємства.

Основні питання

9.1. Оцінка фінансового стану, її необхідність і значення.

9.2. Показники фінансового стану підприємств.

9.3. Інформаційне забезпечення оцінювання фінансового стану підприємств.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності та завдань фінансового аналізу підприємства; методів фінансового аналізу; інформаційне забезпечення оцінювання фінансового стану підприємства; класифікації та порядку розрахунку основних показників оцінки фінансового стану підприємства; механізму проведення комплексного оцінювання фінансового стану підприємства;

уміння: визначати показники оцінки майнового стану підприємства, прибутковості, фінансової стійкості та стабільності підприємства, рентабельності підприємства, ділової активності підприємства; оцінювати фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність підприємства; проводити комплексне оцінювання фінансового стану підприємства;

комунікації: здатність до проведення експрес-аналізу фінансового стану підприємств; до деталізованого аналізу фінансового стану підприємств; до аналізу руху грошових коштів;

автономність і відповідальність: визначення майнового стану підприємства; ділової активності підприємства; рівня ліквідності та платоспроможності підприємства; оперування фінансовими аспектами для покращення фінансового стану підприємства.

Ключові терміни: аналіз фінансового стану; ділова активність підприємства; ліквідність підприємства; майновий стан підприємства; фінансова стійкість підприємства; фінансовий стан підприємства; методи фінансового аналізу.

9.1. Оцінка фінансового стану, її необхідність і значення

Фінансовий стан підприємства – це багатогранне, консолідоване поняття, яке характеризує ступінь забезпеченості суб'єкта підприємництва фінансовими ресурсами в кількості, необхідній для здійснення безперервної виробничо-господарської діяльності, та показує раціональність використання наявних фінансових ресурсів.

Кінцевий фінансовий результат взаємодії окремих елементів загальної системи фінансових відносин підприємства визначається сукупністю виробничо-господарських чинників характеризується системою показників. Ступінь раціональності їх розміщення у ході здійснення ефективної фінансово-господарської діяльності радикально позначається на кінцевих результатах. Сутнісні характеристики фінансового стану підприємства подано на рис. 9.1 [50].

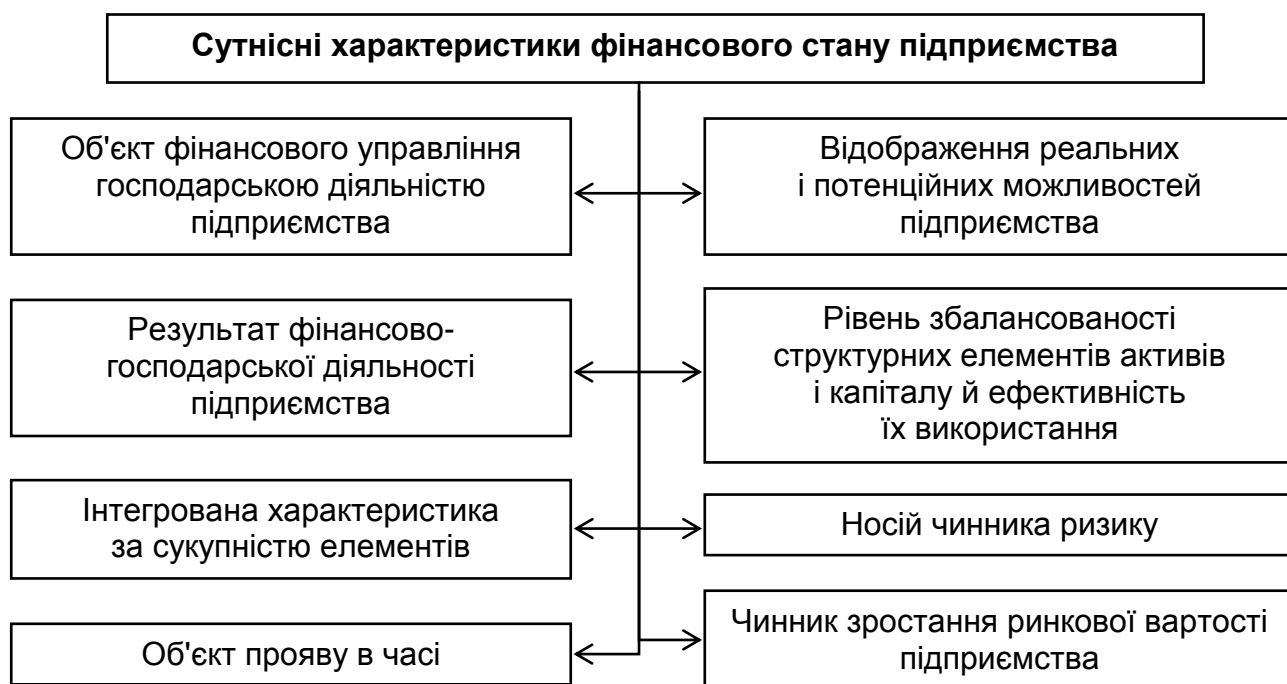

Рис. 9.1. Сутнісні характеристики фінансового стану підприємства

Необхідність оцінювання фінансового стану підприємства обумовлена тим, що підприємства мають постійно вишукувати шляхи підвищення ефективності функціонування. Проте це неможливе без дотримання розрахунково-платіжної дисципліни, без забезпечення оптимального співвідношення власного та залученого капіталу, без забезпечення

раціонального формування фінансових ресурсів та оптимізації ефективності їх використання, без забезпечення певного рівня фінансової стійкості суб'єкта підприємництва. Напрями підвищення рівня фінансового стану підприємства можна розробляти лише після проведення аналізу й оцінювання поточного фінансового стану за показниками ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності та прибутковості підприємства.

Метою оцінювання фінансового стану підприємства є своєчасне виявлення недоліків і пошук резервів для підвищення рентабельності діяльності як основи стабільної роботи і забезпечення виконання зобов'язань перед бюджетом, фінансовими установами та нефінансовими організаціями.

З огляду на викладене можна сформувати основні завдання проведення аналізу фінансового стану підприємства:

- визначення прибутковості (рентабельності);

- оцінювання фінансової стійкості (за абсолютними та відносними показниками);

- аналіз ефективності формування та використання майна підприємства;

- оцінювання забезпеченості підприємства власними оборотними коштами;

- оцінювання ліквідності та платоспроможності в динаміці;

- оцінювання позиції суб'єкта господарювання на фінансовому ринку;

- оцінювання конкурентоспроможності;

- аналіз ділової активності підприємства;

- визначення рівня ефективності використання фінансових ресурсів [74].

Практика аналізу фінансового стану підприємства виділяє певні прийоми, а саме: горизонтальний, вертикальний, трендовий, коефіцієнтний, порівняльний, факторний і спеціальний (рис. 9.2) [8; 45].

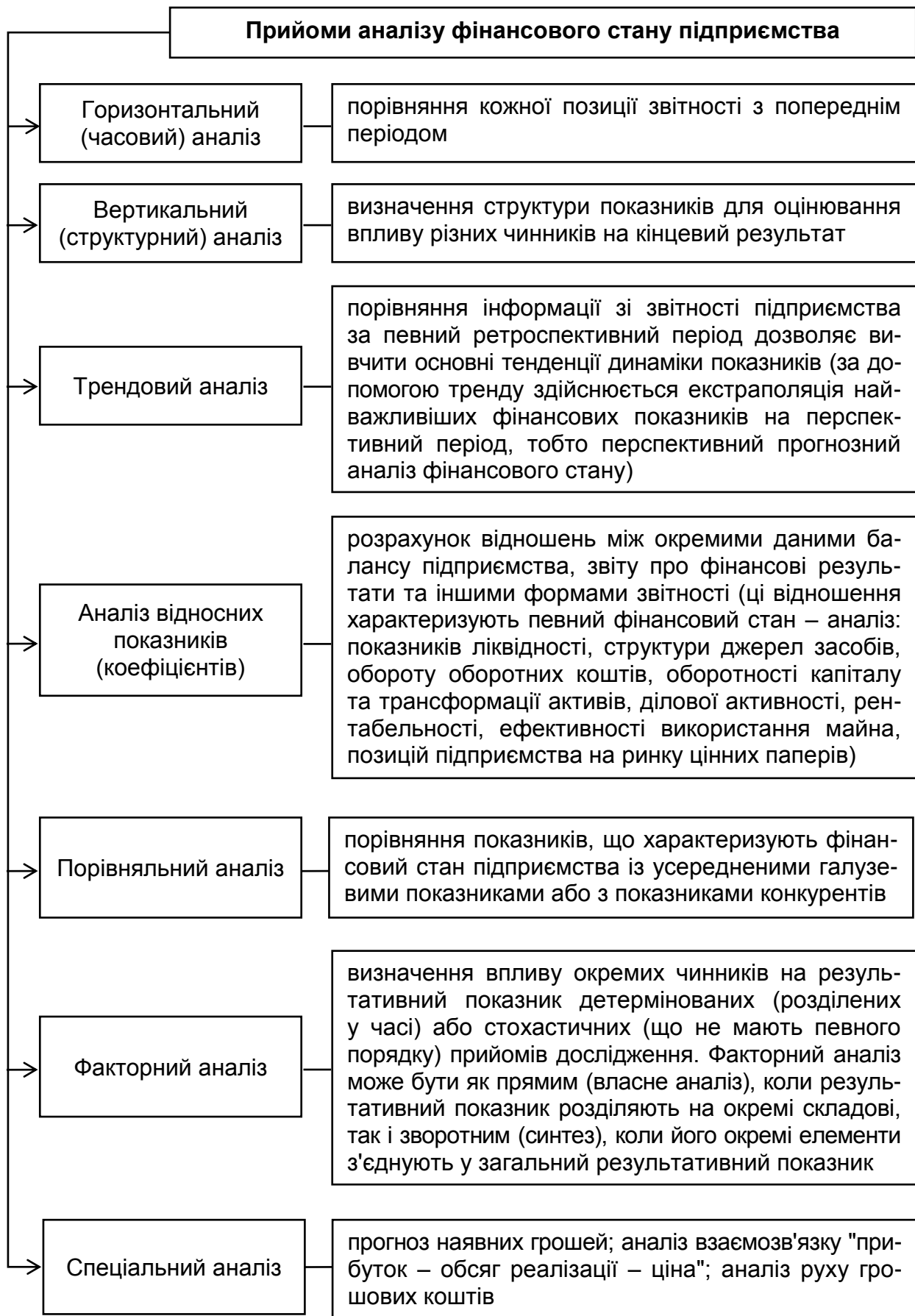

Рис. 9.2. Прийоми аналізу фінансового стану підприємства

Методи фінансового аналізу – це комплекс науково-методологічних інструментів і принципів дослідження фінансового стану підприємства [10]. Методи фінансового аналізу розділяють на формалізовані та неформалізовані (рис. 9.3).

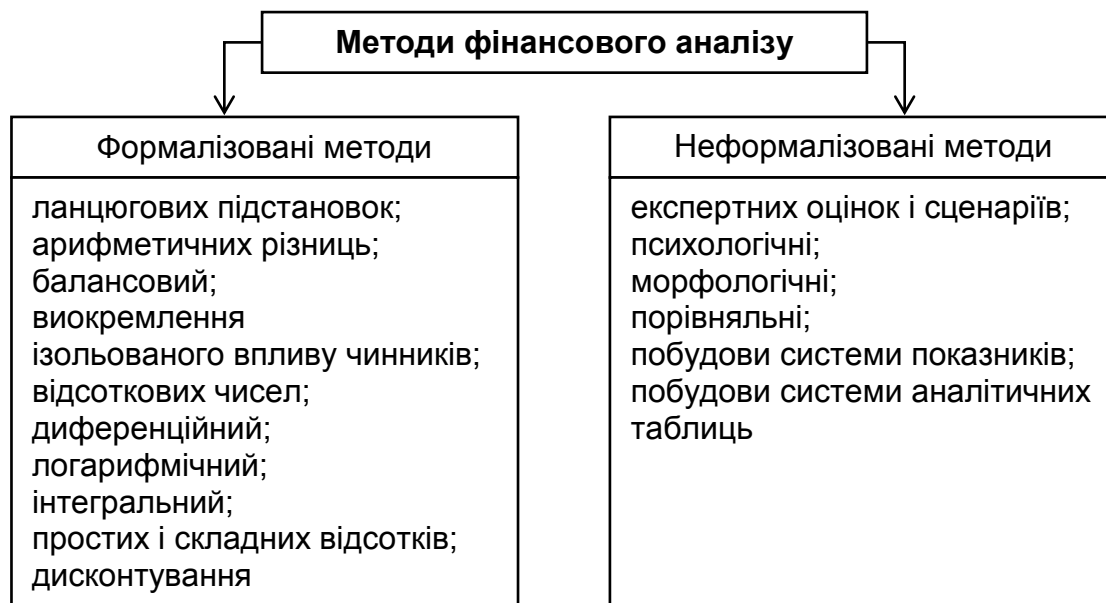

Рис. 9.3. Методи фінансового аналізу

Формалізовані методи аналізу фінансового стану підприємства базуються на формалізованих аналітичних залежностях між показниками.

Неформалізовані методи аналізу фінансового стану підприємства засновані на логічному рівні в описуванні аналітичних процедур, а не на суворих аналітичних взаємозв'язках і взаємозалежностях. Оскільки в неформалізованих методах суттєве значення мають професійні знання, досвід аналітика та його інтуїція, зазначені методи відносять до суб'єктивних.

У фінансовому аналізі використовують **кількісні** (статистичні, бухгалтерські, економіко-математичні) та **якісні** (евристичні) **методи** аналізу.

До **статистичних методів** слід віднести: спостереження, абсолютних і відносних показників, середніх величин, порівняння, групування, графіків та таблиць, деталізації, елімінування, рядів динаміки, кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, метод головних компонентів, індексний метод.

Бухгалтерськими вважають метод подвійного запису, балансовий та ін.

Економіко-математичні методи ґрунтуються на використанні елементарної математики, математичного аналізу, математичної статистики. До них належать також методи: економічні, математичного програмування, економічної кібернетики.

Базову основу якісних методів фінансового аналізу становлять **евристичні методи**. Вони дозволяють зробити висновки про рівень ліквідності підприємства, його платоспроможності, кредитоспроможності та його інвестиційний потенціал на базі знань, досвіду, інтуїції, творчого мислення аналітика.

Евристичні методи, своєю чергою, поділяють на експертні та психологічні. *Експертні методи* засновані на використанні логічних і математичних прийомів дослідження, результатом чого є отримання від експертів-спеціалістів інформації, необхідної для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень. *Психологічні методи* – це змістовний синтез прийомів і засобів дослідження, які спрямовані на вирішення проблем, що існують на підприємстві [98].

Структурування та ідентифікація взаємозв'язків між основними показниками у ході проведення фінансового аналізу підприємства можливе із застосуванням певних моделей. Виділяють три основні типи моделей аналізу фінансового стану підприємства: дескриптивні, предикативні, нормативні (табл. 9.1) [80].

Таблиця 9.1

Моделі, що застосовуються в процесі аналізу фінансового стану підприємства

Моделі	Характеристика	Приклади
1	2	3
Дескриптивні моделі	Моделі описового характеру; є основними; засновані на використанні інформації з бухгалтерської звітності	Побудова системи звітних балансів; подання фінансової звітності у різних аналітичних розрізах; вертикальний і горизонтальний аналіз звітності; система аналітичних коефіцієнтів; аналітичні записки до звітності

1	2	3
Предикативні моделі	Моделі передбачуваного, прогностичного характеру. Використовуються для прогнозування доходів і прибутків підприємства, його майбутнього фінансового стану	Розрахунки точки критичного обсягу продажу, побудова прогностичних фінансових звітів, моделі динамічного аналізу (жорстко детерміновані факторні та регресивні моделі)
Нормативні моделі	Оптимізаційні моделі, які уможливають порівняння фактичних результатів діяльності підприємства із нормативними; використовуються, як правило, у внутрішньому фінансовому аналізі	Установлення нормативів на кожну статтю витрат відповідно до технологічних процесів, видів виробів; з'ясування причин відхилень фактичних даних від цих нормативів

9.2. Показники фінансового стану підприємств

Залежно від мети та завдань аналізу фінансового стану підприємства обґрунтованим і достатнім є комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених показників: оцінки майнового стану підприємства; ліквідності; фінансової стійкості; ділової активності; рентабельності.

Оцінювання майнового стану підприємства полягає у розрахунку показників, що характеризують виробничий потенціал підприємства: коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів і коефіцієнт вибуття основних засобів. Розрахунок зазначених коефіцієнтів надано у табл. 8.1 розділу 8.

Оцінка ліквідності показує здатність підприємства реалізувати свої активи в короткий проміжок часу без додаткових витрат і отримати кошти для погашення зобов'язань. Тобто, показники ліквідності дозволяють проаналізувати спроможність підприємства відповідати за своїми поточними зобов'язаннями. В основу розрахунку показників ліквідності покладено ідею зіставлення поточних активів із короткостроковою кредиторською заборгованістю.

Формули розрахунку коефіцієнтів ліквідності підприємства, їхню характеристику та позитивні тенденції до змін наведено в табл. 9.2.

Показники ліквідності підприємства

Показник	Формула розрахунку	Характеристика	Рекомендовані значення
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Грошові кошти / / Поточні зобов'язання	Показує, яку частину короткотермінової заборгованості підприємство може погасити найближчим часом за рахунок грошових коштів	> 0,2 – 0,7
Коефіцієнт швидкої ліквідності	(Грошові кошти та їх еквіваленти + + Дебіторська заборгованість) / / Поточні зобов'язання	Показує, яка частина короткотермінових зобов'язань може бути негайно погашена за рахунок грошових коштів, короткотермінових цінних паперів і надходжень за розрахунками	Допустиме значення 0,7 – 0,8; бажано $\geq 1,5$
Коефіцієнт поточної ліквідності	Грошові кошти та їх еквіваленти / / Поточні зобов'язання	Показує, яку частину поточних зобов'язань можна погасити за допомогою мобілізації оборотних коштів	Оптимальне – не менше за 2
Чистий оборотний капітал	Оборотні активи – – Поточні зобов'язання	Показує величину оборотного капіталу, вільного від короткострокових (поточних) фінансових зобов'язань	> 0; збільшення

Оцінка фінансової стійкості підприємства дозволяє проаналізувати склад джерел фінансування активів підприємства та динаміку співвідношення між ними, ступінь фінансової незалежності підприємства щодо володіння своїм майном і його використанням.

Зіставлення величини запасів суб'єкта господарства з джерелами їхнього фінансування дозволяє визначити тип фінансового стану. Виділяють чотири типи фінансової стійкості: абсолютна фінансова стійкість;

нормальна фінансова стійкість; нестійкий фінансовий стан; кризовий фінансовий стан (рис. 9.4).

Рис. 9.4. Типи фінансової стійкості підприємства

Формули розрахунку коефіцієнтів фінансової стійкості підприємства, їхню характеристику та рекомендовані значення наведено в табл. 9.3.

Таблиця 9.3

Показники фінансової стійкості підприємства

Показник	Формула розрахунку	Характеристика	Рекомендовані значення
1	2	3	4
Коефіцієнт автономії	Власний капітал / / Майно підприємства	Характеризує фінансову незалежність підприємства від позикових джерел фінансування	Мінімальне порогове значення на рівні 0,4

1	2	3	4
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	$(\text{Оборотні активи} - \text{Поточні зобов'язання}) / \text{Оборотні активи}$	Ілюструє наявність у підприємства власних оборотних коштів, необхідних для його фінансової стійкості	$> 0,1$. Чим вищий показник (0,5), тим кращий фінансовий стан підприємства
Коефіцієнт фінансової стійкості	$(\text{Власний капітал} + \text{Довгострокові зобов'язання}) / \text{Майно підприємства}$	Показує, яку частину активів фінансують за рахунок стійких (довгострокових) джерел	$> 0,6$
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	$\text{Позиковий капітал} / \text{Майно підприємства}$	Показує питому позикового капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність	$< 0,5$
Коефіцієнт фінансування	$\text{Власний капітал} / \text{Залучений капітал}$	Характеризує залежність підприємства від залучених засобів	Оптимальне значення < 1
Коефіцієнт структури позикового капіталу	$\text{Короткострокові зобов'язання} / \text{Позиковий капітал}$	Характеризує частку короткострокових зобов'язань у структурі позикового капіталу	Зростання показника є позитивним

Аналіз ділової активності суб'єкта підприємництва дозволяє: надати оцінку ефективності його діяльності; проаналізувати та оцінити ефективність та інтенсивність використання фінансових, матеріальних та інших ресурсів підприємства як загалом, так і в розрізі окремих складових; виявити резерви їхнього залучення; визначити потенційні можливості розвитку підприємства.

Причинами, що підкреслюють важливість проведення аналізу ділової активності, є:

швидкість обороту коштів, від якого залежить розмір річного обороту підприємства;

відносна величина умовно-постійних витрат, пов'язана з розмірами обороту: чим швидшим є оборот коштів, тим менше на кожний оборот припадає умовно-постійних витрат;

прискорення обороту на певній стадії кругообігу коштів, що зумовлює прискорення обороту на інших стадіях і призводить до вивільнення коштів, які доцільні у використанні в інших сферах діяльності підприємства [55].

Оцінювання ділової активності здійснюється за допомогою аналізу швидкості обертання фінансових ресурсів підприємства. Формули розрахунку коефіцієнтів ділової активності підприємства та їхню характеристику наведено в табл. 9.4.

Таблиця 9.4

Показники ділової активності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Характеристика	Позитивна тенденція
1	2	3	4
Коефіцієнт оборотності активів	Дохід від реалізації продукції (робіт, послуг) / / Середня величина підсумку балансу підприємства	Характеризує ефективність використання підприємством усіх наявних ресурсів незалежно від джерел їх залучення	Збільшення
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Доход від реалізації продукції (робіт, послуг) / / Середньорічна величина дебіторської заборгованості за товари (роботи, послуги)	Показує швидкість обертання дебіторської заборгованості підприємства за аналізований період	Збільшення
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) / / Середньорічна величина кредиторської заборгованості	Показує швидкість обертання кредиторської заборгованості підприємства	Збільшення
Середній строк обороту дебіторської заборгованості	Тривалість періоду / / Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	Показує середнє число днів, необхідне для стягнення заборгованості	Зменшення

1	2	3	4
Середній строк обороту кредиторської заборгованості	Тривалість періоду / / Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Характеризує середній період сплати підприємством короткострокової кредиторської заборгованості	Зменшення
Коефіцієнт оборотності запасів	Собівартість реалізованої продукції / / Середньорічна вартість матеріальних запасів	Характеризує швидкість реалізації товарно-матеріальних запасів підприємства	Збільшення
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Доход від реалізації продукції (робіт, послуг) / / Середньорічна величина власного капіталу	Показує ефективність використання власного капіталу підприємства	Збільшення
Коефіцієнт оборотності основних засобів	Доход від реалізації продукції (робіт, послуг) / / Середньорічна величина основних засобів	Показує ефективність використання основних засобів підприємства	Збільшення

Слід зазначити, що показники ділової активності не мають нормативних значень, тому критеріями для оцінювання є аналіз тенденцій показників і порівняння із значеннями конкурентів.

До показників комплексного оцінювання фінансового стану підприємства відносять показники рентабельності підприємства. Оцінювання та аналіз рентабельності дозволяє визначити рівень ефективності формування та використання фінансових ресурсів у діяльності підприємства.

Рентабельність характеризує економічну ефективність фінансово-виробничої діяльності суб'єкта підприємництва протягом певного проміжку часу; розраховується діленням отриманого прибутку на наявні або використані ресурси. Показники рентабельності свідчать про рівень віддачі витрат – їх здатність окупитися у процесі господарської діяльності [117]. Рентабельність вимірюється (оцінюється) у відсотках, а інколи – у коефіцієнтах, як показник даючи керівництву підприємства уявлення про достатність (недостатність) прибутку порівняно з іншими величинами,

які здійснюють вплив на виробництво й реалізацію продукції та на фінансово-господарську діяльність підприємства загалом [46]. Формули розрахунку коефіцієнтів рентабельності підприємства та їхню характеристику наведено в табл. 9.5.

Таблиця 9.5

Показники рентабельності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Характеристика показника	Позитивна тенденція
Рентабельність капіталу	Чистий прибуток / / Усього джерел засобів	Характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує свої активи для отримання прибутку	> 0. Збільшення
Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток / / Власний капітал	Характеризує, наскільки ефективно підприємство використовує власний капітал для отримання прибутку	> 0. Збільшення
Рентабельність реалізованої продукції	Чистий прибуток / / Чиста виручка від реалізації	Характеризує ефективність виробничої діяльності підприємства	> 0. Збільшення
Рентабельність діяльності	Чистий прибуток / / Усього витрат	Показує, скільки гривень чистого прибутку припадає на 1 гривню всіх витрат	> 0. Збільшення

Отже, фінансовий стан підприємства є критерієм ефективності його діяльності та відображає спроможність підприємства вдало розпоряджатися своїми ресурсами для фінансування діяльності.

9.3. Інформаційне забезпечення оцінювання фінансового стану підприємств

Інформаційною базою для забезпечення оцінювання фінансового стану підприємств є фінансова звітність, яка складається з:

- балансу (звіту про фінансовий стан);
- звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід);

звіту про рух грошових коштів;
 звіту про власний капітал;
 приміток до фінансової звітності [109].

Призначення складових фінансової звітності надано в табл. 9.6.

Таблиця 9.6

Призначення складових фінансової звітності підприємства

Складові	Характеристика	Використання інформації
Баланс	Наявність фінансових ресурсів, які контролюються підприємством, на дату балансу та напрями їх використання	Оцінювання структури капіталу, ділової активності, ліквідності, платоспроможності, рентабельності, прогнозування потреб у капіталі підприємства
Звіт про фінансові результати	Доходи, витрати, фінансові результати та сукупний дохід діяльності підприємства за звітний період	Аналіз структури доходів і витрат. Оцінювання прибутковості діяльності підприємства
Звіт про рух грошових коштів	Генерування та використання грошових коштів протягом звітного періоду	Аналіз результативності операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства
Звіт про власний капітал	Зміни в складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду	Оцінювання змін у власному капіталі підприємства
Примітки до фінансової звітності	Сукупність показників і пояснень, які забезпечують деталізацію й обґрунтованість статей фінансової звітності	Оцінювання майна підприємства, стану використання коштів, вкладених у інвестиції

Принципи формування фінансової звітності розглянуто на рис. 9.5 [109].

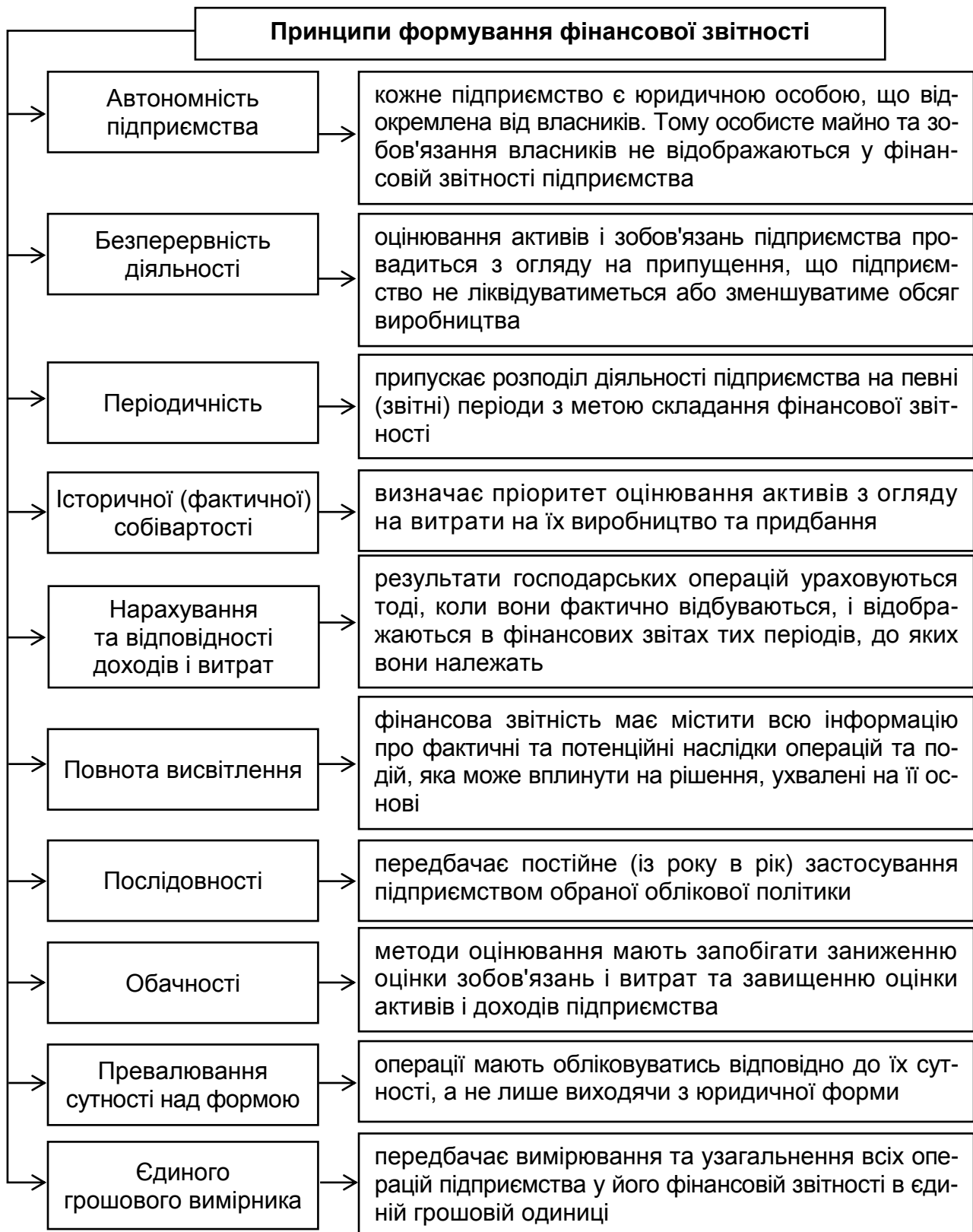

Рис. 9.5. Принципи формування фінансової звітності підприємства

Метою фінансової звітності є забезпечення інформаційних потреб користувачів, які покладаються на неї під час ухвалення економічних рішень.

Література: [8; 10; 45; 46; 49; 50; 55; 68; 74; 80; 88; 99; 109; 117].

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Визначте сутність фінансового стану підприємства й обґрунтуйте необхідність його оцінювання.
2. Визначте мету та завдання оцінювання фінансового стану підприємства.
3. Надайте характеристику прийомам фінансового аналізу.
4. Надайте характеристику методам фінансового аналізу.
5. Визначте сутність оцінювання майнового стану підприємства та розкрийте механізм його проведення.
6. Визначте сутність оцінювання ліквідності підприємства та надайте характеристику показникам, що характеризують її рівень.
7. Визначте сутність оцінювання фінансової стійкості підприємства, розкрийте механізм його проведення. Надайте характеристику показникам, що характеризують рівень визначеної оцінки.
8. Визначте сутність оцінювання ділової активності підприємства та надайте характеристику показникам, що характеризують її рівень.
9. Надайте характеристику рентабельності підприємства.
10. Визначте призначення складових фінансової звітності підприємства.
11. Розкрийте принципи формування фінансової звітності підприємства.

Тестові завдання

1. *Аналіз фінансової діяльності передбачає:*
  - а) оцінювання динаміки фінансових показників діяльності підприємства;
  - б) оцінювання фінансового стану підприємства;
  - в) оцінювання ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства;
  - г) нормування та планування показників діяльності підприємства.
2. *Сутність внутрішнього фінансового аналізу полягає в:*
  - а) оцінюванні тенденцій рівня рентабельності підприємства;
  - б) аналізі ліквідності та платоспроможності підприємства;
  - в) плануванні та нормуванні фінансово-господарських показників.

3. *Внутрішніми користувачами результатів фінансового аналізу є:*

- а) робітники підприємства;
- б) засновники підприємства;
- в) керівник підприємства, його заступники;
- г) аудитори.

4. *Методом фінансового аналізу, який передбачає визначення структури сукупних фінансових показників із виявленням впливу кожної позиції звітності на результати загалом, є аналіз:*

- а) горизонтальний;
- б) структурний;
- в) трендовий;
- г) вертикальний.

5. *Фінансову незалежність підприємства від позикових джерел фінансування характеризує:*

- а) коефіцієнт фінансового левериджу;
- б) коефіцієнт автономії;
- в) коефіцієнт рентабельності капіталу;
- г) коефіцієнт фінансування.

6. *Ділову активність підприємства характеризують показники:*

- а) оборотності активів, оборотності заборгованості, оборотності запасів, оборотності власного капіталу;
- б) структури позикового капіталу; концентрації позикового капіталу; фінансування;
- в) ліквідності;
- г) рентабельності.

7. *Принцип формування фінансової звітності, що передбачає оцінювання активів і зобов'язань підприємства виходячи з припущення, що підприємство не буде ліквідуватися або зменшувати обсяги виробництва, – це принцип:*

- а) автономності;
- б) безперервності діяльності;
- в) періодичності;
- г) єдиного грошового вимірника.

8. Принцип формування фінансової звітності, що передбачає постійне застосування підприємством обраної облікової політики, – це принцип:

- а) послідовності;
- б) безперервності діяльності;
- в) періодичності;
- г) обачності.

9. Основним джерелом інформації для проведення аналізу результативності операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства є:

- а) баланс;
- б) звіт про фінансові результати;
- в) звіт про рух грошових коштів;
- г) звіт про власний капітал.

Практичні завдання

Завдання 9.1. Надайте оцінку фінансовій стійкості підприємства, якщо рівень коефіцієнта автономії на початок досліджуваного періоду становив 0,91, а на кінець періоду зменшився на 0,05 пункти; коефіцієнт фінансової залежності на початок періоду – 1,13, на кінець – 1,18; коефіцієнт забезпечення власними оборотними коштами на початок періоду – 0,1, на кінець – 0,15; коефіцієнт довгострокової заборгованості на початок періоду – 0,5, на кінець – 0,7; рівень коефіцієнта маневреності власного капіталу на початок періоду становив 0,01, на кінець – 0,03.

Завдання 9.2. На основі звітності самостійно обраного промислового підприємства проаналізуйте вплив дебіторської та кредиторської заборгованості на фінансовий стан підприємства.

Завдання 9.3. На основі звітності самостійно обраного промислового підприємства надайте оцінку його: майнового стану; ліквідності; фінансової стійкості; ділової активності та рентабельності. Дослідіть тенденції зміни зазначених показників і їх вплив на діяльність підприємства. Зробіть висновки щодо динаміки показників фінансового стану підприємства.

Розділ 10

Фінансове планування на підприємстві

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо фінансового планування на підприємстві.

Основні питання

10.1. Фінансова стратегія підприємства.

10.2. Методи фінансового планування.

10.3. Зміст і структура фінансового плану підприємства.

10.4. Необхідність оперативного фінансового планування на підприємствах.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності, основних завдань і принципів фінансової стратегії підприємства; методів фінансового планування; сутності фінансового планування, мети складання бізнес-плану підприємства, застосування балансового методу для планування діяльності підприємства;

уміння: досліджувати передовий досвід фінансового планування на підприємстві; визначати оптимальний для підприємства тип фінансової стратегії з огляду на життєвий цикл підприємства; узагальнювати фінансові стратегічні цілі підприємства з його загальними стратегічними цілями; володіти основами формування фінансової стратегії підприємства; володіти методами фінансового планування;

комунікації: володіння методичними основами формування фінансового планування на підприємстві; здатність визначати доцільність залучення фінансових ресурсів підприємства; визначати основні параметри фінансової стратегії підприємства;

автономність і відповідальність: визначати потреби підприємства у фінансових ресурсах; відповідати за коректність і адекватність розроблених прогнозних показників; відповідати за коректність і адекватність розроблених фінансових планів підприємств.

Ключові терміни: бізнес-план підприємства; оперативний фінансовий план; платіжний календар; перспективне фінансове планування; фінансова стратегія підприємства; баланс доходів і витрат.

10.1. Фінансова стратегія підприємства

Важливою складовою управління фінансовими ресурсами підприємства є **фінансове планування** – процес оцінювання потреб у коштах для забезпечення поточного виробництва та подальшого виробничого і соціального розвитку, а також визначення джерела покриття цих потреб [21].

Розглядають такі *системи фінансового планування* діяльності підприємства:

стратегічне прогнозування – передбачає розроблення загальної фінансової стратегії підприємства;

поточне планування – передбачає розроблення поточних фінансових планів підприємства;

оперативне планування – передбачає розроблення оперативних планових завдань фінансової діяльності підприємства.

Основою фінансового планування є фінансова стратегія.

Фінансова стратегія – це гнучка, узагальнена модель фінансового функціонування підприємства, що спрямована на реалізацію загальної стратегії та формування доцільних фінансових відносин із постачальниками, споживачами та посередниками. Формується на базі довгострокових фінансових цілей, технологій, наявних ресурсів та усталеної системи управління, що забезпечує дієздатність і можливість адаптовуватись до змін зовнішнього та внутрішнього середовища [37].

Фінансова стратегія підприємства:

охоплює всі основні аспекти управління фінансовими ресурсами підприємства та розвитку його фінансових відносин з партнерами;

забезпечує коригування джерел формування, напрямів розміщення та використання фінансових ресурсів залежно від змін чинників внутрішнього фінансового середовища;

сприяє швидкій адаптації до змін, які відбуваються у зовнішньому фінансовому середовищі;

обґрунтовує стратегічні орієнтири фінансової діяльності;

є основою для ухвалення стратегічних рішень щодо підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами [12].

Фінансова стратегія є базовою для підприємства, її мета полягає в максимізації ринкової вартості підприємства та зростання добробуту його власників. Отже, ефективність фінансової стратегії забезпечує: достатність обсягу сформованих власних фінансових ресурсів і максимізацію

рентабельності їх використання; оптимізацію структури майна підприємства; визначення можливого рівня фінансових ризиків підприємства у довгостроковій перспективі.

Основними завданнями *фінансової стратегії* є:

проведення аналізу й оцінювання можливостей конкурентів (економічних і фінансових); розроблення та впровадження заходів щодо забезпечення належного рівня фінансової стійкості;

формування фінансових відносин із суб'єктами господарювання, державою, банками та іншими фінансовими інститутами – на перспективу;

розроблення перспективного фінансового забезпечення операційної та інвестиційної діяльності;

розроблення способів проведення успішної фінансової стратегії та використання фінансових можливостей [18];

демаскування резервів і мобілізація фінансових ресурсів підприємства для ефективного та раціонального використання виробничих потужностей, основних фондів і оборотних коштів;

формування довгострокових напрямів ефективного використання фінансових можливостей підприємства;

розроблення обґрунтованих механізмів забезпечення фінансової стійкості підприємства;

забезпечення оптимальних напрямів вкладання тимчасово не використовуваних грошових коштів підприємства з метою отримання додаткового максимального прибутку;

розроблення альтернативних варіантів джерел формування фінансових ресурсів підприємства та дієвого фінансового управління в умовах кризових деформацій; обґрунтування напрямів виходу з кризового стану тощо [66].

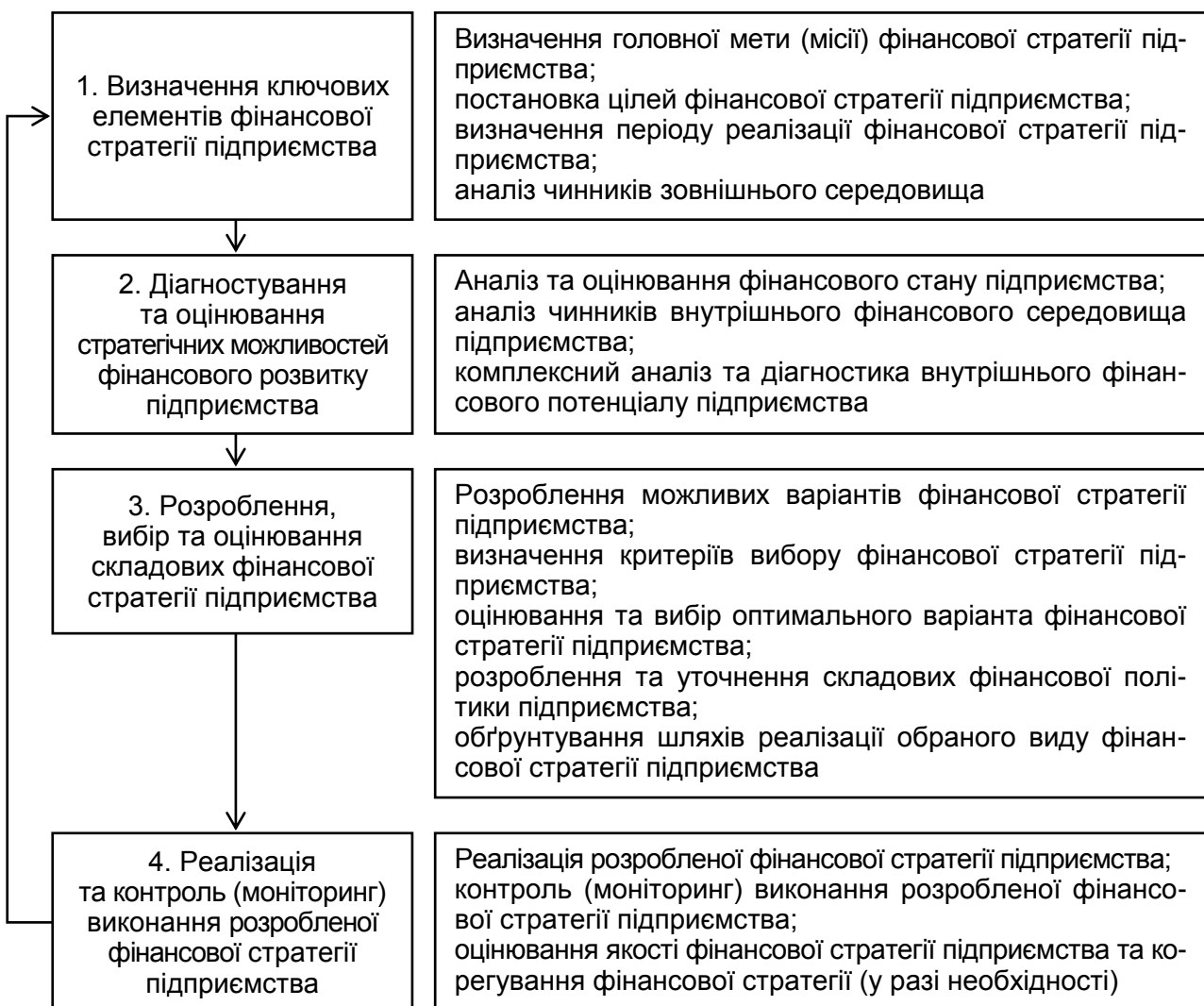
Необхідність формування на підприємстві стратегії фінансового розвитку зумовлена, самою загальною стратегією розвитку підприємства, що виявляє зв'язок і взаємозалежність фінансової складової з загальними стратегічними цілями. У формуванні комплексу стратегічних цілей підприємства необхідне врахування фінансової складової. Проте слід зауважити, що в процесі діяльності фінансові цілі можуть трансформуватись залежно від обставин, що вимагатиме внесення коректив у загальну стратегію підприємства. У табл. 10.1 надано взаємозв'язок загальних стратегічних цілей підприємства у фінансовими. З табл. 10.1 видно, що на базі поставлених загальних стратегічних цілей підприємства відбувається формування його фінансових стратегічних цілей.

Взаємозв'язок загальних і фінансових стратегічних цілей підприємства

Загальні стратегічні цілі	Фінансові стратегічні цілі
Збільшення ринкової частки	Зростання доходу
Підвищення якості товару	Зростання дивідендів
Більш низькі витрати в порівнянні з конкурентами	Збільшення доходів на інвестиційний капітал
Розширення асортименту продукції і підвищення їх привабливості	Підвищення кредитного й облігаційного рейтингів
Зміцнення репутації перед споживачами	Зростання потоків готівки
Підвищення рівня (якості) обслуговування	Підвищення курсової вартості акцій
Розширення зони застосування інновацій	Покращення і оптимізація структури та джерел доходів

Отже, розглянемо більш детально процес формування фінансової стратегії підприємства, основні етапи якого подано на рис. 10.1 [87].

Рис. 10.1. Етапи формування фінансової стратегії підприємства

З огляду на стадії життєвого циклу підприємства, а також обраної політики, виділяють такі *типи фінансових стратегій*:

експансивна стратегія (стратегія розширення) передбачає: активне залучення кредитних ресурсів; здійснення фінансових і реальних інвестицій, мінімізацію дебіторської заборгованості; прискорення оборотності капіталу підприємства тощо. Зазначений тип фінансової стратегії доцільно обирати, якщо підприємство прагне виходу зі своєю продукцією на нові ринки збуту, планує розширити виробництво;

стратегія поступового розвитку передбачає: оптимізацію співвідношення власних і залучених коштів, підвищення рентабельності продукції, прискорення оборотності обігових коштів тощо. Зазначений тип фінансової стратегії націлює діяльність підприємства на збільшення обсягів виробництва, підвищення прибутковості й основних фінансово-економічних показників діяльності;

захисна стратегія – передбачає несуттєве зменшення виробничих потужностей. За негативного впливу на діяльність суб'єкта підприємництва ендогенних та екзогенних чинників, з метою збереження наявного рівня прибутковості та фінансової стійкості доцільне часткове або повне згортання інвестиційної та інноваційної діяльності;

стабілізаційна стратегія – передбачає розроблення шляхів вирішення проблемних аспектів у діяльності підприємства на основі проведеного аналізу діяльності за попередні роки, виявлення проблемних місць і причин їх виникнення. Застосування зазначеної стратегії є необхідним у разі тимчасової втрати підприємством платоспроможності, порушення структури балансу, погіршення показників діяльності;

антикризова стратегія – реалізують у випадках, якщо підприємство перебуває у кризовому стані та потребує санації. Фінансовий аспект стратегії полягає у: розробленні системи заходів, спрямованих на відновлення платоспроможності та ліквідності підприємства, його кредитоспроможності та стабілізації фінансового стану; оптимізації напрямів використання наявних ресурсів, мінімізації дебіторської заборгованості, зменшенні матеріальних витрат тощо [54].

Отже, важливою складовою фінансового розвитку підприємств є наявність фінансових планів та ефективність їх реалізації.

У теоретичному аспекті фінансове планування розглядають у вузькому та широкому сенсі як невід'ємну частину загального планування діяльності підприємства [73, с. 72].

У вузькому сенсі фінансове планування є найважливішою складовою цілої системи фінансового менеджменту. Як його підсистема планування фінансів базується на єдиних принципах побудови й уніфікації показників. Обґрунтування напрямів фінансового розвитку й основних параметрів фінансового стану підприємства відбувається в сучасних умовах господарювання, які потребують створення нових моделей управління. Саме тому ця функція менеджменту набуває такої значущості [30].

У широкому розумінні процес фінансового планування в максимальній мірі передбачає всебічне вивчення дійсності, тенденцій і закономірностей розвитку об'єкта планування та середовища його діяльності з метою формування, розподілу й використання фінансових ресурсів. "Найбільш загальною науковою основою планування є середовище його діяльності та система об'єктивних економічних законів і, в першу чергу – закону попиту та пропозиції. У фінансовому плані підприємства повинні бути реалізовані вимоги цих законів і враховані об'єктивні результати макро- та мікроекономічного аналізу стану та тенденції розвитку умов господарювання" [4, с. 55].

Фінансове планування здійснюється відповідно до загальних принципів планування і фінансування діяльності, але мають свої особливості, зумовлені синтезом цих двох процесів. Характеристику специфічним принципам фінансового планування надано в табл. 10.2.

Таблиця 10.2

Специфічні принципи фінансового планування

Принципи	Характеристика
1	2
Принцип відповідності	Полягає в тому, що придбання поточних активів слід планувати переважно за рахунок короткострокових джерел, а модернізацію і технічний розвиток – за рахунок довгострокових джерел
Принцип надлишку грошових коштів	Припускає в процесі планування "не обнуляти" грошовий рахунок, а мати певний запас для забезпечення надійної платіжної дисципліни
Принцип альтернативності	Передбачає проведення різноманітних планових розрахунків і вибір найкращої альтернативи розвитку підприємства

1	2
Принцип адекватності	Полягає у виборі найбільш відповідних і адекватних моделей і методів фінансового планування, що враховують закономірності розвитку окремих економічних явищ і процесів
Принцип співвідношення термінів отримання та використання коштів	Капітальні вкладення з тривалими термінами окупності доцільно фінансувати за рахунок довгострокових позикових коштів
Принцип платоспроможності, або постійної потреби в робочому капіталі	Зводиться до того, що в майбутньому балансі підприємства сума оборотних коштів повинна перевищувати суму короткострокових заборгованостей; тобто не можна планувати "слабколіквідний" баланс підприємства
Принцип рентабельності капіталовкладень	Передбачає вибір дешевих способів фінансування, залучення позикового капіталу лише в тому випадку, якщо він підвищує рентабельність власного та забезпечує ефект фінансового важеля
Принцип збалансованості ризиків	Особливо ризикові довгострокові інвестиції доцільно фінансувати за рахунок власних коштів
Принцип пристосування до потреб ринку	Необхідно враховувати кон'юнктуру ринку та місце підприємства на ньому

10.2. Методи фінансового планування

Фінансове планування на вітчизняних підприємствах здійснюється за допомогою загальноживаних методів. Під методами планування слід розуміти конкретні способи та технічні прийоми, за допомогою яких розраховуються певні показники пропозицій і вирішуються проблеми планування. Методи фінансового планування мають враховувати специфіку діяльності підприємства, особливості ринкових відносин, зовнішні чинники впливу на діяльність підприємства, шляхи досягнення основної мети. Сукупність методів фінансового планування надано на рис. 10.2 [31].

Рис. 10.2. **Методи фінансового планування на підприємстві**

Розглянемо більш детально методи фінансового планування.

Нормативний метод передбачає використання фінансових норм і нормативів (ставки податків, норми амортизаційних відрахувань, тарифи, нормативи потреби в оборотних коштах та ін.) для проведення розрахунків з визначення потреби у фінансових ресурсах і джерел їх формування [32].

Застосування нормативного методу доцільне для:

планування витрат – норм витраченої для виробництва продукції сировини, матеріалів; спожитої теплової та електричної енергії на одиницю продукції, ставки з оплати праці, відсоткові ставки обов'язкових платежів, норми амортизаційних відрахувань тощо;

планування чистого прибутку – розрахункові норми надбавок, норми рівня рентабельності, ставки податків і зборів тощо;

прогнозування використання чистого прибутку – рівень відсотків на виплату дивідендів, збільшення зареєстрованого та резервного капіталу, вкладення в реальні інвестиції, спрямування на цільове використання;

нормування запасів оборотних засобів – визначення норми запасів (сировини, палива, готової продукції, товарів) у днях обороту;

розрахунку інших показників фінансового плану [32].

Розрахунково-аналітичний метод використовується для розрахунку планових фінансових показників шляхом їхнього коригування на зміни, що передбачаються в майбутньому періоді, та розрахунок позитивного чи негативного впливу чинників (інфляції, обсягів виробництва, зміни умов кредитування та ін.) на ці показники [32]. Застосування розрахунково-аналітичного методу дає змогу визначити основні закономірності розвитку, тенденції зміни показників, внутрішні резерви підприємства. В основу цього методу закладена експертне оцінювання, а його використання є доцільним у випадках, коли відсутні техніко-економічні нормативи, а взаємозв'язок може бути встановлений на основі аналізу зв'язків і динаміки.

Балансовий метод базований на розробленні фінансового плану, в якому досягається збалансованість між доходами та витратами підприємства й відбувається узгодженість усіх його розділів. Балансовий метод застосовують у плануванні: формування та розподілу прибутку; надходження коштів у фонди накопичення та споживання; руху грошових коштів. Планування руху грошових коштів здійснюється в розрізі основних видів діяльності підприємства. Так, у рамках операційної діяльності: приплив коштів – отримання надходжень від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); відплив коштів – виплати постачальникам за сировину, матеріали, паливо, напівфабрикати тощо, грошові виплати з оплати праці, сплата податків і відсотків за користування позиками. У рамках інвестиційної діяльності: приплив коштів – отримання відсотків і дивідендів від володіння цінними паперами, здійснення дезінвестиції; відплив коштів – придбання майнових комплексів, необоротних активів, здійснення фінансових інвестицій. У рамках фінансової діяльності: приплив коштів – надходження власного капіталу, отримання позик, відплив коштів – повернення позик, сплата дивідендів за власними корпоративними правами.

Коефіцієнтний метод (метод відсотка від реалізації) передбачає встановлення залежності між обсягами товарообороту та фінансовими показниками. Від інтенсивності товарообороту залежать обсяги запасів сировини та матеріалів, необхідних для забезпечення безперервного виробничого процесу, обсяги грошових коштів, суму кредитів тощо. Тому необхідним є визначення залежності між різними активами, пасивами

й обсягами товарообороту у відсотковому вимірнику. На основі цього визначається сума коштів, яку необхідно залучити із зовнішніх джерел.

Коефіцієнтний метод дозволяє:

визначати майбутні розходи, активи та зобов'язання у вигляді відсотка від продажу, із запланованим ростом обсягу продажу в відсотках на наступний рік;

складати збалансовану прогнозну фінансову звітність.

Недолік методу в тому, що підприємство не може постійно працювати на повну потужність; сумнівним є припущення щодо збалансованості зв'язаних ресурсів, а для того, щоб обсяг продажу зростав, потрібні тільки капітальні вкладення. Тому фінансовий план у кінцевих параметрах може бути достатньо спотвореним. У методі відсотка від продажу виникають погрішності через корегування окремих елементів зв'язаних ресурсів, які розраховуються множенням їх фактичної величини на зріст обсягу виручки в плановому періоді. Проте ці показники можуть розрізнятися із фактичними співвідношеннями, звідси розрахунки стають неточні [120].

Застосування **методу економіко-математичного моделювання** в практичній діяльності дозволяє визначити кількісне вираження взаємозв'язків між фінансовими показниками та чинниками, які їх визначають. Економіко-математична модель – це точний математичний опис чинників, які характеризують структуру та закономірності зміни економічного явища; розрахунки здійснюються з допомогою математичних прийомів. Моделювання можна проводити за функціональним і кореляційним зв'язком. Економіко-математичне моделювання дає змогу перейти в плануванні від середніх величин до оптимальних варіантів. Перевагою методу є можливість визначити, які саме чинники спричиняють недоліки у фінансовому плануванні [81, с. 329].

Застосування **методу кореляційного моделювання** дозволяє встановити кореляційну залежність між двома фінансовими показниками в прогнозуванні одного з них залежно від зміни іншого.

Прогнозний метод включає розроблення повного набору альтернативних фінансових параметрів і показників, за допомогою яких визначаються варіанти розвитку фінансового стану підприємства [120].

Метод оптимізації планових розрахунків призначено для розроблення варіантів планових розрахунків з метою отримання найоптимальнішого. Існують два напрями вибору інвестиційних і фінансових варіантів: стосовно ресурсів прагнуть отримати найкращий результат їх використання; щодо результату, то намагаються звести до мінімального розміру витрати ресурсів [72]. Отже, для отримання оптимального варіанту доцільне застосування різних критеріїв: максимізації прибутку чи доходу на одиницю вкладеного капіталу (у грошовому вимірюванні); мінімізації фінансових витрат шляхом економії фінансових ресурсів; мінімізації вкладення капіталу з максимізацією результату діяльності (економія поточних витрат); максимізації абсолютної суми прибутку підприємства [118].

Основним методом поточного планування є **бюджетний метод**. **Бюджет** – це форма планового розрахунку, яка відображає ретельно розроблену програму дій підприємства на майбутній період, схему грошових надходжень і витрат, узгоджену з виробничою програмою підприємства [75, с. 145]. Бюджетний метод (бюджетування) є процесом складання бюджетів підприємства, у результаті чого відбувається інтеграція планування, обліку, аналізу, управління діяльністю підприємств з метою забезпечення найоптимальніших фінансових результатів, а також контролю за виробничою та фінансово-господарською діяльністю [98].

Економіко-статистичний метод полягає в дослідженні тенденції певного показника й отримання темпів динаміки на планові періоди. Цей метод не дозволяє отримати точні результати прогнозу, оскільки не враховує чинники впливу на досліджуваний показник. Можливість застосування цього методу є адекватною лише за незмінних умов досліджуваного фінансового показника.

Застосування *методу визначення потреби у зовнішньому фінансуванні* дозволяє визначити розмір коштів, необхідних для реалізації запланованих заходів, джерела та динаміку фінансування й терміни окупності вкладень.

Сутність *програмно-цільового методу* полягає розробленні заходів щодо фінансування основних цілей, поставлених на підприємстві (соціального, економічного, технологічного розвитку) шляхом ефективного використання та розподілення наявних матеріальних ресурсів [29, с. 339].

10.3. Зміст і структура фінансового плану підприємства

Фінансовий план підприємства – це елемент бізнес-плану, що характеризує спосіб досягнення фінансових цілей підприємства. Він складається для обґрунтування доцільності інвестиційних проектів, ухвалення управлінських рішень для забезпечення поточної та стратегічної фінансової діяльності підприємства.

Бізнес-план є документом, який відображає різні аспекти бізнесу (організаційні, виробничі та ринкові), а також планові розрахунки обсягів виробництва, здійснення інвестицій і фінансових результатів, що можуть бути отримані від здійснення запланованого заходу [29].

Призначення фінансового плану полягає у визначенні фінансових результатів, потреби підприємства у фінансових ресурсах, необхідних для фінансування передбачених обсягів розширення виробництва, виконання фінансово-кредитних зобов'язань, розв'язання соціальних завдань і матеріального стимулювання працівників підприємства [3].

Метою фінансового плану є формування узгодженої системи показників очікуваних фінансових результатів для раціональної організації діяльності підприємства на всіх напрямках.

Складання фінансового плану відбувається у три етапи (рис. 10.3) [3].

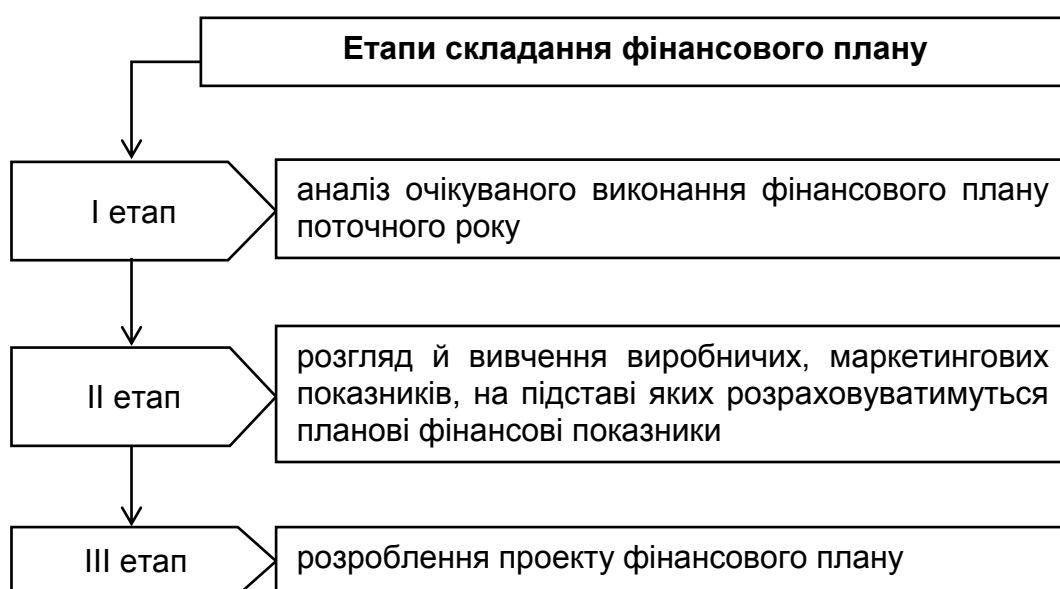

Рис. 10.3. **Етапи складання фінансового плану**

До найбільш поширених **видів фінансових планів** можна віднести:
прогноз фінансових результатів базується на прогнозуванні виручки від продукції, послуг; доходів від позареалізаційних операцій; сум витрат на виробництво та реалізацію продукції; витрат на позареалізаційні операції та загальногосподарських витрат;

плановий баланс оснований на прогнозуванні змін у структурі капіталу підприємства;

баланс доходів і витрат складається на основі визначення доходів і надходжень коштів, витрат і відрахувань підприємства у плановому періоді (дефіцит або надлишок фінансових ресурсів) і розробленні заходів щодо пошуку джерел фінансування або поповнення резервів;

план грошових потоків ґрунтується на визначенні надходження та витрачання грошових коштів і розробленні системи платіжних календарів за відповідними видами руху грошових коштів [3; 32; 78; 81].

Важливим аспектом фінансового розвитку підприємства є раціональне функціонування фінансового планування, що відображається у формування фінансових планів високої якості.

Якість фінансового плану – це сукупність його взаємопов'язаних і взаємозумовлених параметрів, що відповідають потребам фінансового розвитку підприємства та інтересам стейкхолдерів [69]. Критерії якості фінансового плану підприємства надано на рис. 10.4 [69].

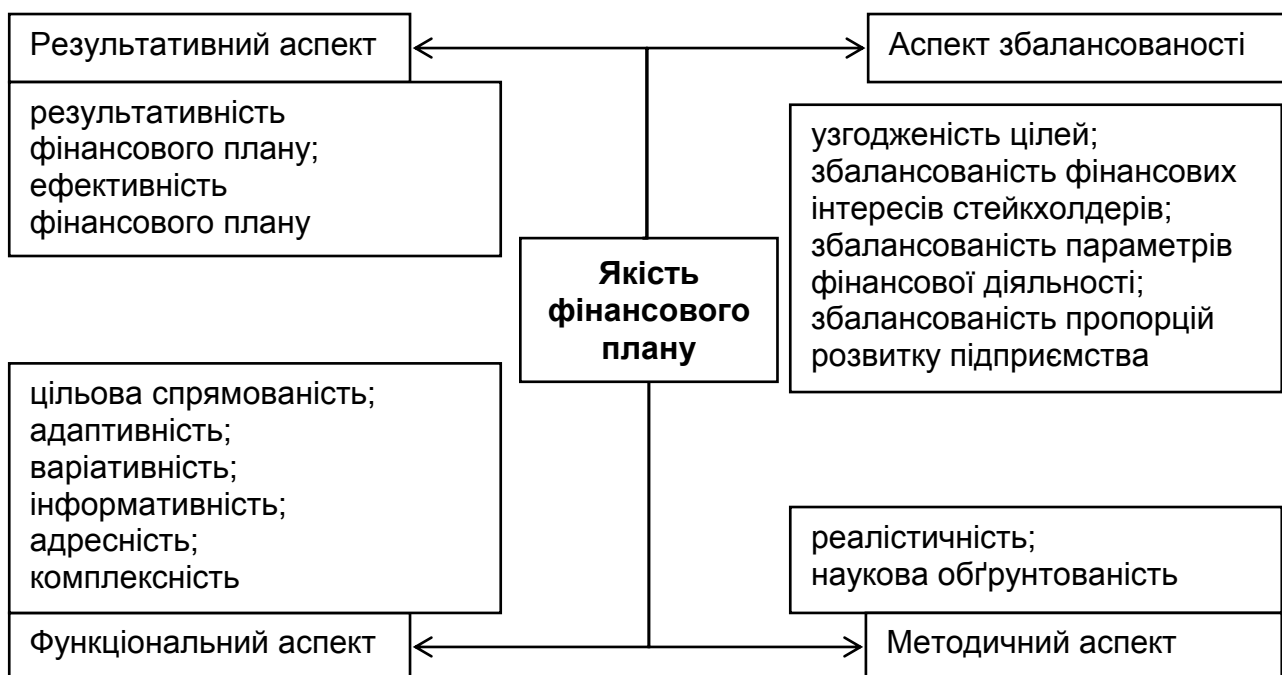

Рис. 10.4. Критерії якості фінансового плану підприємства

Результативність фінансового плану вимірюється шляхом оцінювання рівня досягнення очікуваного запланованого результативного фінансового показника, який обирається підприємством відповідно до встановленого цільового нормативу. Такими показниками можуть бути економічна додана вартість, обсяг чистого прибутку, обсяг чистого грошового потоку, рентабельність інвестованого капіталу тощо.

Функціональний аспект якості фінансового плану характеризує рівень його функціональності як інструмента управління фінансами підприємства.

Аспект збалансованості фінансового плану передбачає оцінювання збалансованості фінансових цілей і узгодженості фінансових інтересів різних стейкхолдерів, з одного боку, та рівня збалансованості окремих параметрів фінансового потенціалу підприємства та пропорцій щодо його розвитку – з іншого.

Методичний аспект якості фінансового плану віддзеркалює його коректність з погляду обраної методології обґрунтування; характеризується реалістичністю та рівнем науково-методичного забезпечення формування фінансового плану. Необхідність перегляду цих параметрів у перебігу вимірювання якості фінансового плану витікає з відповідних принципів фінансового планування [69].

10.4. Необхідність оперативного фінансового планування на підприємствах

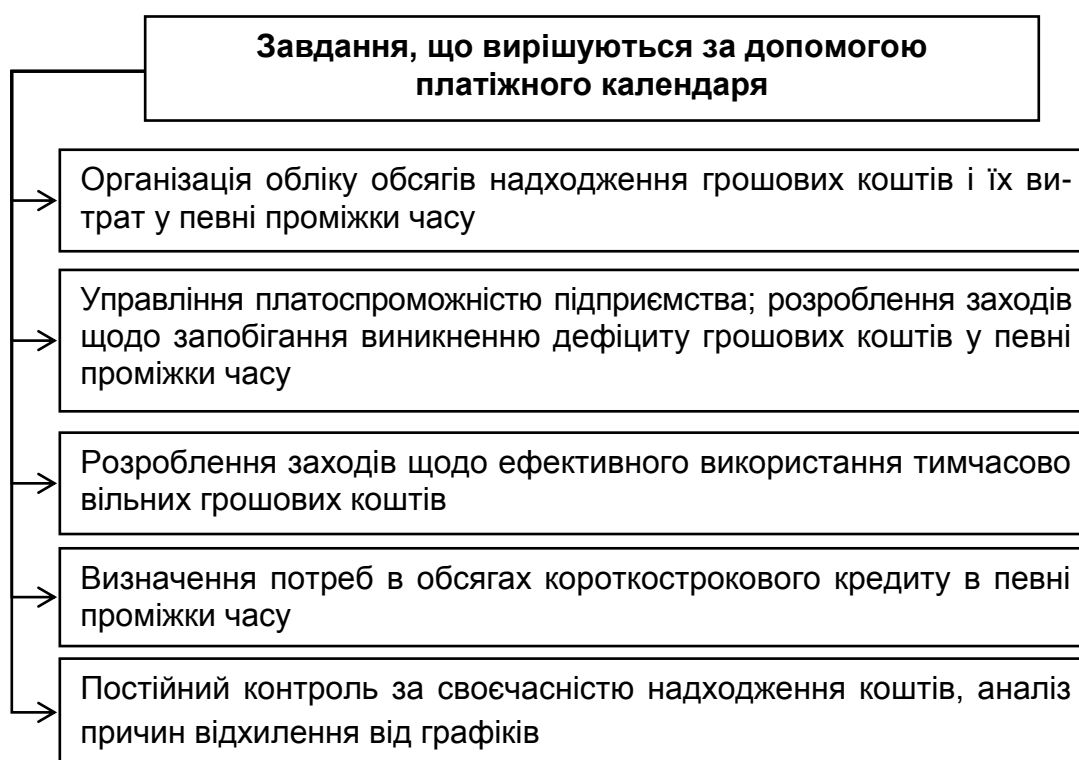
Оперативне фінансове планування має за мету контроль над надходженням коштів на поточний рахунок і видатками наявних фінансових ресурсів. Щоденне управління грошовими потоками підприємства забезпечується формуванням платіжного календаря.

Платіжний календар – це один із можливих способів здійснення оперативного планування, сутність якого полягає в розробленні інтегрованих бюджетів грошових потоків у межах періодів окремих надходжень і платежів [51, с. 106]. Він складається із витратної та дохідної частин і слугує для бюджетування руху наявних на підприємстві коштів та майбутніх фінансових потреб.

Розробляється платіжний календар на квартал з розбивкою за місяцями, декадами в різних варіантах, але, як правило, містить такі розділи:
надходження коштів;
видатки;

перевищення надходжень над видатками;
перевищення видатків над надходженнями;
залишок коштів на початок періоду;
залишок коштів на кінець періоду [32].

Метою розроблення платіжного календаря є встановлення конкретних строків та розмірів надходження коштів і грошових витрат, надаючи можливість фінансовим службам забезпечувати своєчасне виконання розрахунків і платіжних зобов'язань, установлювати зміни та рівень платоспроможності, фінансування нормальної господарської діяльності підприємства у відповідному періоді. За допомогою платіжного календаря вирішуються певні завдання (рис. 10.5) [32].

Рис. 10.5. Завдання, вирішувані за допомогою платіжного календаря

Інформаційною базою для формування платіжного календаря слугують: план реалізації продукції, кошториси витрат на виробництво, використання фонду оплати праці, соціального страхування, витрат на підвищення технічного рівня виробництва тощо.

Література: [3; 4; 12; 14; 18; 21; 29; 30; 31; 37; 51; 54; 65; 66; 69; 72; 73; 75; 78; 81; 87; 92; 98; 118; 120].

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Визначте сутність фінансового планування на підприємстві.
2. Надайте характеристику видам фінансового планування на підприємстві.
3. Визначте сутність і надайте характеристику фінансової стратегії підприємства.
4. Охарактеризуйте основні завдання фінансової стратегії підприємства.
5. Надайте характеристику основним етапам формування фінансової стратегії підприємства.
6. Охарактеризуйте типи фінансових стратегій.
7. Охарактеризуйте принципи фінансового планування на підприємстві.
8. Надайте характеристику основним методам фінансового планування на підприємстві.
9. Розкрийте необхідність, сутність і призначення поточного фінансового плану.
10. Розкрийте змістовність, доцільність і призначення платіжного календаря.
11. Надайте характеристику бюджетному балансу підприємства, визначте його взаємозв'язок з планом руху грошових коштів і планом з прибутку.
12. Назвіть основні напрями формування фінансової стратегії підприємства.

Тестові завдання

1. *Фінансова стратегія підприємства визначає:*
  - а) оцінку системи аналізу та контролю на виробничому підприємстві;
  - б) довгострокову мету фінансово-господарської діяльності підприємства;

- в) ключову мету здійснення фінансово-економічного аналізу діяльності підприємства;
- г) стан і перспективи системи управління на підприємстві.

2. Фінансове планування – це:

- а) процес аналізу та контролю фінансової діяльності виробничого підприємства;
- б) сукупність методів і заходів із прогнозування діяльності підприємства;
- в) процес узгодження фінансових ресурсів за джерелами формування та напрямками їх використання в обсягах і часі;
- г) процес формування тактичних управлінських рішень щодо фінансової діяльності підприємства.

3. Платіжний календар – це графік:

- а) руху грошових коштів;
- б) грошових надходжень від реалізації продукції, надання послуг;
- в) розрахунків з постачальниками за товарно-матеріальні цінності;
- г) погашення кредиторської та дебіторської заборгованості.

4. Сутність розрахунково-аналітичного методу планування фінансових показників полягає в:

- а) проведенні розрахунків з визначення потреби у фінансових ресурсах на основі використання норм і нормативів;
- б) розрахунку планових фінансових показників шляхом коригування на планові зміни;
- в) розрахунку планових фінансових показників на основі збалансованості між доходами та витратами;
- г) розрахунку планових фінансових показників на основі взаємозв'язків між фінансовими показниками та чинниками, які їх визначають.

5. Основним завданням оперативного (тактичного) фінансового планування є:

- а) забезпечення платоспроможності підприємства;
- б) максимізація прибутковості підприємства;
- в) мінімізація кредиторської заборгованості підприємства;
- г) оптимізація фінансової стратегії підприємства щодо інвестицій.

6. Сутність нормативного методу планування фінансових показників полягає в:

а) проведенні розрахунків з визначення потреби у фінансових ресурсах на основі використання норм і нормативів;

б) розрахунку планових фінансових показників шляхом коригування на планові зміни;

в) розрахунку планових фінансових показників на основі збалансованості між доходами та витратами;

г) розрахунку планових фінансових показників на основі взаємозв'язків між фінансовими показниками та чинниками, які їх визначають.

7. Метою фінансового плану є:

а) адаптація до змін ринкового середовища;

б) формування обсягів надходження грошових коштів та їх еквівалентів;

в) розроблення організаційно-технічних заходів для забезпечення прибуткової діяльності підприємства;

г) формування узгодженої системи показників очікуваних фінансових результатів діяльності підприємства.

8. Принцип альтернативності фінансового планування передбачає:

а) проведення різноманітних планових розрахунків і вибір найкращої альтернативи розвитку підприємства;

б) вибір дешевих способів фінансування;

в) залучення позикового капіталу для підвищення рентабельності власного;

г) необхідність урахування кон'юнктури ринку та місця підприємства на ньому.

Практичні завдання

Завдання 10.1. Прибуток АТ "Ліга" у звітному році дорівнював 620 тис. грн; рівень рентабельності – 22 %. У плановому році рівень рентабельності збільшиться до 24 %.

Визначте, якою має бути виручка від реалізації продукції у плановому році, щоб у процесі розподілу прибутку забезпечити (у тис. грн) формування резервного фонду – 200, фонду виплати дивідендів – 300, фонду розвитку виробництва – 420, фонду матеріального стимулювання – 160.

Завдання 10.2. Визначте обсяг реалізації продукції ТОВ "Сапфір" у поточному кварталі, якщо:

загальний період операційного циклу підприємства становить 19 днів; середня сума запасів сировини, матеріалів і готової продукції дорівнює 17 600 грн;

середній залишок грошових коштів на підприємстві становить 2 400 грн;

дебіторська заборгованість за звітний квартал здійснила 5 оборотів.

Завдання 10.3. Залишок нереалізованої продукції на початок звітнього кварталу підприємства "Дана" становить 50 тис. грн. Випуск товарної продукції в поточному кварталі становив 720 тис. грн. Норма запасу залишків нереалізованої продукції на кінець звітнього періоду – 5 днів. Планується у поточному кварталі отримати дохід від реалізації продукції на 15 % більше, ніж у плановому періоді. Сума змінних витрат, що залежать від обсягу виробництва, у звітному кварталі становила 184 тис. грн, а рівень сукупних витрат – 75 % від обсягу реалізації. Визначте прибуток від реалізації продукції підприємства "Дана" у звітному та плановому періодах.

Завдання 10.4. Обчисліть і складіть графік грошових надходжень за поставлену продукцію у вказані періоди за таких умов. Підприємство здійснює реалізацію 80 % своєї продукції на умовах відстрочення платежу, зокрема: 90 % угод – на 30 днів після виставлення рахунків і на 10 % угод – на 60 днів. 20 % продукції реалізується з негайною оплатою. За рік обсяг реалізації становив 8 млн грн за таким графіком: січень-лютий – 15 %; березень-квітень – 10 %; травень-червень – 15 %; липень-серпень – 20 %; вересень-жовтень – 25 %; листопад-грудень – 15 %.

Завдання 10.5. Складіть платіжний календар (табл. 10.3) якщо залишок коштів підприємства на початок періоду становив 420 тис. грн.

Планується у наступному періоді: погашення дебіторської заборгованості на 328 тис. грн; реалізація продукції на умовах негайної оплати на 1 040 тис. грн; виплата заробітної плати – 440 тис. грн.

Таблиця 10.3

Платіжний календар підприємства

Статті	1 декада		2 декада		3 декада	
	план	факт	план	факт	план	факт
Сальдо коштів на початок періоду						
1. Грошові надходження						
1.1. Виручка від реалізації продукції						
1.2. Погашення дебіторської заборгованості						
...						
Разом позитивний грошовий потік						
2. Платежі (відтік грошей)						
2.1. Оплата товарно-матеріальних цінностей						
2.2. Виплата заробітної плати і прирівняних до неї платежів						
...						
Разом негативний грошовий потік						
Чистий грошовий потік						
Сальдо коштів на кінець періоду						

Зробіть відповідні висновки.

Розділ 11

Фінансова санація підприємства

Мета – формування системи теоретичних знань, прикладних умінь і навичок щодо проведення фінансової санації підприємства.

Основні питання

11.1. Фінансова санація, її економічна змістовність та порядок проведення.

11.2. Форми та види фінансової санації підприємства.

11.3. Порядок оголошення підприємства банкрутом.

Компетентності, що формуються за темою:

знання: сутності фінансової кризи та фінансової санації на підприємстві; чинників, які можуть спричинити фінансову кризу на підприємстві; стадій і фаз фінансової кризи на підприємстві; структури плану санації; класичної моделі санації підприємства; сутності та завдання санаційного аудиту; типів, форм і видів санації; чинників, що впливають на банкрутство підприємства; видів банкрутства підприємства; механізму досудового врегулювання спорів; судових процедур банкрутства;

уміння: досліджувати передовий досвід санаційних заходів на підприємстві; визначати розмір і джерела фінансових ресурсів для здійснення санаційних заходів; формувати фінансові ресурси для проведення санаційних заходів; використовувати нормативно-правову базу для забезпечення досудового врегулювання спорів;

комунікації: володіння понятійним апаратом санації підприємства; здатність розуміти та визначати чинники, що призвели до виникнення кризових явищ на підприємстві; здатність до формування плану санації; здатність планувати фінансові ресурси для проведення санаційних заходів;

автономність і відповідальність: відповідати за коректність і адекватність розроблених рішень щодо доцільності проведення фінансової санації на підприємстві показників; відповідати за коректність та адекватність розроблених планів санації підприємств.

Ключові терміни: фінансова криза; санація; фінансова санація; план фінансової санації; санаційний аудит; банкрутство; розпорядження майном боржника; мирова угода; ліквідація банкрута.

11.1. Фінансова санація, її економічна змістовність і порядок проведення

Під **фінансовою кризою** розуміють фазу розбалансованої діяльності підприємства і обмежених можливостей впливу його керівництва на фінансові відносини, що виникають на цьому підприємстві [14].

Фінансова криза віддзеркалює суперечність між фактичним станом фінансового потенціалу підприємства (тобто спроможністю залучення фінансових ресурсів) і необхідним обсягом фінансування. Закономірним результатом розвитку симптомів фінансової кризи є надмірна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність і банкрутство підприємства [9].

Чинники, які можуть спричинити фінансову кризу на підприємстві розподіляють на зовнішні (екзогенні), які не залежать від діяльності підприємства, та внутрішні (ендогенні), що залежать від його діяльності (рис. 11.1).

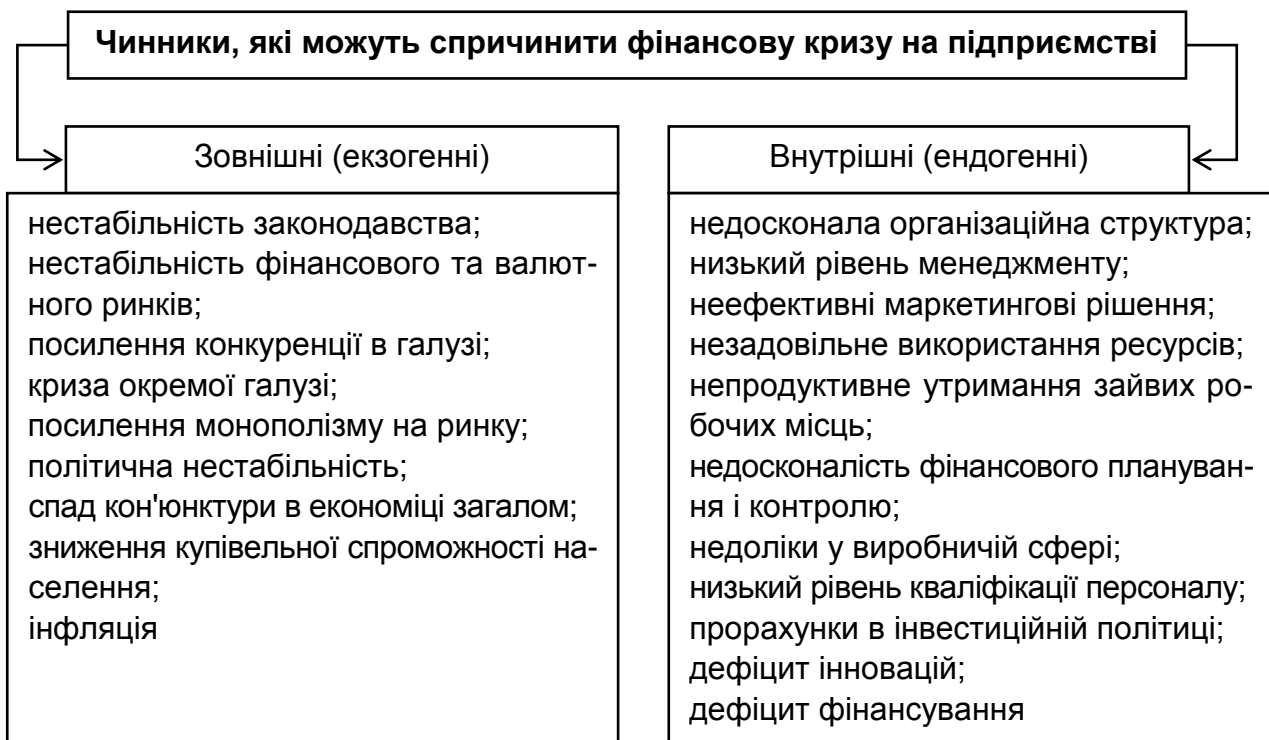

Рис. 11.1. Чинники, які можуть спричинити фінансову кризу на підприємстві

Виділяють п'ять стадій фінансової кризи на підприємстві (рис. 11.2).

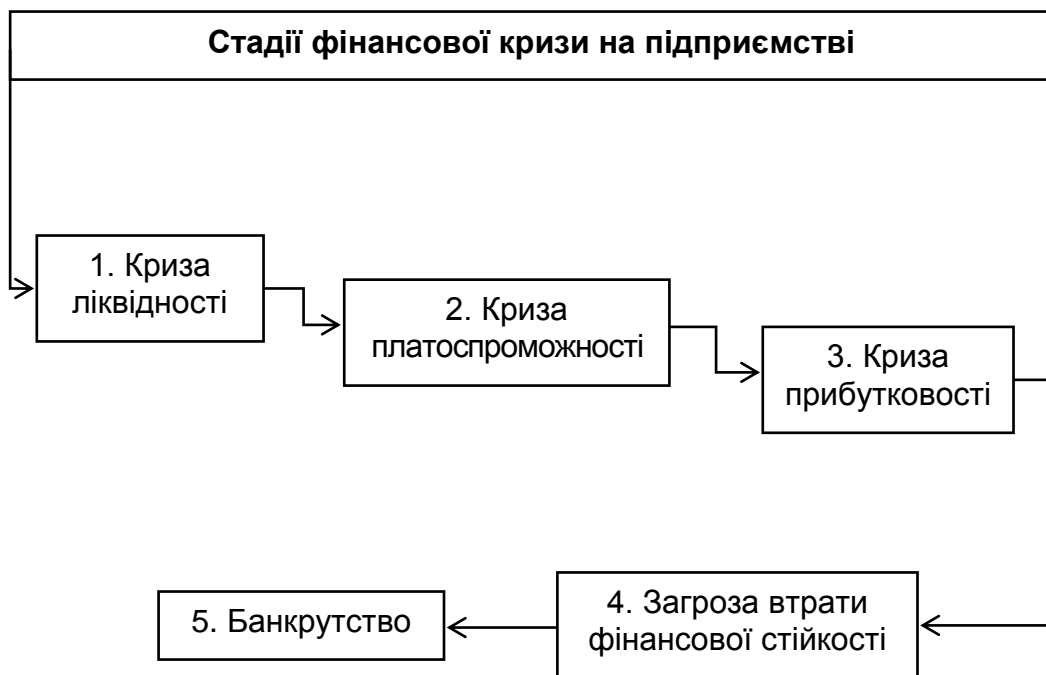

Рис. 11.2. Стадії фінансової кризи на підприємстві

Криза ліквідності (перша стадія) характеризується падінням граничної ефективності капіталу, показників ділової активності підприємства, зниженням рентабельності й обсягів прибутку, відсутністю раціоналізаторських пропозицій, інновацій і нових капіталовкладень, нерациональним використанням трудових ресурсів, недостатнім рівнем кваліфікації. *Кризі платоспроможності* (друга стадія) притаманно збитковість виробництва, відсутність нових виробничих програм, використання застарілого обладнання, внутрішні конфлікти, звільнення кваліфікованих спеціалістів і робітників. Для *кризи прибутковості* (третья стадія) характерно збої у виробництві, збитковість, відсутність власних засобів і резервних фондів. У разі *загрози втрати фінансової стійкості* (четверта стадія) спостерігається звільнення робітників і зменшення кількості замовників, значні збитки, зниження продуктивності, гостра неплатоспроможність. *Банкрутство* (п'ята стадія) позначається відсутністю на підприємстві чистих активів, тобто в розпорядженні боржника перебуває майно в обсязі, недостатньому для задоволення всіх вимог кредиторів [60].

Розрізняють три фази кризи (рис. 11.3) [1; 89].

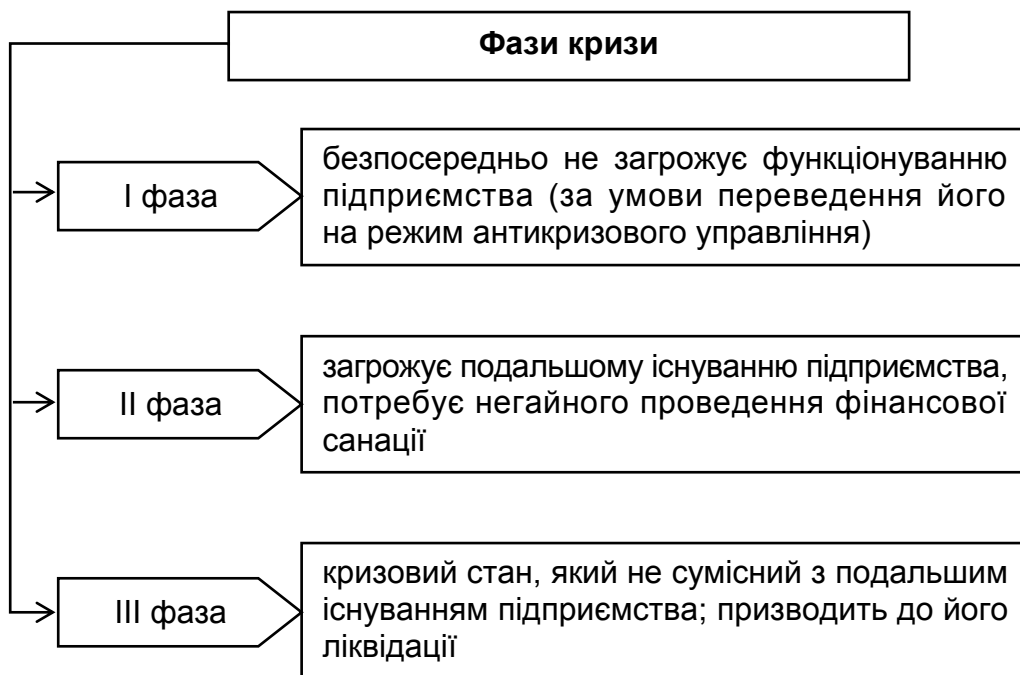

Рис. 11.3. Фази кризи на підприємстві

Одним із шляхів запобігання банкрутству є санація підприємства. Термін "санація" походить від латинського *sanare* – оздоровлення, видужання [9, с. 243].

У Законі України "Про відновлення платоспроможності боржника або визначення його банкрутом" [107] **санація** – це система заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може здійснювати засновник (учасник, акціонер) боржника, власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, кредитор боржника, інші особи з метою запобігання банкрутству боржника шляхом вжиття організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до відкриття провадження (проваджень) у справі про банкрутство [107].

Метою фінансової санації є покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення, поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств, скорочення всіх видів заборгованості, поліпшення структури оборотного капіталу й формування фондів фінансових ресурсів, необхідних для проведення санаційних заходів виробничо-технічного характеру [90].

Класична модель санації подана на рис. 11.4 [47].

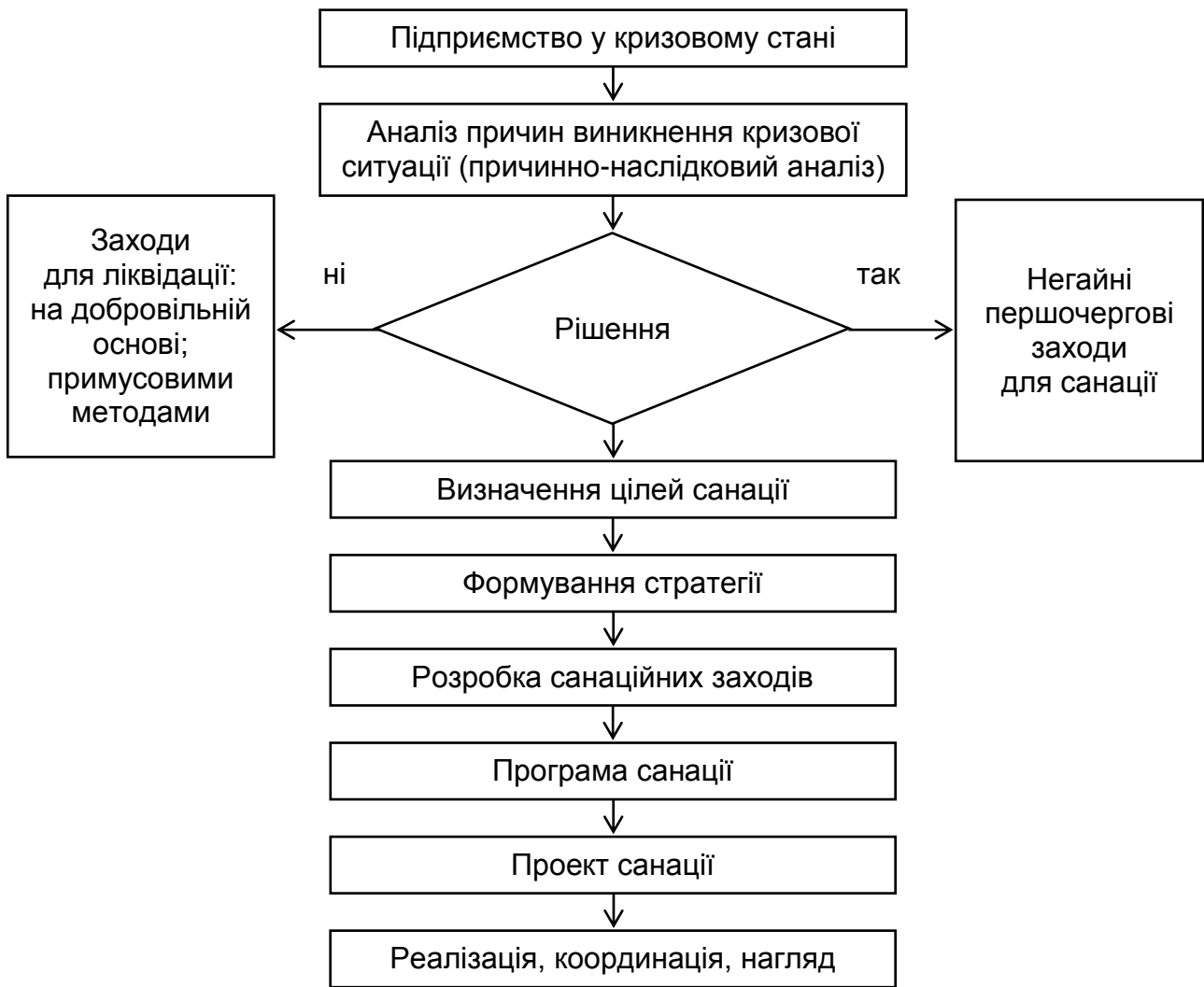

Рис. 11.4. **Класична модель санації підприємства**
(за Н. Здравомисловим, М. Гелінг)

Санація підприємства проводиться у трьох основних випадках (рис. 11.5).

Рис. 11.5. **Випадки проведення санації підприємства**

Згідно з Наказом Міністерства юстиції України "Про затвердження Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство, Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство та вимог щодо їх розроблення" [111] **план санації** оформляється у вигляді систематизованого переліку взаємопов'язаних і послідовних заходів, що підлягають здійсненню під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом або його ліквідації. Заходи спрямовані на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника та на задовільнення вимог кредиторів, із зазначенням строків здійснення таких заходів, з передбаченням їх очікуваних результатів (наслідків). План санації містить дев'ять розділів, характеристику яких надано в табл. 11.1 [111].

Фінансовими джерелами проведення санації підприємства можуть виступати внутрішні (кошти власників) і зовнішні (кошти кредиторів) фінансові ресурси.

Правильність розроблення санаційного плану може надати **санаційний аудит**, що здійснюється на підприємствах, які перебувають у кризовому стані. Метою санаційного аудиту є визначення санаційної спроможності підприємства, тобто можливостей успішного проведення ним фінансової санації.

Таблиця 11.1

План санації підприємства

Розділи	Характеристика
1	2
Розділ I Вступ (передмова)	Викладено мету санації; сутність заходів, способів, засобів із відновлення платоспроможності боржника й очікувані результати
Розділ II Загальна інформація щодо справи про банкрутство	Відображається дата порушення справи про банкрутство, номер справи про банкрутство, найменування суду; кредитор, який ініціює справу про банкрутство, загальний розмір вимог кредиторів тощо
Розділ III Загальна характеристика боржника	Відображається найменування, ідентифікаційний код, місцезнаходження, відомості про основні види господарської діяльності, про основні види продукції та ін.
Розділ IV Аналіз фінансової, господарської, інвестиційної діяльності	Відображаються відомості про фінансову, господарську, інвестиційну діяльність боржника на дату порушення справи та за три попередні роки

1	2
боржника, його становища на ринках на дату порушення справи про банкрутство	
Розділ V Заходи з відновлення платоспроможності	Відображаються черговість, строки (терміни) виконання заходів з відновлення платоспроможності
Розділ VI Погашення вимог кредиторів	Відображаються строки, джерела, графік та обсяги погашення кредиторської заборгованості
Розділ VII Заходи щодо забезпечення охорони державної таємниці	Заповнюється у разі провадження боржником діяльності, пов'язаної з державною таємницею
Розділ VIII Прогноз соціально-економічних наслідків проведеної санації	Відображається прогноз економічних результатів
Розділ IX Прикінцеві положення	Відображається порядок внесення змін і доповнень

Завданнями санаційного аудиту є:

визначення причин фінансової кризи та можливості її подолання;
підписання кредитного договору між підприємством і кредитором;
проведення аналізу сильних і слабких сторін підприємства;
оцінювання ризиків, пов'язаних з реалізацією санаційних заходів;
визначення доцільності санаційних заходів [1].

Інформаційною базою проведення санаційного аудиту є фінансова звітність підприємства, звіт про стан основних засобів підприємства, дані про наявність грошових коштів на банківських рахунках, інформація щодо галузі в цілому, аналіз ринків збуту та ін.

11.2. Форми та види фінансової санації підприємства

Санація є системою заходів фінансово-економічного, виробничо-технічного, організаційно-правового та соціального характеру, що спрямовані на стабілізацію діяльності підприємства у довгостроковій перспективі. Отже, основними **типами санаційних заходів** є:

виробничо-технічні, спрямовані на оновлення виробничих фондів і підвищення якості продукції;

фінансово-економічні, тобто заходи з мобілізації фінансових ресурсів з метою оздоровлення підприємства;

організаційно-правові – заходи з оптимізації організаційної структури підприємства та якості менеджменту. Заходи цього виду розподіляють на: санаційні заходи із збереженням юридичного статусу підприємства; зі зміною юридичного статусу; зміною організаційно-правової форми;

соціальні – спрямовані на захист звільнених у результаті санаційних заходів працівників (надання нових робочих місць, перепідготовка, виплата грошової допомоги тощо).

Розрізняють такі **форми санації**: санація, що спрямована на реорганізацію боргу; санація, що спрямована на реорганізацію підприємства (рис. 11.6).

Рис. 11.6. **Форми санації підприємства**

Проведення санаційних заходів у потрібних обсягах вимагає від підприємства фінансових ресурсів, що забезпечать застосування процедур оздоровлення. Формування фінансових ресурсів відбувається за рахунок власних або позичених коштів – із внутрішніх і зовнішніх джерел.

Внутрішніми власними джерелами формування фінансових ресурсів є: реінвестування прибутку, амортизаційні відрахування, кошти від реалізації необоротних активів, фінансових інвестицій тощо. *Внутрішніми позиченими джерелами* фінансових ресурсів є: відстрочені та прострочені зобов'язання підприємства, забезпечення подальших витрат та платежів.

Зовнішніми власними джерелами формування фінансових ресурсів є внески засновників підприємства. *Зовнішніми позиченими джерелами* фінансових ресурсів є: банківські та комерційні кредити, заборгованість за розрахунками, кредиторська заборгованість за матеріальні цінності, роботи, послуги.

Отже, залежно від джерел залучення фінансових ресурсів розрізняють санацію без залучення додаткових фінансових ресурсів і санацію з залученням додаткових фінансових ресурсів (рис. 11.7).

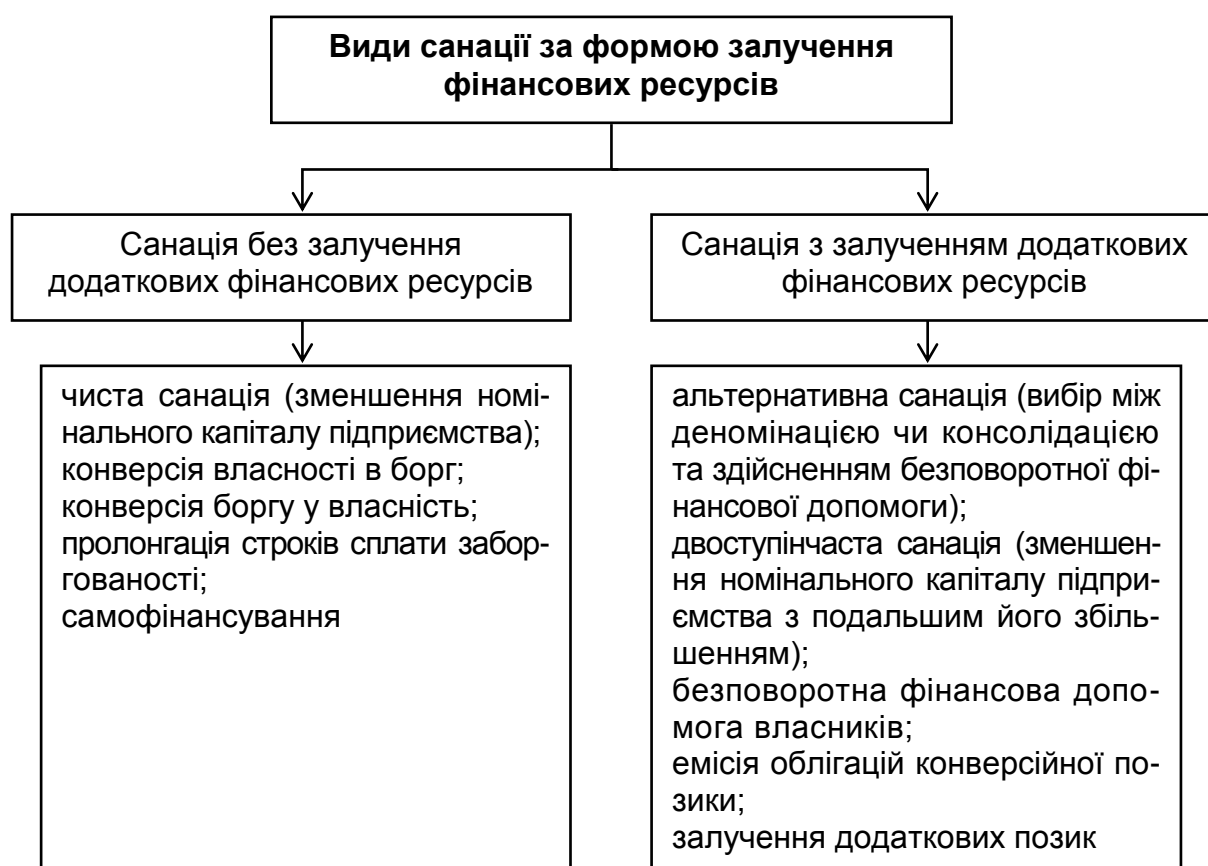

Рис. 11.7. Види санації за формою залучення фінансових ресурсів

Звісно, санація без залучення фінансових ресурсів є більш привабливою для підприємства, оскільки дозволяє подолати причини кризи з мінімальною залежністю від зовнішніх фінансових джерел. Однак підприємства, що перебувають у стані санації, як правило, вичерпали внутрішні фінансові ресурси (такі, як прибуток та амортизація). Тому до напрямів відновлення платоспроможності слід віднести: мобілізацію прихованих резервів шляхом реалізації необоротних активів, фінансових інвестицій; мінімізацію дебіторської заборгованості; зменшення витрат; активізацію маркетингової політики; використання зворотного лізингу тощо.

11.3. Порядок оголошення підприємства банкрутом

Законом України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" [107] **банкрутством** визначається визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди та погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [107].

Чинники, що впливають на банкрутство підприємства можна розподілити на зовнішні та внутрішні відносно підприємства.

До *зовнішніх чинників* належать: політичні (зумовлені діями влади щодо різних секторів економіки), соціально-економічні (ставки податків, рівень інфляції, ставки банківських кредитів, рівень доходів населення та ін.), науково-технічні (зумовлені впливом науково-технічного прогресу на економіку країни), зовнішньоекономічні (пов'язані з діяльністю транснаціональних компаній, глобалізацією економіки тощо).

До *внутрішніх чинників* відносять: нераціональну організаційну структуру підприємства; відсутність довготермінового інвестування; наявність зайвих робочих місць; недосконалість механізму ціноутворення; низьку якість менеджменту; брак власних оборотних коштів; збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості та ін. [24].

У Методичних рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства й ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, виділяють:

фіктивне банкрутство – офіційна заява керівництва підприємства про фінансову неспроможність виконання зобов'язань перед бюджетом і вимог з боку кредиторів, яка є завідомо неправдивою;

доведення до банкрутства – умисні дії, що призвели до фінансової неспроможності підприємства і є вигідними для власників підприємства;

приховуване банкрутство – умисне невідображення у відповідних документах стійкої фінансової неспроможності через недостовірність відомостей [100].

Досудове врегулювання спорів полягає в наданні письмової претензії кредитора до дебітора про відшкодування заборгованості. Після отримання претензії можливі такі варіанти розвитку дій:

отримувач ігнорує претензію, не надаючи відповіді;

отримувач відхиляє претензію (повністю або частково), про що листом-відповіддю повідомляє заявника;

отримувач визначає претензію (повністю або частково), однак не повідомляє заявника про перерахування визнаної суми;

отримувач повністю визнає претензію і погашає заборгованість.

У цьому випадку спір вважається врегульованим [107].

У разі, якщо в досудовому порядку спір не вдалося врегулювати, заявник звертається у Господарський суд. Господарський суд порушує справу про банкрутство, якщо безспірні вимоги кредитора (кредиторів) до боржника сукупно становлять не менше трьохсот мінімальних розмірів заробітної плати та не були задовільнені боржником протягом трьох місяців після встановленого для їх погашення строку [107].

Відповідно до Закону [107] до боржника застосовуються такі судові **процедури банкрутства**:

розпорядження майном боржника – система заходів, що забезпечує задовільнення вимог кредитора частково або в повному обсязі. Її сутність полягає у тому, що розпорядник майна (фізична особа, яка забезпечує здійснення процедури) здійснює нагляд і контроль за управлінням та розпорядженням майном боржника, ефективністю використання майнових активів, проводить аналіз його фінансового становища боржника та визначає подальшу оптимальну процедуру (санація, мирова угода або ліквідація боржника);

мирова угода – формальна письмова домовленість сторін судового процесу, оформлена у вигляді систематизованого переліку взаємопов'язаних заходів, що підлягають здійсненню під час провадження у справі про банкрутство; укладається з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок [93];

санація (відновлення платоспроможності) *боржника* – з метою оголошення боржника банкрутом та його ліквідації Господарський суд вводить шестимісячну процедуру санації. Керівник санацією, призначений господарським судом, звітує перед комітетом кредиторів і судом про виконання плану санації;

ліквідація банкрута – припинення діяльності підприємства, що визнане Господарським судом банкрутом, з метою задовільнення вимог кредиторів шляхом продажу його майна. Ліквідаційна процедура відкривається строком на 12 місяців. Ліквідація підприємства здійснюється ліквідаційною комісією (до неї входять представники власників підприємства, кредиторів і фінансових органів), яка формує ліквідаційну фінансову звітність і забезпечує задовільнення кредиторів.

Література: [1; 9; 14; 24; 47; 60; 61; 89; 90; 93; 100; 107; 111].

Практична частина

Запитання для самоперевірки

1. Надайте характеристику чинникам, які можуть спричинити фінансову кризу на підприємстві.
2. Надайте характеристику стадіям фінансової кризи підприємства.
3. Надайте характеристику фазам кризи.
4. Розкрийте сутність поняття "фінансова санація"?
5. Назвіть випадки, коли проводиться санація підприємства.
6. Розкрийте змістовність плану санації, які розділи він включає.
7. Розкрийте сутність і визначте завдання санаційного аудиту.
8. Надайте характеристику санації, спрямованої на реорганізацію боргу, санації реорганізації підприємства.
9. Розкрийте сутність санації без залучення додаткових фінансових ресурсів і санації із залученням додаткових фінансових ресурсів.
10. Надайте характеристику чинникам, що впливають на банкрутство підприємства.
11. У чому відмінність між фіктивним, прихованим та умисним банкрутствами?
12. Розкрийте механізм досудового врегулювання спорів.
13. Розкрийте сутність судових процедур банкрутства підприємства.

Тестові завдання

1. *Санація підприємства – це:*

- а) надання підприємству зовнішньої фінансової допомоги;
- б) задовільнення вимог кредиторів і виконання зобов'язань перед бюджетом;
- в) система заходів, які здатні забезпечити фінансове оздоровлення підприємства;
- г) система заходів фінансового характеру.

2. *Ендогенними чинниками фінансової кризи є:*

- а) недосконала організаційна структура;
- б) змінюваність податкового законодавства;
- в) політична нестабільність;
- г) криза окремої галузі.

3. *До екзогенних чинників фінансової кризи належать:*

- а) неефективні маркетингові рішення;
- б) дефіцит у фінансуванні;
- в) посилення конкуренції в галузі;
- г) значний рівень інфляції.

4. *Метою фінансової санації є:*

- а) покриття поточних збитків та усунення причин їх виникнення;
- б) поновлення або збереження ліквідності та платоспроможності підприємств;
- в) скорочення всіх видів заборгованості;
- г) усі відповіді правильні.

5. *Падінням граничної ефективності капіталу, показників ділової активності підприємства, зниженням рентабельності й обсягів прибутку характеризується криза:*

- а) ліквідності;
- б) платоспроможності;
- в) прибутковості;
- г) фінансової стійкості.

6. *Головною метою санаційного аудиту є:*

- а) контроль за своєчасністю сплати податків до бюджету;
- б) визначення санаційної спроможності підприємства;

- в) доцільність проведеної дивідендної політики;
- г) формування оптимальної структури капіталу.

7. Фінансовими ресурсами санації, спрямованої на реорганізацію боргу, є:

- а) об'єднання підприємства-боржника з фінансово стійким підприємством;
- б) державне пільгове кредитування;
- в) випуск облігацій під гарантію санатора;
- г) придбання фінансово стійким підприємством підприємства-боржника.

8. Фінансовими ресурсами санації, спрямованої на реорганізацію підприємства, є:

- а) прийняття колективом боргів підприємства;
- б) переклад боргу на іншу юридичну особу;
- в) реструктуризація короткострокових кредитів у довгострокові;
- г) зміна форми власності.

9. До реорганізації, спрямованої на подрібнення підприємства, відносять:

- а) злиття;
- б) приєднання;
- в) поглинання;
- г) правильної відповіді немає.

10. Спосіб реорганізації, що передбачає придбання фінансово стійким підприємством підприємства-боржника, – це:

- а) ліквідація;
- б) перетворення;
- в) поділ;
- г) поглинання.

11. Умисні, з корисливих мотивів дії, що призвели до стійкої фінансової неспроможності підприємства, – це:

- а) фіктивне банкрутство;
- б) доведення до банкрутства;
- в) приховуване банкрутство;
- г) унікальне банкрутство.

Практичні завдання

Завдання 11.1. На загальних зборах АТ "Калина" й АТ "Колорит" було ухвалено рішення про їх реорганізацію шляхом злиття та створення нового АТ "Лучанка".

Номінальний курс акцій обох акціонерних товариств встановлено на рівні 50 грн. Ринковий курс акцій АТ "Калина" становить 150 %, АТ "Колорит" – 120 %.

Менеджери та власники товариств дійшли згоди, що ринковий курс корпоративних прав відображає вартість підприємства, а отже, може бути базою для встановлення пропорцій обміну акцій підприємств, що реорганізуються, на акції новоствореного підприємства. Баланси обох підприємств до реорганізації наведено у табл. 11.2 і 11.3.

Таблиця 11.2

Баланс АТ "Калина" до реорганізації

Актив	тис. грн	Пасив	тис. грн
1. Необоротні активи	12 000	1. Зареєстрований капітал	8 000
2. Оборотні активи	30 000	2. Додатковий капітал	4 000
		3. Резервний капітал	1 600
		4. Нерозподілений прибуток	2 400
		5. Зобов'язання	26 000
Баланс	42 000	Баланс	42 000

Таблиця 11.3

Баланс АТ "Колорит" до реорганізації

Актив	тис. грн	Пасив	тис. грн
1. Необоротні активи	24 000	1. Зареєстрований капітал	12 000
2. Оборотні активи	26 000	2. Додатковий капітал	4 800
		3. Резервний капітал	2 400
		4. Нерозподілений прибуток	800
		5. Зобов'язання	30 000
Баланс	50 000	Баланс	50 000

На зборах засновників АТ "Лучанка" ухвалене рішення про формування статутного капіталу в розмірі 25 000 тис. грн шляхом емісії 1 000 тис. одиниць акцій. Накладні витрати, пов'язані з реорганізацією підприємства, будуть становити 15 тис. грн.

Складіть баланс акціонерного товариства "Лучанка". Обґрунтуйте, які форми виплати дивідендів для цього можна використовувати та які спеціальні інструменти доцільно застосувати для проведення запропонованої дивідендної політики.

Завдання 11.2. Планом санації ТОВ "Гроза" передбачено реалізацію таких операцій з фінансової реструктуризації: пролонгація поточних зобов'язань перед банком на суму 156 тис. грн; списання нарахованих, але не виплачених власникам підприємства грошових дивідендів на суму 18 тис. грн; непокритий збиток підприємства становить 138,5 тис. грн. Визначте сумарний санаційний прибуток ТОВ "Гроза".

Завдання 11.3. Необхідно визначити суму ліквідаційних дивідендів учасника ТОВ "Есхар" у ході ліквідації за рішенням власників, якщо: частка учасника в капіталі становить 40 %; зареєстрований капітал –165,0 тис. грн (повністю оплачений), ринкова вартість активів – 765 тис. грн; власний капітал – 235 тис. грн, зокрема непокритий збиток – 39 тис. грн.

Рекомендована література

1. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. – 3-тє вид., виправ. і допов. – Київ : Знання-Прес, 2009. – 299 с.
2. Базецька Г. І. Фінанси підприємства: планування та управління у виробничій сфері [Текст] : навч. посіб. / Г. І. Базецька, Л. Г. Суботовська, Ю. В. Ткаченко. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 292 с.
3. Бердар М. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / М. М. Бердар. – Київ : ЦУЛ, 2010. – 352 с.
4. Біла О. Г. Фінансове планування і прогнозування : навч. посіб. для студ. ВНЗ / О. Г. Біла. – Львів : Компакт ЛВ, 2005. – 312 с.
5. Білько О. П. Особливості комерційного кредиту / О. П. Білько // Юридичний вісник. – 2010. – № 2 (15). – С. 36–39.
6. Бланк И. А. Финансовый менеджмент : учеб. курс. / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и допол. – Киев : Эльга ; Ника-Центр, 2006. – 656 с.
7. Близнюк О. П. Класифікація джерел формування фінансових ресурсів підприємства / О. П. Близнюк, А. П. Горпинченко // Вісник Міжнародного Слов'янського ун-ту. – 2012. – № 2. – С. 1–7.
8. Богацька Н. М. Фінансовий стан підприємства та шляхи його покращення в бізнес-процесах підприємства / Н. М. Богацька, О. В. Галюк // Молодий вчений. – 2013. – № 2 (02). – С. 12–16.
9. Бойко Є. І. Фінансова криза на підприємстві та методи її оцінки / Є. І. Бойко, Т. Л. Луцишин // Науковий вісник. – 2006. – Вип. 16.6. – С. 187–190.
10. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / І. М. Бойчик. – 2-ге вид., допов., перероб. – Київ : Атіка, 2007. – 528 с.
11. Буняк Н. М. Фінансова стратегія в системі менеджменту підприємства / Н. М. Буняк, Р. І. Курдельчук // Економіка і суспільство. – 2017. – Вип. 8. – С. 196–200.
12. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко. – Київ : ЦУЛ, 2003. – 351 с.
13. Вишнеvский В. П. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В. П. Вишнеvский, А. С. Веткин, Е. Н. Вишнеvская. – Донецк : ДонНТУ ; ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
14. Власова Н. О. Фінанси підприємств : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Н. О. Власова, О. А. Круглова, Л. І. Безгінова. – Київ : ЦУЛ, 2007. – 272 с.

15. Воробйов Ю. М. Особливості формування фінансового капіталу підприємств / Ю. М. Воробйов // Фінанси України. – 2013. – № 2. – С. 77–85.
16. Гончаренко О. М. Фінансова стратегія: теоретичні питання розробки та реалізації / О. М. Гончаренко // Вісник соц.-екон. досліджень. – 2015. – Вип. 1. – № 56. – С. 35–40.
17. Гривківська О. В. Збірник задач та тестів з дисципліни "Фінанси підприємств" : навч. посіб. [для студ. екон. спец. вищих навч. закладів] / О. В. Гривківська. – Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 100 с.
18. Гридчина М. В. Налоговая система в Украине / М. В. Гридчина, Н. И. Вдовиченко, А. В. Калина. – Київ : МАУП, 2000. – 125 с.
19. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – 3-тє вид., стер. – Київ : Знання-Прес, 2006. – 423 с.
20. Гроші та кредит : підручник / за заг. ред. М. І. Савлука. – Київ : КНЕУ, 2006. – 744 с.
21. Данілов О. Д. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях : навч. посіб. / О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко. – Київ : ЦУЛ, 2011. – 256 с.
22. Економіка підприємства : підручник / за ред. акад. С. Ф. Покропивного. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : КНЕУ, 2001. – 528 с.
23. Економічний аналіз: теорія і практика : підручник / за ред. проф. А. Г. Загороднього. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : Магнолія 2006, 2008. – 440 с.
24. Зянько В. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. В. Зянько, В. Г. Фурик, І. М. Вальдшмідт. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – 270 с.
25. Зятковський І. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. / І. В. Зятковський – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Кондор, 2003. – 364 с.
26. Іванов Ю. Б. Податкова система : підручник / Ю. Б. Іванов, А. І. Крисоватий, О. М. Десятнюк. – Київ : Атіка, 2006. – 920 с.
27. Іванова В. В. Планування діяльності підприємства / В. В. Іванова. – Київ : ЦУЛ, 2006. – 472 с.
28. Іонін Є. Є. Фінансове планування в умовах антикризового менеджменту / Є. Є. Іонін, А. Г. Беспалова // Наукові записки. Серія: "Економіка". – 2011. – Вип. 16. – С. 139–144.
29. Каламбет С. В. Сутнісна характеристика фінансового планування на підприємстві / С. В. Каламбет, Ю. О. Павлова // Економіка та держава. – 2015. – № 11. – С. 22–24.
30. Коваленко Л. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / Л. О. Коваленко, Л. М. Ремньова. – Київ : Знання, 2005. – 485 с.

31. Ковальчук С. В. Фінанси : навч. посіб. / С. В. Ковальчук, І. В. Форкун. – Львів : Новий світ – 2000, 2005. – 568 с.
32. Колесніченко В. Ф. Гроші та кредит : навч. посіб. / В. Ф. Колесніченко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 370 с.
33. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1996 р. – № 30. – Ст. 141.
34. Корнега А. О. Економічна сутність кредиту і концепція розвитку кредитних відносин за сучасних умов / А. О. Корнега // Глобальні та національні проблеми економіки : вісник Миколаївського національного ун-ту імені В. О. Сухомлинського. – 2015. – Вип. 6. – С. 334–336.
35. Корпан О. С. Фінансова стратегія підприємств легкої промисловості: принципи формування та особливості реалізації / О. С. Корпан // Моделювання регіональної економіки : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ : Плай, 2012. – № 1. – С. 143–161.
36. Костенко Т. Д. Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства : навч. посіб. / Т. Д. Костенко. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : ЦНЛ, 2007. – 400 с.
37. Лалакулич М. Ю. Механізм сучасного банківського кредитування та його складові / М. Ю. Лалакулич // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 7. – С. 35–38.
38. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік : підручник / О. В. Лишиленко. – 3-тє вид., перероб. і допов. – Київ : ЦУЛ, 2009. – 670 с.
39. Любенко Н. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Н. М. Любенко. – Київ : ЦУЛ, 2004. – 264 с.
40. Манжула Д. П. Роль кредиту в діяльності комерційних банків / Д. П. Манжула // Молодий вчений. – 2016. – № 2 (29). – С. 67–70.
41. Маркс К. Полное собрание сочинений. В 39 т. Т. 24 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Киев : Госполитиздат УССР, 1963. – С. 154–346.
42. Мішура В. Б. Економічна сутність, аналіз та оцінка фінансового стану підприємства / В. Б. Мішура, В. Є. Спіцин // Научный вестник ДГМА. – 2017. – № 3 (24Е). – С. 122–126.
43. Москаленко В. П. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства як основа для діагностики його банкрутства / В. П. Москаленко, О. Л. Пластун // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 6. – С. 181–191.
44. Непочатенко О. О. Фінанси підприємств : підручник / О. О. Непочатенко, Н. Ю. Мельничук. – Київ : ЦУЛ, 2013. – 504 с.

45. Ніпіаліді О. Ю. Фінанси підприємств: навч. посіб. / О. Ю. Ніпіаліді, Н. І. Карпишин. – Тернопіль : Економічна думка, 2009. – 232 с.
46. Обушак Т. А. Сутність фінансового стану підприємства / Т. А. Обушак // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 9 (75). – С. 92–100.
47. Олійник О. О. Логіко-структурна модель платіжного календаря в управлінні грошовими потоками підприємств АПК / О. О. Олійник // Вісник Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. Серія "Гроші, фінанси та кредит". – 2010. – № 1 (9). – С. 106–110.
48. Онисько С. М. Фінанси підприємств : підручник / С. М. Онисько. – Київ : Ліра-К, 2014. – 368 с.
49. Ошерова Н. М. Потенційний ринок іпотечного кредитування в Україні / Н. М. Ошерова // Наукові записки УНДІЗ. Серія "Економіка телекомунікацій". – 2010. – № 2 (14). – С. 121–123.
50. Партин Г. О. Фінансова стратегія у системі управління фінансами підприємств / Г. О. Партин, О. Я. Митрухіна // Наук. вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 208–214.
51. Петренко Л. М. Оцінка та напрямки покращення ділової активності підприємства / Л. М. Петренко // Наук. праці Кіровоградського нац. технічного ун-ту. Серія "Економічні науки". – 2010. – Вип. 18. Ч. І. – С. 101–105.
52. Петрук О. М. Банківська справа : навч. посіб. / О. М. Петрук ; за ред. Ф. Ф. Бутинця. – Київ : Кондор, 2007. – 461 с.
53. Петруня Н. В. Фінансові результати як джерело формування активів сільськогосподарських підприємств / Н. В. Петруня // Вісник Сумського нац. аграрн. ун-ту. Серія "Фінанси і кредит". – Суми : СНАУ, 2007. – № 1. – С. 56–59.
54. Пінчук С. Банківське кредитування: сучасний стан та проблеми сьогодення / С. Пінчук, Я. Бардадим // Зб. наук. праць ДЕТУТ. Серія "Економіка і управління". – 2016. – Вип. 37. – С. 210–217.
55. Погожа Н. В. Проблемні аспекти формування та використання фінансових ресурсів підприємства в умовах рецесії України / Н. В. Погожа // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – № 2 (45). – С. 144–149.
56. Погріщук Г. Б. Ідентифікація фінансової кризи на підприємстві / Г. Б. Погріщук, С. В. Присяжнюк // Економіка і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 463–469.

57. Полінкевич О. М. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посіб. / О. М. Полінкевич, В. П. Лещук. – Київ : ЦУЛ, 2010. – 416 с.
58. Поляк Н. П. Теоретичні аспекти сутності кредиту / Н. П. Поляк // Вісник Хмельницького нац. ун-ту. Серія "Економічні науки". – 2014. – № 6. Т. 1. – С. 185–188.
59. Правознавство : підручник / за заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. – Київ : КНЕУ, 2003. – 767 с.
60. Пройда-Носик Н. Н. Фінансові ресурси підприємства / Н. Н. Пройда-Носик, С. С. Грабарчук // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 23–27.
61. Равенков А. Фінансове планування на підприємстві / А. Равенков // Проблеми теорії та практики управління. – 2010. – № 4. – С. 72–78.
62. Радова Л. Д. Фінансова стратегія в системі управління підприємством / Л. Д. Радова, А. В. Череп // Держава та регіони. – 2005. – № 2. – С. 130–135.
63. Синькевич Н. І. Аналіз існуючих прийомів і методів фінансового аналізу діяльності суб'єктів господарювання / Н. І. Синькевич, Т. М. Васишин // Бізнес Інформ. – 2014. – № 4. – С. 313–317.
64. Ситник Г. В. Методологічні засади оцінки якості фінансових планів підприємства / Г. В. Ситник // Економіка та держава. – 2012. – № 9. – С. 30–34.
65. Смачило В. В. Управління дебіторської заборгованістю / В. В. Смачило, Є. В. Дубровська // Фінансовий директор. – 2007. – № 5. – С. 29–31.
66. Сопко В. Удосконалення механізму кредитування як один із чинників підвищення прибутковості банків / В. Сопко, М. Голик // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 3 (15). – С. 153–156.
67. Ставерська Т. О. Фінансове планування та прогнозування в підприємствах і фінансових установах : навч. посіб. / Т. О. Ставерська, І. С. Андрущенко. – Харків : Видавець Іванченко І. С., 2013. – 146 с.
68. Телишевська Л. І. Фінансове планування як передумова фінансової стабільності підприємства / Л. І. Телишевська, Н. П. Андрущенко, С. С. Сергєєв // Механізм регулювання економіки. – 2013. – № 2. – С. 71–77.
69. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / О. О. Терещенко. – Київ : КНЕУ, 2011. – 320 с.
70. Ткаченко А. М. Визначення, види бюджетів та їх роль в антикризовому управлінні / А. М. Ткаченко // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 2. – С. 145–149.

71. Ткаченко Н. Амортизація, знос основних засобів, нарахування, зміни у незалежній Україні / Н. Ткаченко // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 2. – С. 161–165.

72. Утенкова К. О. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення у сільському господарстві : дис... канд. наук : спец. 08.07.02 "Економіка сільського господарства і АПК". – Харків : Б. В., 2006. – 162 с.

73. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : МАУП, 2004. – 328 с.

74. Фінанси підприємств (за модульною системою навчання) : теорет.-практ. посіб. / В. П. Шило, С. Б. Ільїна, С. С. Боровська та ін. ; за заг. ред. В. П. Шило. – Київ : ВД "Професіонал", 2006. – 288 с.

75. Фінанси підприємств : підручник / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. ; за заг. ред. А. М. Поддєрьогіна. – Київ : КНЕУ, 2006. – 552 с.

76. Фінанси підприємств : підручник / керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – 3-тє вид., перероб. та допов. – Київ : КНЕУ, 2000. – 460 с.

77. Фінанси підприємств: теоретико-методичне забезпечення формування та відтворення : монографія / за заг. ред. І. В. Журавльової. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 428 с.

78. Фінанси підприємств : тести, задачі, методичні рекомендації : навч. посіб. / за ред. В. З. Потій. – Київ : КНЕУ, 2005. – 244 с.

79. Фінансова діяльність підприємства : підручник / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов та ін. ; за ред. О. М. Бандурка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Либідь, 2003. – 384 с.

80. Харченко А. М. Аспекти міжсуб'єктних відносин роздрібного банківського кредитування / А. М. Харченко // Проблеми розвитку фінансово-кредитної системи в сучасних умовах. – 2014. – № 3 (21). – С. 83–86.

81. Хрущ Н. А. Фінансова стратегія в системі корпоративного управління підприємствами / Н. А. Хрущ, О. С. Корпан // Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія "Економічні науки". – 2013. – Вип. 3. – С. 120–126.

82. Черненко К. В. Оцінка фінансового стану підприємств зернопереробного підкомплексу / К. В. Черненко, І. В. Діденко // Наук. вісник Полтавського ун-ту економіки і торгівлі. – 2011. – № 4 (49). – С. 321-323.

83. Штангерт А. М. Антикризове управління підприємством : підручник / А. М. Штангерт. – Львів : Українська академія друкарства, 2008. – 396 с.

84. Щекович О. С. Оперативне управління в умовах санації підприємства / О. С. Щекович // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 238–242.

85. Янковий О. Г. Дослідження чутливості прибутку підприємства за допомогою граничного аналізу / О. Г. Янковий, Г. В. Кошельок, В. В. Куперман // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 253–255.

86. Янковська В. А. Фінансова стратегія та її роль у розвитку підприємства / В. А. Янковська // Вісник НТУ "ХПІ". – 2013. – № 50 (1023). – С. 182–187.

87. Вимоги щодо розроблення мирової угоди боржника відповідно до Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство від 19.06.2013 р. № 1223/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1065-13/paran7#n7>.

88. Владичин У. В. Банківське кредитування : навч. посіб. [Електронний ресурс] / У. В. Владичин ; за ред. С. К. Реверчука. – Київ : Атіка, 2008. – 648 с. – Режим доступу : http://mobile.pidruchniki.ws/1584072045689/bankivska_sprava/bankivske_kredituvannya_-_vladichin_uv.

89. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/436-15>.

90. Жукова Н. К. Необхідність та сутність банківського кредитування підприємств в Україні [Електронний ресурс] / Н. К. Жукова // Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/1/ekonomika/articles/zhukova-n-the-necessity-and-essence-of-bank-crediting-of-enterprises-in-ukraine_14720.pdf.

91. Загальні вимоги до фінансової звітності [Електронний ресурс] : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 від 07.02.2013 р. № 73. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

92. Квасницька Р. С. Бюджетування на підприємстві: суть та основні передумови ефективного застосування [Електронний ресурс] / Р. С. Квасницька, А. В. Колеснік. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_4/247.pdf.

93. Коломієць Н. О. Методологічні аспекти оцінки фінансового стану як основи ефективного управління підприємством [Електронний ресурс] / Н. О. Коломієць, В. М. Павліченко, О. П. Коломієць // Вісник ХНТУСГ. – Режим доступу : <http://journals.uran.ua/index.php/wissn021/article/viewFile/99627/94703>.

94. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного

банкрутства чи доведення до банкрутства [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 р. № 14 зі змінами від 26.10.2010 р. № 1361. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME101039.html.

95. Наконечний В. Б. Переваги та недоліки лізингу порівняно з іншими видами інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / В. Б. Наконечний // Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету "Львівська політехніка". – Режим доступу : [http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13916/1/39_262\\$70_Vis_727_Menegment.pdf](http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13916/1/39_262$70_Vis_727_Menegment.pdf).

96. Основні засоби [Електронний ресурс] : Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 : Наказ Мінфіну від 27.04.2000 р. № 92. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00>.

97. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

98. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua>.

99. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

100. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

101. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : Закон України № 2343XII від 14.05.1992 р. (зі змінами станом на 7.03.2018 р.; підстава № 2269-19). – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

102. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах [Електронний ресурс] : Постанова від 12.11.2003 р. № 492. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#Text>.

103. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" [Електронний ресурс] : 07.02.2013 р. № 73. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

104. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні від 29.12. 2017 р. №148 [Електронний ресурс] : Постанова № 148 від 29.12.2017 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17#Text>.

105. Про затвердження Типової форми плану санації боржника у справі про банкрутство, Типової форми мирової угоди у справі про банкрутство та вимог щодо їх розроблення [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства Юстиції України від 19.06.2013 р № 1064-13. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1064-13#n20>.

106. Про систему оподаткування [Електронний ресурс] : Закон України № 1251-XII від 25.06.1991 р. (зі змінами і доповненнями). – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>.

107. Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України № 2664-III від 12.07.2001 р. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.

108. Робоча програма навчальної дисципліни "Фінанси підприємств" напряму підготовки 6.030508 "Фінанси і кредит" усіх форм навчання [Електронний ресурс] / уклад. Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. – 52 с. – Режим доступу : <http://www.repository.hneu.edu.ua>.

109. Романова Т. В. Чинники, що впливають на збільшення прибутку підприємств України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Т. В. Романова, Є. О. Даровський // Ефективна економіка. – 2015. – № 4. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3976>.

110. Шаховалова Є. О. Фінансове забезпечення відтворення основних засобів аграрних підприємств [Електронний ресурс] : дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 "Гроші, фінанси і кредит" / Є. О. Шаховалова. – Режим доступу : https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.04/2017/Shahovalova_dis.pdf.

111. Шляга О. В. Прибуток та рентабельність як показники ефективності виробництва [Електронний ресурс] / О. В. Шляга. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_8_075.pdf.

112. Щербань О. Д. Види та методи фінансового планування на підприємстві [Електронний ресурс] / О. Д. Щербань. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/6/121.pdf>.

113. Юрчишена Л. В. Аналіз ефективності використання основних засобів на підприємстві / Л. В. Юрчишена, С. М. Волинець // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=668>.

114. Ястребова О. В. Методика фінансового планування та прогнозування на підприємстві [Електронний ресурс] / О. В. Ястребова. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2012/20.pdf.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Кузенко Тетяна Борисівна
Сабліна Наталія Вікторівна

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ

Навчальний посібник

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Відповідальний за видання *І. В. Журавльова*

Відповідальний редактор *М. М. Оленич*

Редактор *Н. І. Ганцевич*

Коректор *А. С. Ширініна*

План 2018 р. Поз. № 16-ЕНП. Обсяг 219 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру

ДК № 4853 від 20.02.2015 р.